

**TC
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI**

DUA İMAN İLİŞKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Süleyman TOPRAK

Hazırlayan
Mustafa DOĞAN

KONYA-2006

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
DUANIN ÖNEMİ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DUA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A) DUA’NIN ANLAMI	5
B) DUA-İNSAN FITRATI VE DUA GÜDÜLERİ.....	6
C) DUA ŞEKİLLERİ VE DUA TİPLERİ	9
D) DUA’DA ŞEKİL, ZAMAN, MEKAN VE KİŞİ FAKTÖRÜ	11
I- Dua ve Şekli Faktörler	11
II- Dua ve Zaman Faktörü	12
III- Dua ve Mekan Faktörü.....	13
IV- Dua ve Kişi Faktörü.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

İMAN, TEVHİD, TESLİM, TEVEKKÜL EKSENİNDE

DUA İMAN İLİŞKİSİ

A) DUA- İMAN İLİŞKİSİ.....	17
a) Allah’ın İnsanlara Karşı Durumu	17
b) İnsanların Allah’a Karşı Durumu.....	19
c) İnanç Durumuna Göre İnsanların Dua Anlayışı.....	21
B) DUA-TEVHİD İLİŞKİSİ	25
I- ALLAH AÇISINDAN DUA-TEVHİD İLİŞKİSİ	25
1- Dua-Tevekkül İlişkisi	29
a) Şahıslarla Yapılan Tevekkül	29
aa) Şahıslarla Yapılan Tevekkül Çeşitlerine Dair Bazı Örnekler.....	30
1) Peygamberlerin ve Salihlerin Allah Nezdindeki Mertebesi	
ile Tevekkül.....	30
2) Peygamberler ve Salihlerin Allah Nezdindeki Hakkı ile	
Tevekkül	31
3) Vefatından Sonra Peygamberler ve Salihler ile Tevekkül	33
4) Yaşayan İnsanlardan Dua Talebi ile Tevekkül	34
b)Şahıslar Dışındaki Şeylerle Yapılan Tevekkül	35
aa) Şahıslar Dışındaki Şeylerle Yapılan Tevekkül Çeşitlerine Dair	
Bazı Örnekler.....	35

1) Salih amel ile Yapılan Tevessül	35
2) Meleklerle Yapılan Tevessül	36
3) Esmâ-i Hüsna ile Tevessül	36
4) “Hâ Mîm” ile Tevessül	36
2- Dua-Esmâ-i Hüsna İlişkisi	40
a) Dua Edenin Esmâ ve Sıfatlar Karşısındaki Tutumu.....	40
b) Allah’ın 99 İsmi	44
c) Dua-Esmâ-i Hüsna İlişkisi.....	49
<i>Hz. Peygamber’in (sav) Allah’ın “Alim” İsmiyle İstemesi</i>	<i>53</i>
<i>Hz. Peygamberin (sav) Allah’ın “Kadir” İsmiyle İstemesi.....</i>	<i>54</i>
II- İNSAN AÇISINDAN DUA-TEVHİD İLİŞKİSİ	55
a) Tevhid İnancının Sağladığı Güven ve Dua Eylemi	56
b) Güvenin Sağladığı Sabır Duygusu ve Dua Eylemi.....	58
c) Güvenin Sağladığı Ümit Duygusu ve Dua Eylemi	62
C) TESLİMİYET VE DUA.....	70
a) Kevni Teslimiyet (Sünnetullah) Açısından Dua	70
b) İnsanın Teslimiyeti (iradi teslimiyet) Açısından Dua.....	76
D) DUA-TEVEKKÜL İLİŞKİSİ	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR’AN-I KERİM PERSPEKTİFİNDE PEYGAMBERLERİN DUALARI

A) HZ. ADEM (AS).....	89
I-Hz. Adem (as)’ın Hz. Havva ile Beraber Tevbesi	89
B) HZ. NUH (AS)	90
I- Münkirlere Karşı Allah’a Şikayette Bulunma	90
II- Münkirlere Karşı Beddua, Ana, Baba, Mü’minlere Karşı Mağfiret Dilemesi	91
III- Nuh (as)’ın Oğlunun Kurtuluşunu İstemesi	92
IV-Nuh (as) İç Yüzünü Bilmediği Bir Şeyi İstemekten Allah’a Sığınması	92
C) HZ. İBRAHİM (AS)	93
I- Salih Züriyet İstemesi	93
II- İbrahim (as)’ın Mekke’ye Yerleştirdiği Züriyeti Hakkındaki Duası	93
III- İbrahim (as)’ın Kabe ve Mekke Hakkında Yapmış Olduğu Dualar	94
IV- İbrahim (as)’ın Kabeyi İnşa Ederken Yaptıkları Dualar	94

V- İbrahim (as) Zürriyetinden İnsanlara Önder Olabilecek Kişiler	
İstemesi	95
VI- İbrahim (as)'ın Kendisi ve Neslini Devamlı Namaz Kılanlardan	
Eylemesi ve Kendini, Ana-Babasını ve Bütün Mü'minleri Bağışlaması	
için Rabbine Yalvarışı	95
VII- İbrahim (as)'ın Bir Mü'min Olarak Yapmış Olduğu Dualar	96
D) HZ. LUT (AS).....	96
I-Lut (as)'ın Rabbinden Yardım İstemesi	96
E) HZ. YAKUP (AS).....	97
I-Üzüntüden Gözlerine Ak Düşen Yakup (as)'ın Kendi Halini Sadece	
Allah'a Arzetmesi	97
F) HZ. YUSUF (AS).....	97
I- Hapishaneyi Günaha Tercih Etmesi ve Kadınların Hilesinden Kendini	
Uzak Tutması için Allah'a Yapmış Olduğu Dua	97
II- Rabbinin İkramına Karış Yusuf (as)'ın Şükretmesi, O'nu Dünya ve	
Ahirette Tek Yardımcısı Bilip, Müslüman Olarak Canını Alıp, Salihler	
Arasına Dahil Eylemesini Rabbinden İstemesi	98
G) HZ. ŞUAYB (AS)	101
I-Kavmiyle Kendileri Hakkında Hüküm Koyması için Rabbine	
Yalvarması	101
H) HZ. EYYUB (AS).....	102
I-Kendine Zarar Dokunan Eyyub (as)'ın Duası	102
İ) HZ. MUSA (AS)	102
I- Kasıtsız Öldürme Sonucu Yaptığı Dua	102
II- Kendini Bulup Öldürmek İsteyen Firavun Kavminden Kurtulmak	
İsteği ile Rabbi'nden Yardım İsteşi	103
III- Musa (as)'ın Karşılaştıkları Zorluklara Tahammül Edebilmesi için	
Rabb'inden Yardım İstemesi.....	103
IV- Musa (as)'ın Rabbini Görmek İstemesi Adına Yaptığı Dua	104
V- Musa (as)'ın Kavminden Olan Sefihlerin Yaptıklarından Dolayı	
Rabbinden Af Dilemesi	104
VI- Musa (as)'ın Kavmindeki Fasıklarla Kendisi Arasında Hüküm Vermesi	
için Yaptığı Dua	105
J) HZ. DAVUT (AS).....	106
I-Davut (as)'ın Tevbesi ve Bağışlanma, İsteşi	106

K) HZ. SÜLEYMAN (AS).....	107
I- Allah'ın Kendisine Verdiği Saltanat Karşısında Mesrur Olup, Rabbine Şükretmesi.....	107
II- Süleyman (as)'ın Rabbinden Afv Dilemesi ve Kendinden Sonra Hiç Kimseye Nasip Olmayacak Bir Hakimiyet Sahibi Olmayı İstemesi	107
L) HZ. YUNUS (AS)	108
I-Darlık ve Sıkıntı Anında Yapmış Olduğu Duası	108
M) HZ. ZEKERİYA (A S).....	108
I-Rabbinden Kendisine Bir Evlat İhsan Etmesini İstemesi.....	108
N) HZ. MUHAMMED (SAV)	109
I-İnkarcılara Karşı Allahü Teala'nın Yardımına Sığınma	109
SONUÇ	110
BİBLİYOGRAFYA	113

ÖNSÖZ

İnsan fıtratı icabı istemeye meyilli bir yaratılıştadır. İnsanın fıtratında isteme duygusunu veren Allah, dilediği zaman bütün bu isteklerin karşılığını da mutlaka verecektir. Bunların bir kısmı dünyada karşılık bulurken bir kısmı da ahirette verilecektir. Acıkma duygusu içerisinde doyuma kavuşma isteğini veren Allah, doyumu sağlayan yiyecekleri de ihsan etmiştir. Ebedi yaşama isteğini veren Allah, insanın bu isteğini de ahiret yurdunda verecektir.

Bu nedenle insana verilen maddi ve manevi her türlü isteğin karşılığının verileceğine dair kalbinde taşıdığı iman sayesinde insan, dua ihtiyacı hissettiği durumlarda veya çabaları esnasında düştüğü müşkül durumlar karşısında yüce yaratıcısına karşı dua ile yalvarışa geçmektedir. Bu yalvarış ve yakarış kişinin yaratıcısına olan imanı ve güveni nispetinde şekil kazanmaktadır.

Bazen dua bir kısım insanların sadece sıkıntı hallerinin feryadı olabilirken, bazı insanların da bütün hallerinin -sıkıntılı dolsun, rahat olsun- arzuhalı olmaktadır. Muhtevası yönüyle dua, bazı kimselerin dilinde sadece dünyevi ve nefsanî istek ve arzularının bencil beyanı olurken, bazı kimselerin dilinde de bütün insanlığın kurtuluşu ve dinî değerlerin inkişafı gibi âli duyguların ifadesi olmaktadır.

İşte duanın muhteva, şekil ve anlatım biçimlerine etki eden en önemli faktörlerden birisi imandır. İnsanlığın her döneminde ihtiyaç duyulan bir hal olarak dua meselesi, her zaman güncelliğini ve tazeliğini korumaktadır. İman etmiş kişilerin her halükarda müracaat etmeleri tavsiye edilen dua ibadeti, ibadetten yemeye, içmeye, yatmaya varıncaya kadar hayatın tüm faaliyetlerini kuşatmıştır. Bu faaliyetlerin öncesi, yapılış esnası ve sonrasıyla alakalı olarak çok sayıda dua örneklerini Peygamberimiz (sav)’in mübarek sözlerinde bulmaktayız. Mü’minin hayatını böylesine kuşatan dua ibadeti ifa edilirken bazı hususların bilinmesi, ondan daha iyi faydalanılmasını sağlayacaktır. Şüphesiz bu hususların en önemlilerinden birisi de onun iman ile olan ilişkisini tanımaktır.

Dua meselesi daha ziyade Tefsir, Hadis, Kelam ve Tasavvuf anabilim dallarıyla münasebeti olan bir konudur. İman meselesi ise daha çok kelam sahasında ele alınan bir konudur. Bundan dolayı bu çalışmada, duanın iman ile olan

ilişkisi, Kelami bir bakış açısıyla ele alınıp, dua meselesine farklı bir boyuttan yaklaşılması amaçlanmıştır.

Çalışma üç bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde, dua adına önemli görülen bazı hususlara kısaca temas edilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, konu detaylandırılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde “Dua-İman İlişkisi” Kur’an-ı Kerim gerçekleri doğrultusunda, iman, tevhid, teslim, tevekkül çizgisi takip edilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise, Kur’an-ı Kerim perspektifinden bakılarak, iman önderleri olan peygamberlerin dilinden dökülen dualara detaylara girmeden -sadece dua esnasındaki atmosferi anımsatması açısından- bazı kısa açıklamalarla birlikte yer verilmiştir.

Çalışmam esnasında her türlü yardım ve desteğini esirgemeyen danışman hocam, Prof. Dr. Süleyman TOPRAK’a ve ilim, fikir, tenkid ve tavsiyelerinden istifade ettiğim tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Mustafa DOĞAN

KISALTMALAR

a.g.e.	:Adı Geçen Eser
a.g.m.	:Adı geçen Makale
(as)	: Aleyhisselatu ve's-Selam
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
E.Ü.İ.F.	:Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
H. No	: Hadis Numarası
mk.	: Makale
s.	: Sayfa
Sad.	: Sadeleştiren
(sav)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
Tah.	: Tahkik eden
Terc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
yy.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

DUANIN ÖNEMİ

Bilgi ve teknolojik gelişmelerin baş döndürücü bir hızla ilerlediği çağımızda bir takım kimselerce dua, her ne kadar “hükümünü doldurmuş batıl bir alışkanlık; faydasız, boş, batıl bir itikat; bir medeniyetsizlik ve barbarlık kalıntısı”¹ olarak tasavvur edilse de, en ilkelinden en modern olanına kadar her insanın temel gereksinimlerinin başında gelmektedir. Zira insan, sadece yiyen, içen, cismani zevklerin peşinde koşan sonra da yan gelip yatan bir varlıktan öte, yaratıcısıyla münasebet halinde olan bir varlıktır. Aynı zamanda fani ve muhtaç bir varlık oluşu nedeniyle de ekmel bir varlık olan Allah’a doğru fitri bir yönelişe gereksinim duymaktadır.

Bu itibarla dua, insanın doğuştan getirdiği olgulardan biridir. Üstün varlığa inanan her insan, hayatının herhangi bir anında dua ihtiyacını hisseder. O yüzden, dua olgusuna bütün dinlerde rastlamak mümkündür. Ancak buradan hareketle dua olgusunun sadece inanan insanlarla sınırlı olduğunu söyleyemeyiz. Yapısı gereği insan iktizasının gereklerinden olan dua olgusuna zaman zaman inanmayan insanlarda da rastlamak mümkündür. Normal zamanlarda dua etmeyen veya Allah inancına uzak olanlar bile üstesinden gelemedikleri olaylar karşısında dua ihtiyacı duyarlar.² Ancak inanmayanlardaki bu duygu, inananlara nazaran daha pasiftir. Pasif olan bu duygu, sadece tehlikeli ve zor durumlarla karşılaşıldığında kendisini göstermektedir. Bu yönüyle inanmayanların dua yaklaşımı, inananlarınkinden farklı olmaktadır.

Kur’an-ı Kerim ve hadislerde mü’minlerin bu yaklaşımdan kurtulmaları istenmekle beraber devamlı surette dua etmeleri teşvik edilmiş ve dua edenler övülmüştür. Kur’an-ı Kerimde; “Rabbimize yalvara yalvara, için için dua edin”³ buyrulurken dua edilmesi istenmiştir. Yine Kur’an-ı Kerim’de verilen genel bilgilere göre, yapılması istenilen dua, amel olarak sadece yalvarış ve yakarıştan ibaret

¹ Alex Carrel, Çev: M. Alper Yücetürk, Dua, s.27, İstanbul, 1961

² M. Zeki Aydın, Duanın Önemi, Diyanet Aylık Dergi, s. 14, sy.166, Ekim 2004.

³ Araf, 7/55

olmayıp, aynı zamanda yaratıcıya olan iman ve teslimiyetin bir ifadesi olarak hem imanın pratik bir yansıması olması, hem de amel olması itibariyle önemlidir. Bu açıdan bakıldığında dua, insanın Allah katındaki değerini belirleyen önemli bir ibadet olmaktadır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de; "De ki; Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin"⁴ buyrulurken duanın, insanın Allah katındaki değerini belirleyici etkisine dikkat çekilmektedir.

Bu bakımdan duanın, insanın asli görevi olan ibadetle adeta özleştiği görülmektedir. Bir tarafta ibadet, insanların yaratılış sebebi olarak anlatılırken⁵, diğer tarafta, duası olmayan bir insanlığın var olsa da, olmasa da eşit olup, bir değer ifade etmeyeceği vurgulanmaktadır.⁶ Netice itibariyle her ikisinin de yokluğu aynı hükmü gerektirmektedir. Genel anlamı "ibadet" kavramının ve ibadet kavramı içinde özel bir ibadetin anlamını ifade eden "dua" kavramının böyle bir özdeşlik ifade etmesi, duanın, ibadet sistemi içindeki önemini göstermektedir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.) de; "Dua ibadetin özüdür"⁷ buyurarak duanın ibadet hayatındaki önemine dikkat çekmişlerdir.

İbadet adı altında gerçekleştirilen faaliyetlerin her birinin kendine has bir yapı tarzı ve şekli olmakla birlikte, hepsinin dua ile bütünleşmiş bir hali vardır. Adı ister namaz olsun, ister oruç, ister zekat, ister hac, isterse de herhangi bir salih amel olsun; ibadet kapsamına giren tüm faaliyetlerde, direkt ve dolaylı yönlerden "dua" olgusuna rastlamak mümkündür.

Bu yüzden çoğu zaman "dua" ile "ibadet" kavramları birbirlerinin anlamını karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. Çünkü her dileyen, rağbet eden, korku duyan kimse kendisinden dilekte bulunulan varlığa kulluk edendir. O'na ibadet eden de aynı zamanda O'nun rahmetini uman ve azabından korkandır. Yani her ibadet eden kişi bir anlamda, dileyendir, Allah'tan bir şeyler isteyendir. Her dileyen, dua eden

⁴ Furkan, 25/77

⁵ "Ben insanları ve cinleri ancak bana ibadet etsinler diye yarattım"(Zariyat, 51/56)

⁶ "De ki; Duanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin" (Furkan, 25/177)

⁷ Tirmizi, Sünen, Daavat 66, H.no: 3431, c. 5, s.125, Kahire, 1964

kişi de, ibadet edendir.⁸ Dolayısıyla dua etmek, en önemli ibadetlerden biri olurken diğeri ibadetlerin de özünü ilğini teşkil etmesi açısından önemlidir.

Duanın, Allah indindeki değeri ve ibadet hayatındaki önemi yanında, insan psikoloji, sağlığı ve sosyal huzuru gibi hususlarda da önemi büyüktür.

Dua, keyfiyetine, şiddet ve kuvvetine, tekrarına (frekansına) göre ruh ve beden üzerinde tesir yapar.⁹ Gerek ihtiyaçlar, gerek hatalar yüzünden Allah'a başvurmak, gerekse de nimetleri sebebiyle onu hatırlamak ve anmak, kişide psikolojik bakımdan bir rahatlık, huzur ve mutluluk doğurduğu gibi¹⁰ ahlaki arınma ve yücelmeye de yol açmakta, gelişim ve safhalarındaki dağılma ve sapmaların önlenmesinde ve şahsiyetin tamamlanmasında yapıcı bir fonksiyon icra etmektedir.¹¹ Dua insan duygularını yükseltmekte, küçük ve adi ihtiraslardan kurtarmakta, ruha sükunet ve ferahlık vermektedir. Böylece kişinin bin bir türlü ihtiras ve his fırtınaları arasında bocalamaması sağlanmaktadır.¹² Aynı zamanda mukaddes ve ahlak duygusunun kuvvetlenmesi sağlanmaktadır. Öyle ki, dua edilen mahaller dahi vazife duygusu ve mesuliyetinin devamlılığıyla kıskançlık ve kötülüğün daha az olması, başkaları hakkında iyilik ve hayır severlikle temayüz ederler. İspat edilmiştir ki fikri ve zihni gelişmenin eşit olması halinde, karakter ve ahlaki değer dua eden kimselerde ortalama bir durumda da olsa, etmeyenlere nazaran daha yüksektir.¹³

Din psikolojisi araştırmalarına göre, insan tabiatının ahlaki ve kutsal yönelişlerinin ihmal edilmesi, onu manen kör bir varlık haline getirmekte ve bu durum onun yapıcı bir toplum elemanı olmasını engellemekte ve ümitsizlikleri artırmaktadır. Dua ise insan ve toplumu manen sarsan ümitsizlikleri ortadan kaldırarak, bilhassa modern toplumlarda görülen ruh bozuklukları, sinir hastalıkları ve intihar olaylarını önleyici bir role sahip olmaktadır.

⁸ İbni Teymiyye, Takiyyu'd-Din Ahmed b. Abdulhalim, Dua ve Tevhid, Terc: Abdi Keskinsoy, s.11, İstanbul, 1987

⁹ Alex Carrel, a.g.e., s.29

¹⁰ Ra'd, 13/28; A'la, 87/15

¹¹ Selahattin Parladr, Dua, DİA, c.9, s.533, İstanbul, 1994

¹² Osman Pazarlı, Din Psikolojisi, s.176, İstanbul, 1968

¹³ Alex Carrel, a.g.e., s.29

O yüzden, her zaman olduğu gibi bugünün şartlarında da insan psikolojisi ve sağlığı üzerinde gerekli ruhi ve bedeni hususları temin edecek olan duanın önemi pek büyüktür. Çünkü yapılan dualarla, bir yandan ibadet yapma hazzına erişilmekte, bir yandan da insanlar düşüncelerini Allah'a doğru yükselterek gergin uzuvlarını ve daralan ruhlarını dinlendirme, zihinlerin gerginliğini giderme, fikirlerini billurlaştırma ve medeniyetin ezici bir yük haline getirdiği çetin hayata tahammül kuvvetini kazanma imkanını bulabilmektedirler.

BİRİNCİ BÖLÜM

DUA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A) DUA’NIN ANLAMI

Dua kelimesi “da’vet” ve “da’va” kelimeleri gibi mastar olup¹⁴, lügatte; “istemek, çağırmak, ihtiyacı olmak, Allah’a dua etmek, niyazda bulunmak, yalvarmak”¹⁵ gibi anlamlara gelmektedir.

“Dua” ve “da’vet” kelimeleri Kur’an-ı Kerim’de kendi özel anlamında kullanıldığı gibi, bir çok ayette de genel manada “ibadet” anlamını karşılayacak şekilde kullanılmıştır.

“Kullarım sana beni sorarlarsa, gerçekten Ben onlara yakınım. Bana dua edenin duasına icabet ederim.”¹⁶

“Allah’ın güzel isimleri vardır, O’na onlarla dua edin.”¹⁷

Bu ve benzeri ayetlerde¹⁸ “dua” kelimesi kendi özel anlamında kullanılmıştır. Aşağıdaki ayetlerde¹⁹ ise, “dua” kelimesi “ibadet” anlamını karşılayacak şekilde kullanılmıştır;

“(Ey Muhammed) de ki; Duanız (ibadetiniz) olmasa Rabbim size ne diye değer versin.”²⁰

“Onlar Allah’ı bırakıp dişilere dua (ibadet) ediyorlar ve yalnız başkaldıran şeytandan başkasına dua (ibadet) etmiyorlardı.”²¹

“Allah ile beraber başka bir ilah’a dua (ibadet) etme. Yoksa azap edilenlerden olursun”²²

¹⁴ Osman Cilacı, Dua, DİA, c. 9, s. 529, İstanbul 1994

¹⁵ el-İsfahani, Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredat fî Garibi’l - Kur’an, s. 169-170, Kahire 1961; Serdar Mutçalı, el- Mu’cemu’l - Arabiyyi’l - Hadis (Arapça – Türkçe Sözlük), s. 269, İstanbul 1995

¹⁶ Bakara, 2/186

¹⁷ A’raf, 7/180

¹⁸ Bkz.; (Yunus, 10/12; Lokman, 31/32; A’raf, 7/55)

¹⁹ Ayrıca bkz.; (Mü’minun, 23/117; Furkan, 25/68; Cin, 72/19-20; Ra’d, 13/14)

²⁰ Furkan, 25/77

²¹ Nisa, 4/117

²² Şuara, 26/213

Görüldüğü üzere bu ayetlerde de “dua” kavramı “ibadet” manasında kullanılmıştır. Ama Müslümanlar için “dua” denilince, daha çok Allah’a yalvarmak, O’ndan dilekte bulunmak ve O’na yakarmak anlamı anlaşılır. İstılahta da bu anlam üzere duanın çeşitli tanımları yapılmıştır. Bunların birkaçına yer verecek olursak;

“Dua, Allah’ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesi, sevgi ve ta’zim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesidir.”²³

“Dua , kulların yüce Allah’tan yardım, lütuf, ihsan ve inayet istemeleri olup, küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya doğru yapılan niyaz ve yalvarmadır.”²⁴

“Dua ve niyaz, ibadetin bir parçası olarak, mü’minlerin Allah’a hitap etmeleri, O’na yaklaşmaya çalışmaları için yapılan bir ceht olup, Allah’a şükranda bulunmak, hamd ü sena etmek, afv ü mağfiretini dilemek adına ruhun Allah’a teveccühüdür.”²⁵

“Dua, insanla Allah arasında bir haberleşme yada iletişim vasıtası olup; talep kadar şükran ve sevgi ifadesi olan insanın Allah’a doğru her hareketi demektir.”²⁶

“Dua ruhun Allah’a yükselişidir.”²⁷

Dua’yı tarif eden bu farklı tanımların her biri bizlere dua eden kişinin yaratıcısı ile ilişkisinin farklı şekillerdeki izahını göstermektedir. Bu ilişkinin yönü daima insandan Allah’a doğru olmaktadır. Çünkü insan yönelişe, yalvarışa ve yakarmaya son derece ihtiyaç duyan bir varlıktır. Bir kısmı sosyal sorunları gereği, bir kısmı içinde bulunduğu psikolojik hal gereği, bir kısmı inanç durumu gereği kendini dua etmeye muhtaç hissedebilir. Her ne kadar duaya yönelme sebepleri farklı olsa da, (öyle veya böyle, istekli veya isteksiz, bilinçli veya bilinçsiz olsa da), her insanı duaya sevkeden bir güdünün varlığı söz konusudur. Bu nedenle dua olgusu, insan için fitri bir istek olarak karşımıza çıkmaktadır.

B) DUA-İNSAN FITRATI VE DUA GÜDÜLERİ

²³ Osman Cilacı, Dua, DİA, c.9, s.529

²⁴ Cihad Tunç, İslam Dininde Dua ve Zikir, E.Ü., İ.F, Dergisi, s. 37, sy.5, Kayseri 1988

²⁵ Osman Pazarlı, a.g.e., s.173

²⁶ Hayati Hökelekli, Din psikolojisi, s.212-214, Ankara 1993

²⁷ Alex Carrel, a.g.e., s.22

Din gibi dua da evrensel bir olaydır. Her dinde, her toplumda, her kültür ve medeniyette duanın varlığına rastlamak mümkündür. Hatta dine ilgisiz yada inançsız insanlar arasında bile ara sıra dua edenlerin bulunduğu gerçeği²⁸ de duanın, insanın doğuştan getirdiği olgulardan birisi²⁹ olduğunu göstermektedir.

Psikolojik araştırmalara göre de dua arzusu ve ihtiyacı, insan varlığının en derininde yer alan “Sosyal benlik”le ilgilidir. Çünkü sosyal benlik, ihtiyacını duyduğu mükemmel, kusursuz arkadaşını ancak ideal bir dünya içinde bulabilir. Ayrıca çeşitli felaketler karşısında sosyal benliğin dağılıp çözülmesi durumunda, içinde böyle bir deruni sığınak olmayan bir dünya, insan için dehşetli bir cehennem olur. Bu bakımdan az yada çok her insan ideal ve kusursuz bir dünya özleminin duygusunu yaşar.³⁰ İşte dua böylesi bir özlemi dile getirir. Bu bakımdan dine sırt çevirerek akılcı ve maddeci bir hayat tarzı benimsemiş olan bazı insanların, bir kaza anında, bir hastalık sırasında, ölüme yakın anlarda yada insanı bunaltan hayati bir tehlike durumunda dualar ve yalvarmalar dile getirmeye koyulması, ruhi kendiliğindenlikle sürüklenerek Allah’a başvurması³¹ insan yaratılışının bir özelliği olarak gözükmektedir. Böylelikle kişide dua ihtiyacının uyanması, ruhi varlığın şuur dışı bir tepkisi olmaktadır.³²

İnsanı dua etmeye zorlayan güdüler ise çok çeşitlilik göstermektedir. Bu güdüler, aynı zamanda dua konularını belirlemekte olup, bu konuları şöyle sınıflandırmak mümkündür;

a) Duanın ilk konusu Allah’a tapınmaktır, aşk ve hürmetin ifadesidir. Tapınmak ve hürmet, her akıllı insanın en yüksek kemal olana ve yalnız O’na borçlu olmasından ileri gelir. Duada, “hürmet, itaat, sevgi” gibi üç esaslı özellik vardır.³³ Nitekim insan, kulluk psikolojisinin bir gereği olarak çeşitli durumlar karşısında Allah’ı hatırlayıp, aczini güçsüzlüğünü ve kusurlarını samimiyetle ifade ederek

²⁸ Hayati Hökelekli, a.g.e., s.218

²⁹ M. Zeki Aydın, a.g.m., s.14

³⁰ Hayati Hökelekli, a.g.e., s.219; (William James’in “Precis de Psychologie” eserinden nakil)

³¹ İlgili ayetlerden bazıları; Yunus, 10/12, 21-23; Zümer, 39/49; Lokman, 31/32; En’am 6/63-64; Fussilet, 41/49-50

³² Hayati Hökelekli, a.g.e., s.219-220

³³ Osman Pazarlı, a.g.e., s.174

O'ndan yardım ister. Bazen de tabiattaki nizam ve estetiği derinden müşahade edip, mutlak kemal, güzellik ve gerçekliği sezerek içinde meydana gelen hayranlık duygularını ifade eder.³⁴

b) Yüce Allah'ın insanlara yaptığı sonsuz lûtf ve ihsanlara karşı hamd ü sena etmek, şükranlarını bildirmek ve bilerek yada bilmeyerek yapılan birçok hatalardan (masiyet) dolayı Allah'tan afv istemektir.³⁵ Çünkü insan, mevcut lûtf ve ihsanlar dolayısıyla ya da herhangi bir sıkıntıdan kurtulduğunda veya nimet ve rahata kavuştuğu için memnuniyetini dile getirmektedir. Veyahut işlediği günah ve kusurlar sebebiyle pişmanlık duyup kalbini temizlemeye ve af dilemeye ihtiyaç duymaktadır.³⁶

c) Allah'tan dünya ve ahirette şefa'at ve yardımını niyaz etmektir. Etrafımızı saran binlerce zorluklara, bizleri tehdit eden tehlikelere, görünür ve görünmez kazalara ve belalara karşı Allah'ın himayesini istemek ve bu zorluklara karşı koymak, başarılı işler yapmak için kuvvet ve kudret ihsan etmesini dilemektir.³⁷

Bunlar daha çok insanların tabii ihtiyaçları, beklentileri, endişeleri, beden ve ruh sağlığı, dünya ve ahiret mutluluğu, ferdi ve sosyal güvenlikle ilgili hususları kapsamakta olup³⁸ bunları şöyle sıralamak mümkündür; Hastalık, tabii afet, fakirlik, saptırıcı zenginlik, nefis, şeytan, sıkıntı, üzüntü, zulüm, düşmanın şerri, borç, kıtlık, acizlik, zillet, cehennem, kabir azabı gibi hususlardır. Ayrıca ibadet, yeme, içme, yatma, uyuma, rüya görme, uyanma, evden çıkma, eve gitme gibi davranışlar³⁹ da bu alandaki dua güdülerini teşkil etmektedir.

Dua güdülerinin farklı oluşu, farklı dua tiplerinin oluşmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda, bu güdülerin ifade şekilleri de zaman zaman farklılık göstermektedir. Bu nedenle bu farklılıklara kısaca temas etmek istiyoruz.

³⁴ Selahattin Parladr, Dua, DİA, c.9, s.31

³⁵ Osman Pazarlı, a.g.e., s.174

³⁶ Selahattin Parladr, Dua, DİA, c.9, s.531

³⁷ Osman Pazarlı, a.g.e., s.174

³⁸ Fikret Karaman, Hayatı Anlamalı Hale Getiren Güç (Dua) , Diyanet Aylık Dergi,s. 9, sy.166, Ekim 2004

³⁹ Selahattin Parladr, Dua, DİA, c.9, s.534

C) DUA ŞEKİLLERİ VE DUA TİPLERİ

Dua, insandaki duygu ve istekler kadar çeşitlilik arz etmektedir. Fakat dua sadece istek ve taleplerle dile getirilen bir husus değildir. İçinde istek ve talep anlamı taşımayan bir övgü sözü bile bazen çok mükemmel bir dua olabilir. Dua etmenin başlıca üç şeklinin bulunduğunu söyleyen İbni Manzur (v. 711/1311), bunları şöyle belirtmektedir;

- a) Allah'tan af, merhamet gibi manevi isteklerde bulunma,
- b) Allah'tan dünyevi nimetler isteme
- c) Allah'ın birliğini dile getirme ve O'nu övgüyle anma⁴⁰

Müellif genellikle, “Ya Rabbi, Allah'ım” gibi hitap ve çağrı ifadeleriyle başlayan ve Allah'ı övgüyle anan her sözün –içinde bir istek ve dilek bulunmasa da- dua olduğuna işaret ederek, buna Hz. Peygamberin arefe günüyle ilgili hadisinde geçen; “Arefede benim duam ve benden öncekilerin duası “la ilahe illallâhû vahde hû la şerîke leh. Lehu'l-mûlkû velehû'l-hamdü ve hûve alâ külli şey'in kadîr”⁴¹ (Allah'tan başka ilah yoktur. O tektir, ortağı yoktur. Mülk O'nundur ve hamd O'nadır, O, her şeye gücü yetendir) ifadeleri delil olarak gösterir.

Süfyan b. Üyeyne'ye Hz. Peygamberin bu sözü hakkında sorulmuş ve Süfyan, bu hadisi zikrettikten sonra Ümeyye b. Ebu's-Salt'ın İbni Cûdan'ı öven ve şu anlam'a gelen dizelerini okumuştur;

“İhtiyacımı anlatayım mı, yoksa senin bağışlayıcılığınla yetineyim mi? Zira senin huyun bağışta bulunmaktadır.

Kişi bir gün seni övse, bu övgüyü sana arz etmek ona yeter.”

Üyeyne, daha sonra sözlerine şöyle devam ederek; “Bu şiirde bir yaratığın diğer bir yaratığa hitabını görmekteyiz. Bir kul diğer bir kula böylesi kelimelerle hitap ediyorsa, bir kul yaratıcısına nasıl hitap etmelidir.”⁴² demiş ve bu sözleriyle de,

⁴⁰ İbni Manzur, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, Lisanu'l –Arab, c.14, s.257, Beyrut ts.

⁴¹ İbni Hacer Askalani, Fethu'l-Bari, c.11, s.168, 1301 Mısır; Tirmizi,Sünen, Daavât 66, H.No:3585, c. 5, s.572

⁴² İbni Teymiyye, Dua ve Tevhid, Terc: Abdi Keskinsoy, s.18-19

içinde istek ve talep ifadesi olmayan övgü ifadelerinin de duadan sayılabileceğini belirtmek istemiştir.

Kur'an-ı Kerîmde haber verilen şu duaları da bu nitelikteki dualar kısmında değerlendirebiliriz;

Nuh (a.s.); “Ey Rabbim! Bilgin olmayan bir şeyi senden dilemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz, bana acımazsan ziyana uğrayanlardan olurum”⁴³

Adem (a.s.) ve Eşi; “Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan biz ziyan edenlerden oluruz”⁴⁴

Yunus (a.s.); “Senden başka ilah yoktur. Senin şanın yücedir, Ben zalimlerden oldum”⁴⁵

Ayetlerde geçen ifadelerde açıkça bir istek ve talep ifade eden kalıplar yoktur. “Allah kendilerine mağfiret edip, bağışta bulunmazsa ziyana uğrayanlardan olacakları veya yaptıklarından dolayı zalimlerden olduklarını ifade etmeleri” gibi ifadeler ihbari (bilgi veren) kalıplardır. Ancak bu ifadeler her ne kadar ihbari kalıplar ise de, yapı itibarıyla istek ve talep anlamı içermektedirler.⁴⁶

Dolayısıyla istek ve talep duygusu açıkça belirtilmeyen tesbih (subhanallah), tahmid (Elhamdülillah), tehlil (la ilahe illallah) gibi ifadeler de, islami gelenekte dua sayılmaktadır. Nitekim İbni Manzur da; “Sübhaneallah, Elhamdülillah, la ilahe illallah” gibi Allah’a saygı ve övgü ifade eden sözlerde açıkça olmasa bile zımnen bir mükafat ve sevap temennisi bulunması dolayısıyla bunların da dua sayıldığını belirtir.⁴⁷

Bu bilgileri verdikten sonra dua şekillerini, -başka bir ifadeyle- dua tiplerini şöyle sıralamak mümkündür;

⁴³ Hud, 11/47

⁴⁴ A’raf, 7/23

⁴⁵ Enbiya, 21/87

⁴⁶ İbni Teymiyye, Dua ve Tevhid, Terc: Abdi Keskinsoy, s.17

⁴⁷ İbni Manzur, a.g.e., c.14, s.257

1) Tapınma ve övgü duası: Daha çok kainattaki düzeni, güzellikleri ve yaratıcının ilahi tezahürlerini müşahade eden bir mü'minin saygı ve hayranlıkla karışık korku duygularıyla Allah'ı övmesini dile getiren dualardır.

2) İstek ve talep duası: Herhangi bir durumdan ötürü istek ve talep ifade eden sözlerle dile getirilen dualardır.

3) Şükür duası: İnsanın Allah'ın sonsuz lûtfu ve ihsanı karşısında takındığı tavrı ve hissettiği duyguları ifade eden dua türüdür.

4) Günahları itiraf ve bağışlanma duası: İnsanlar kendilerini Allah'tan uzaklaşmış olarak gördüklerinde, bu kopukluğu pişmanlık, tevbe, istiğfar ve bağışlama isteğiyle onarmaya çalışması adına yapılan dualardır.

5) Şefaât duası: Bir başkası için yapılan duayı veya bir peygamberi veya bir veliyi vesile kılarak Allah'a yakınlaşma adına yapılan duaları⁴⁸ içermektedir.

Dua hakkında bu bilgileri verdikten sonra, duanın kabulü adına önem arzeden faktörlerden de kısaca bahsetmek istiyorum.

D) DUA'DA ŞEKİL, ZAMAN, MEKAN VE KİŞİ FAKTÖRÜ

Dua'nın kabulü için şart olmamakla beraber uygulamada öteden beri hep bazı şekli unsurlar gözetilegelmiştir. Bu unsurlar genellikle zaman, mekan, duanın yapılış şekli ve duayı yapan kişinin durumu gibi hususlarda açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu hususlarda gözetilen hallerin daha çok inanca bağlı olarak ortaya konulduğu ve bu durumların gerçek amacının "duayı kabule daha yakın kılması" olduğunu görmekteyiz.

I- Dua ve Şekli Faktörler

Dua için bir kaide, bir merasim yahut parlak cümleler ve derin bir ilgi şart değildir.⁴⁹ Alim, cahil, köylü, şehirli, kadın, erkek, büyük, küçük, herkes Allah'a dua edebilir. Dua'nın kabulü için üstün söz sahibi olmaya⁵⁰ veya duayı bir formül üzere yapmaya ihtiyaç yoktur. Bir çocuğun ve köylünün kendi dili ve ifadesiyle Allah'a

⁴⁸ Hayati, Hökelekli, a.g.e., s. 226-227

⁴⁹ Osman Pazarlı, a.g.e., s.174; Alex Carrel, a.g.e., s.24

⁵⁰ Alex Carrel, a.g.e., s.24

yalvarması yanında bilgili bir kimsenin formül haline dökülmüş yalvarış ve yakarmaları da vardır. Şekilce farklı olsa da, ikisi de duadır. Allah katında ise, şekilden ziyade samimi bir inanç ve kalp temizliği muteber olup, böylesi bir duyguyla yapılan dua, dinin objektif bakış açısına uygun düşen bir davranıştır.⁵¹

Dua'nın söz veya metinsel şekline dair verilen bu bilgilere ilave olarak bir de dua eden kişide bazen kendi iç dünyası, bazen de duanın içeriği dolayısıyla sergilenen farklı görüntülere şahit olunmaktadır; Ayakta durma, diz çökme, eğilme, secde etme, başını eğme, elleri gökyüzüne doğru kaldırma , iki yana açma, kavuşturma, kenetleme, gözleri yukarıya doğru dikme, elleri birbirine vurma, göğse veya alna vurma, ayakların çıplak yada giyinik, başın açık veya örtülü olması, vücudun bir yere yönelmesi, hareket etmesi, jestlere sözün katılması, musiki aletlerinin kullanılması, gibi haller çeşitli dini çevrelerde, dua esnasında görülen farklı davranışlardır.⁵²

II- Dua ve Zaman Faktörü

Dua, muayyen vakitle sınırlandırılmış bir ibadet değildir. Her zaman içinde yapılabilirdiği gibi kısa ve özlü olarak da yapılabilir, uzun uzadıya da yapılabilir. Kişinin şu yada bu vakitte dua etmesine mani olabilecek bir tahdid (sınırlama) söz hususu değilken, bazı vakitlerde dua etmenin daha muteber olduğu bildirilmiştir. Bu vakitlerde yapılan duaların kabule daha yakın olduğu inancıyla bu vakitlerde duaya daha da bir yoğunluk verilmektedir.

Böylesi zamanların tespitinde çeşitli dini ve tarihi olaylar etkili olduğu kadar tabiatın ritmi de rol oynamaktadır.⁵³ Dinimizde duanın kabule daha yakın olduğu için yoğunlaştırılması ve çokça yapılması tavsiye edilen zaman dilimlerini şöyle sıralamak mümkündür; Mübarek Ramazan ayı, mübarek gün ve geceler, Recep ayının ilk gecesi, Şaban ayının ortasındaki gece, Arefe günü, Cuma gecesi ve gündüzü, Cuma gününde hatip minber üstünde iki hutbe arasında oturduğu vakitten namaz kılincaya kadarki vakit, ikindiden güneş batımına kadar olan vakit, her

⁵¹ Hayati Hökelekli, a.g.e., s.214; Osman Pazarlı, a.g.e., s.174-175

⁵² Osman Cilacı, Dua, DİA, c.9, s.529

⁵³ Osman Cilacı, Dua, DİA, c.9, s.529

gecenin son üçte biri (seher vakti), ezan ve kâmet okunurken, (özellikle de “Hayyaale’l-Felah” denildikten sonra), musibette olan kimse için musibetin devam ettiği zaman dilimi, Allah için savaş yapılırken, her namazın ardındaki zaman, Kur’an okunmasından sonraki zaman, her secde, horoz öttüğü zaman, zikir meclisinde bulunurken, yağmur yağdığı vakit, namazda imam fatihayı aşikar okuyup “ve le’d-dallîn” dediği zaman, kişi kabeyi gördüğü zaman, zemzem suyunu içtiği zaman.⁵⁴

III- Dua ve Mekan Faktörü

Her yerde dua edilebilir; sokakta, trende, otobüste, yazıhane ve bürolarda, okullarda, fabrikalarda, dağlarda, ovalarda, şehirlerde, köylerde, gündüzlerde ve gecelerde... her zaman ve her yerde dua edilebilir.⁵⁵ Hal böyle olmakla beraber, tarih boyunca çeşitli dinlerde dua için özel mekanlar tespit edilmiş ve buralarda dua etmenin daha etkili olacağı bildirilmiştir. Dua ve ibadetlerin cemaatle yerine getirilebilmesi amacıyla yapılan mabetlerin dışında ilahi kudretin muhtelif vesilelerle tecelli ettiği yüksek yerler, kayalar, dağlar ve bazı ağaçların çevresi gibi yerler de dua yeri olarak rağbet görmüştür.⁵⁶

Dinimizde de şu yerlerde yapılan duaların makbul olacağına dair haberler vardır; “Meş’ar-i Haram’da, Arafat’ta, Müzdelife’de, Tavaf yerinde, Mültezemde, Altın oluk yanında, Beyt-i Mükerrrem içinde, Zemzem yanında, Safa ve Merve tepelerinde, Sa’y’de, İbrahim (as) makamında, Şeytan taşlama yerlerinde, Mescid-i Nebevi’de ve diğer şerefli mekanlarda, mübarek mabetlerde...”⁵⁷

IV- Dua ve Kişi Faktörü

Dinimizde birtakım kimselerin dualarının daha çabuk kabul olacağına dair haberler vardır. Genellikle şu vasıflara sahip insanların dualarının daha çabuk kabul olunacağı inancı vardır; Adil yöneticiler, mazlumlar, zor ve sıkışık durumda olanlar,

⁵⁴ Ahmet b. Muhammed Emin Kadızade, Feraîdû’l-Fevaid fî Beyâni’l-Akaid, Sad: M. Rahmi, Tam Amentu Şerhi, s.92-93, İstanbul 1975; Fikret Karaman, a.g.m., Diyanet Aylık Dergi, s. 9-10, sy.166

⁵⁵ Osman Pazarlı, a.g.e., s.174; A. Carrel, a.g.e, s.26

⁵⁶ Osman Cilacı, Dua, DİA, c.9, s.529

⁵⁷ Ahmed b. Muhammed Emin Kadızâde, a.g.e., s.93; Süleyman Toprak, Ölümünden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı), s. 506, 8. Baskı, İstanbul, 2001

(muztar olanlar), salihler, misafirler, iftar vaktinde oruçlu olanlar ve ana ve babasına azar ve eza etmeyen kişiler... Yine babanın evladına duası (bilhassa bedduası), bir müslümanın diğer müslümanlar için yaptığı dua, bir kimseye ihsan edenin (eğitici, öğretici vb.) ihsan ettiği üzerine yaptığı dua, hastanın duası⁵⁸ gibi dualar da daha çabuk kabul edilen dualar arasında sayılmaktadır.

Bu istisnalar bir tarafa bırakıldığında dua ibadetinde kişi faktörü çok önemlidir. Bilhassa yapılan duanın kabul görmesi hususunda kişinin rolü büyük önem arz etmektedir. Öncelikle kişi duasını kabul olacağına inanarak yapmalıdır. Zira, duayı anlamlı kılan özellik de zaten onun gerçekleşeceğine duyulan inançtır. Bu inanç zayıflamaya başladığı andan itibaren dua da o kişi için anlamsız gelmeye başlar.⁵⁹ Bu yüzden dua eden kişi duasının kabul göreceğine dair olan inancını asla yitirmemelidir. Bu inançla dua etmeye yönelerek, yaptığı duasının direkt istediği şekilde olmasa da -her hangi bir şekilde- kendisi için nasıl hayırlı görülmüşse öylece kabul edileceğine yada karşılığının ahirette daha hayırlısıyla verileceğine kâni olmalıdır. Zira böyle bir inanç, kişiyi duaya motive etmekte ve duadan sıradanlığı kaldırarak, ona gereken önemin verilmesine neden olmaktadır. Nitekim bir hadiste, insanın mutlaka karşılık alacağına inandığı bir ruh hali içinde dua etmesi gerektiği, gafil bir kalpten gelen duanın kabule yakın olmayacağı bildirilmiştir.⁶⁰

Dolayısıyla dua esnasında kişinin dünya meşgalelerinden sıyrılması ve kendini psikolojik⁶¹ ve manevi⁶² bir atmosfer içerisine sokarak dua etmesi, duanın kabulüne daha yakın görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'deki açıklamalara göre de; gizlilik, alçak gönüllülük, korku ve ümitle yönelmek, dinde samimilik, Allah'a

⁵⁸ Ahmed b. Muhammed Emin Kadızade, a.g.e.,s.92

⁵⁹ Hayati Hökelekli, a.g.e.,s.223

⁶⁰ Tirmizi, Sünen, Daavât 66, H.No: 3545,c. 5, s. 179-180

⁶¹ Dua ile Allah'a yönelen insanın ruhunda oluşan psikolojik süreçler oldukça karmaşık olmasına rağmen, bu süreçleri şu şekilde ayırt etmenin mümkün olduğu belirtilmektedir; "Kendi üzerine dikkati toplama, Arzu gücünün canlanması, Hazır bulunma duygusu, Kendini bırakma, İki yönlü iletişim, Talep ve istek" (Hayati Hökelekli, a.g.e., s.215-217)

⁶² Manevi bakımdan da yaşanan dini yoğunluğun önemine işaret edilerek böylesi bir durumda Allah, insan şuurunun yegane konusu olmakta, başka ilgi ve istekler silinmekte, duygusal gerginlikle insan vicdanı temizlenmekte, ve kısaca insan Allah'a açık bir hale gelmektedir. (Selahattin, Parladır, Dua, DİA, c.9, s.533)

saygıya dayalı dindarlık⁶³ gibi özellikler kabul olacak duayı yapan kişinin özellikleri arasında sayılmaktadır.⁶⁴ Yine, Allah huzurunda dua eden kişinin nasıl bir edep içinde dua edeceği veya ettiği duanın hangi şartlarda kabul göreceği konusunda ilgili kitaplarda maddeler halinde bazı esaslara yer verilmiştir. Bu hususlara “İhya-u Ulumi'd-Din” adlı eserinde yer veren Gazali (v.1111), her bir maddeyi ayet ve hadislerle desteleyerek on maddelik bir “dua adabı” belirlemiştir. O’na göre dua ederken;

1- Senenin arefe gününü, aylardan Ramazan ayını, haftanın Cuma gününü ve saatlerden de seher vaktini gözetmek... gibi şerefli vakitleri gözetmek.

2- Allah yolunda cihad ederken, secde halindeyken, yağmur yağdığı zaman, kamet edilirken, namaz kılınıldıktan sonra... gibi şerefli halleri fırsat bilmek.

3- Kibleye yönelerek ve elleri kaldırarak dua etmek.

4-Sesi ne fazla yükseltmeli, ne de iyice kısımalı, ikisi arasında uygun bir tonla sessizce dua etmek.

5- Kendini zora sokmadan ve seci’ ve kafiye büründürmeden (yapmacık bir şekle girmeden) tabii ve doğal bir uslûb ile dua etmek.

6- Allah’tan korkarak ve ümidini yitirmeyerek kararlı bir şekilde dua etmek

7- Dua hakkındaki ümidine son derce bağlı olmak ve dua’nın kabul olunacağına kesinlikle inanmak.

8- Dua’da ısrar ederek, duayı üç defa tekrarlamak.

9- Dua’nın başlangıcında hemen arzu edilen istekleri sıralamaya girişmemek bilakis önce Allah’ı zikretmek ve sonra istekleri sıralamaktır. Yani Allah’ın zikriyle dua’ya başlamaktır.

10- Dua’nın kabul olunmasının en önemli sebebi olan bîatını bir edebe sahip olmaktır ki, o da; nezih bir yaşam sürmek, helalinden kazanıp yemek, her türlü kusur

⁶³ A’raf, 7/29; 55-56; Enbiya, 21/90

⁶⁴ Hayati Hökelekli, a.g.e.,s. .223

ve kabahatlerinden dolayı pişmanlık duyup tevbe ederek bütün himmet ve gayretleri Allah’a bağlayıp, O’nun ibadetine yönelmektir.⁶⁵

Tespit edilen bu esaslar, dua edecek mü’minlere bir takım ilkeler sunmakta olup, bu ilkelere uyma noktasında bazı inançları da beraberinde getirmektedir. “İnancımıza göre dua, nerede, ne zaman, nasıl ve ne şekilde yapılırsa daha makbul olur?” sorusuna bu esaslar dahilinde cevap bulmak mümkündür. Çünkü bizim inancımıza göre yapılacak olan duada bu esasların gözetilmesi, duanın kabulü adına önem arz etmektedir. Ama, belirtilen esaslara riayet etme noktasındaki bu inanç, duanın olmazsa olmazına yönelik bir şart belirleyen yapıda değildir. Sadece, insanı daha evla olanına yönelten bir sebep olarak dua anlayışına etki eder. Bu inanç, Dua-iman ilişkisinin belli bir boyutunu gösterir. Biz ise, meseleye daha farklı bir açıdan bakarak açıklık getirmeye çalışacağız. O yüzden ikinci bölümde iman, tevhid, teslim, tevekkül ekseninde Dua İman İlişkisi’ni belirlemeye gayret göstereceğiz.

⁶⁵ el-Gazâli, Muhammed Ebu Hâmid, İhyâu Ulumi’d-Din, Terc: Ali Arslan, c.1, s.1073-1083, İstanbul ts

İKİNCİ BÖLÜM

İMAN, TEVHİD, TESLİM, TEVEKKÜL EKSENİNDE DUA- İMAN İLİŞKİSİ

A) DUA- İMAN İLİŞKİSİ

Dua şeklinde bildirilen ayet ve hadislerin geneline bakıldığında, hepsinde ortak noktayı, insanın Rabbine karşı yönelişini ifade eden yalvarma, yakarma, tevbe, istiğfar, istiaze, istiane, tesbih, tahmid, tehlil şeklinde ifade edilebilecek türden yapılan arzuhallerle dile getirilen istekler teşkil eder. Bu durum inanan ile inanılan arasında vuku bulan bir haldir.

İnanan varlıktan maksat, insandır ki; kötü bir durum ve sıkıntılı bir halden kurtulma veya kötü bir duruma maruz kalmama adına yardıma muhtaç olan bir varlıktır. İşlediği herhangi bir günahdan dolayı pişmanlık duyup ta kalbini temizlemeye, arınma ve affedilmeye ihtiyaç duymaktadır. Sıkıntıdan kurtulup rahat ve nimete eriştiği zaman şükür etme hissine kapılmaktadır. Kainattaki Allah'ın âyetleri karşısında hayrete düşüp, Allah'ı ta'zim ve yüceltme erdemliliğine erişen ve kul pozisyonunda olup, kulluğun acizliği ve fakrı içerisinde bulunmaktadır.

İnanılan varlıktan maksat ise, yüce Allah'tır ki; her şeyi yoktan var edendir. Her şeyin sahibidir. Yaratıklarını gerçek manada görüp gözetendir. Hallerini gizlisi ve açığıyla bilendir. En üstün kemal, kudret, kuvvet ve cemal sahibi, herkesin sığınağı ve dayanak noktası olup, kendine yönelenlerin nefislerinin ne fısıldadığını bile bilendir. Kullarına şah damarından daha yakın olan ve kulları dua ettiğinde dualarına icabet edendir.

Şimdi dua eden ve dua edilen varlığın birbirlerine karşı durumlarına kısaca temas etmek istiyorum.

a) Allah'ın İnsanlara Karşı Durumu

Allah dua eden kulları karşısındaki durumunu şöyle bildirmiştir: “Kullarım sana beni sorduklarında (söyle onlara): Ben çok yakınım. Bana dua ettiği vakit dua

edenin isteğine karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki, böylece doğru yolu bulabilirler.”⁶⁶

Ayet-i kerime’de Allah kullarına çok yakın olduğunu bildiriyor. Hem o kadar yakın ki, bu yakınlık duaya icabetle açıklanmıştır. Bu ayette olduğu gibi, soru ve cevabı zikredilen şekilde Kur’an-ı Kerim’in on dört yerinde daha bu hususun benzerleri geçmektedir ki; bunların bazısı itikat, bazısı da ibadetle ilgili alanlarda soru cevap niteliği taşımaktadır.⁶⁷

Bunların cevapları da üç şekilde gelmiştir. Bir kısmında soruya, “kul” ifadesiyle cevap verilmiştir. Bir çoğunda ise “kul” yerinde “fe kul” buyurulmuştur ki, bu “fe” de, cevabın çabukluğuna ve hemen tebliğine tenbih vardır. Üçüncüsü de dua hakkındaki bu ayettir ki burada: “Kullarım sana benden sordukları vakit” ibaresinde “kul” yada “fe kul” diye açıkça söylenmeyerek, cevabında doğrudan doğruya “feinnî karîb” (ben yakınım) buyurulmuş, vasıta kaldırılmış, yakınlık da duaya icabetle açıklanmıştır ki, bunda büyük bir incelik vardır. Bununla, sanki Allah, dua eden kulu ile kendisi arasında herhangi vasıtanın gerekli olmadığını belirtiyor.⁶⁸

Allah’ın kullarına yakın oluşu elbette Allah açısından bakıldığında gerçek manasını ifade etmektedir. Allah’ın bizzat “Ben yakınım” buyurması burada gayet anlamlıdır. Allah bütün kullarına yakındır. Kendisine kim yönelirse yönelsin -ister asi, ister günahkar olsun- fark etmez. Allah kullarının hepsine yakındır, istediklerine cevap verendir. Hatta zalim ve kafirlere bile -her ne kadar daha fazla küfür ve günaha dalmaları için verilse bile- “istidrac” nev’inden bir kısım dünyevi isteklerinin verilmesi ve bu cümleden olarak; şeytanın duasının kabul olunarak kıyamete kadar, kötülük yapmak için, serbest bırakılması, Fravun, Nemrut ve benzerlerinin yeryüzündeki saltanatlarının bir müddet istedikleri tarzda yürümesi”⁶⁹ gibi vukua gelen haller göstermektedir ki Allah kafir de olsa zalim de olsa, bu

⁶⁶ Bakara, 2/186

⁶⁷ Mesela bkz.: İsrâ 17/85; Tâhâ, 20/105; A’raf, 7/187; Bakara, 2/215

⁶⁸ M. Hamdi Yazır, Hakk Dini Kur’an Dili, c. II, s. 11, Azim Dağıtım, İstanbul, ts.

⁶⁹ Şerefattin Gölcük,- Süleyman Toprak, Kelam Tarih-Ekoller-Problemler, s. 391-392, 5. Baskı, Konya, 2001

kimselerin içlerinden geçen isteklerine cevap vermektedir. Dolayısıyla Allah, her şeyi hakkıyla bilen ve gören olup kullarına daima yakındır. Kul imansız da olsa, imanlı da olsa fark etmez. Allah kul pozisyonunda olan bütün kullarından hakkıyla haberdardır.

b) İnsanların Allah’a Karşı Durumu

Kullar açısından meseleye baktığımızda; yokluğun ve faniliğin en aşağı noktasında bulunan kulun Allah Teala’ya bizzat yaklaşması mümkün değildir. Buradan hareketle şu gerçeğe erişilir ki; dua eden kimsenin gönlü Allah’tan başkasıyla meşgul olduğu müddetçe hakkıyla dua etmiş olmaz. Allah’tan başka şeylerin hepsinden uzak olduğu vakit de Hakkın birliğinin bilgisine dalar. Bu makamda kaldıkça kendi hakkını düşünme ve insanlık nasibini talep etmekten kaçınır, bütün vasıtalar kaldırılır ve o zaman Allah’ın yakınlığı hasıl olur. Çünkü kul kendi arzusuna yönelik olduğu sürece Allah’a yakınlaşamaz, çünkü o arzu engelleyici bir vasıta olur.⁷⁰ İnsanın kendi arzularına kapılması ise, kalbindeki imanın güçlülük ve zayıflığıyla ters orantılıdır. Kalbindeki iman güçlü ise arzulara yenik düşme riski düşüktür. Kalbindeki iman zayıf ise arzulara kapılma olasılığı yüksektir. Biliriz ki insanların iman bakımından en olgunu olan peygamberlerin Allah’ı tanıyıp, O’na iman etmeleri ve iman etmenin beraberinde getirdiği sorumlulukları yerine getirme hassasiyeti ile ümmetlerinden herhangi birinin – velev ki bu kişi evliya bile olsa- Allah’ı tanıması, O’na iman etmesi ve O’na olan vazifesini yerine getirme hassasiyeti bir değildir. Zira iman objesi herkes üzerinde standart etki yapmadığı için davranışın nitelikleri, değeri ve çeşidi mü’minlere göre değişebilir.⁷¹ Ama her davranışta, az da olsa çok da olsa imanın etkisinden bahsetmek mümkündür.

Binaenaleyh bir inanç sistemi samimiyetle benimsendiği ve yaşandığı takdirde gerek insanın iç dünyasında gerek dış dünyasında onun öteki insanlarla ve bu arada tabiatla olan münasebetlerinde köklü değişiklikler meydana getirir. Yapılan davranışlar iman ile iç içe olup, çoğu zaman davranışlar imanın bir unsuru veya

⁷⁰ M. Hamdi Yazır, a.g.e., c.II, s. 11

⁷¹ Hanefi Özcan, Epistemolojik Açıdan İman,II. Baskı, s. 27, İstanbul, 1997

sonucu olabilmektedir. Çünkü iman insan üzerinde etkin bir unsur olup, insanın bütün benliğiyle sıkı bir irtibat içindedir. Nasıl insan şahsiyeti onun bütün psikolojik yapısında kendini gösteriyorsa iman da insan üzerinde aynı fonksiyonu icra ederek, külli bir hal olarak insanın bütün şahsiyeti üzerinde etkin bir rol oynar. Kur'an'ın deyimiyle “yüzlerimizi çevirdiğimiz yönü”⁷² belirleyen imandır.⁷³

Kur'an-ı Kerim, davranış gerektirecek kadar etkin olmayan, sadece sözle kuru kuruya “iman ettik” şeklindeki dil ile ikrarı çok kısır görerek, böylesi bir kabulün, insanın ebedi kurtuluşu için yeterli olmadığını şu ayet-i kerime ile bariz bir şekilde ortaya koymaktadır:

“İnsanlar yalnız inandık demekle hiç sınanmadan bırakılacaklarını mı zannettiler. Andolsun biz onlardan öncekileri sınadık. Allah elbette doğruları ve yalancıları bilecektir.”⁷⁴

Yine, “Mü'minin” süresinde kurtuluşa eren mü'minlerden bahsederken onların namazlarında huşu duymaları, boş söz ve davranışlardan sakınmaları, zekat adına faaliyette bulunmaları, edeplerini muhafaza edip hayasızlıktan kaçınmaları, haddi aşmayıp emanetlere ve ahidlerine sadık kalmaları, namaza devam etmeleri gibi özelliklerine değinilmektedir.⁷⁵

Dolayısıyla insanın ameline tesir etmeyen bir imanın, gerçek manada iman olduğu söylenemez. Böylesi bir iman ancak felsefi bir kanaatten ibaret olup sadece metafizik ve soyut bir kavramı ifade eder.⁷⁶ Çünkü iman, vicdan evinden çıkıp ta fiil ve hareket haline gelmedikçe varlığı ve yokluğu bilinemez.⁷⁷

Diğer taraftan insanı Allah'a yaklaştıran kuvvetli ve kavi bir imanın derece kazanmasında –bir anlamda imanın kuvvetlilik ve zayıflık yönünden tezahürü sayılan- amellerin rolü de büyüktür. Zira insanın imanı ne kadar kuvvetliyse amellerine riayet etmesi hususunda o kadar titiz olunurken, iman gereği olan

⁷² Bakara, 2/112

⁷³ Hülya Alper, Bir Kelam Problemi Olarak İmanın Psikolojik Yapısı, s. 69-71, İstanbul, 2002

⁷⁴ Ankebut, 29/2-3

⁷⁵ Bkz. Mü'minin, 23/1-9

⁷⁶ Neda Armaner, Din Psikolojisine Giriş, s. 120, Ankara, 1980

⁷⁷ Ali Fuat Başgil, Din ve Laiklik, s. 102, III. Baskı, İstanbul, 1977

ameller ne kadar çok işlenirse, insanın imanı da o derece kuvvet kazanmaktadır. Yani iman ile amel arasında çift yönlü bir orantı vardır. Kelam ilminde de alimlerin iman amel ilişkisi hakkındaki görüşlerinin içerisinde yer alan “imanın artma ve eksilme” meselesi üzerinde yapılan açıklamalar, aslında amelin iman üzerindeki etkisini göstermektedir.⁷⁸

İnsan bazen sadece inanılması gereken şeyleri tasdik eder, fakat ibadet yapmaz, Allah’ın yasaklarını çiğnerse dinine olan bağlılığı yavaş yavaş zayıflar, günün birinde sönüp gider.⁷⁹ Burada şu benzetmeyi yapabiliriz. Kalpteki imanı bir ateş koru şeklinde düşünecek olursak; her iman eden kişi kalbine bir ateş koru koymuştur. Ateşlenmesi için gerekli işlemlere daima gerek duyulurken bu işlemlerden yoksun bırakılan ateş korunun üzeri kül tabakasıyla örtülür. Zamanın ilerlemesi karşısında da tesirini kaybederek sönmeye maruz kalır. İşte, iman da böyledir. İmanın tezahürü niteliğindeki amellerle devamlı surette canlı ve zinde tutulmayan iman zamanla etki ve tesirini kaybedip yok olmaya maruzdur.

Buradan yola çıkarak insanın Allah’a olan yakınlığının, imani sahalarda yapılan inceleme ve araştırma neticesinde imani duygularda inkişaf ve amellerdeki hulusa bağlı olarak ulaşılan mertebeye göre farklılık arz edeceğini söyleyebiliriz. Bu da, insanların iman seviyelerine göre Allah’a yönelişlerinin sebebi, çeşidi, şekli, adabı gibi hususlarda farklılıklara yol açmaktadır.

c) İnanç Durumuna Göre İnsanların Dua Anlayışı

Bir kısım insanlar, inanmamış oldukları ve din ile alay ettikleri halde ölümün pençesine veya üstesinden gelemeyecekleri bir bela, müsibet ve çaresizlik içine düşüp te büsbütün çaresiz kaldıkları zamanlarda Allah’ın yardımına ihtiyaç duymuşlardır. Bu nedenle ya bizzat kendileri dua etmeye durmuşlar ya da çevresindeki dindar kimselerden dua talep etmişlerdir. Bu tür insanların dua anlayışını Kur’an-ı Kerim bizlere şöyle haber vermektedir:

“Onlara bir iyilik (bolluk) gelince, ‘Bu bizim hakkımızdır, bizim yüzümüzden geldi, kendi davranışımızla bunu elde ettik’ dediler. Eğer kendilerine

⁷⁸ Hülya Alper, a.g.e., s. 148

⁷⁹ A. Saim Kılavuz, İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş, s. 29, İstanbul, 1987

bir fenalık gelirse Musa ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı, (onların yüzünden kıtlık ve belaya uğradıklarını iddia ederlerdi.) Bilesiniz ki onların uğursuzluğu Allah katındandır, fakat onların çoğu bunu bilmezlerdi ve ‘Bizi sihirlemek için ne mucize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz’ derlerdi.

Biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine tufan, çekirge, haşerat, kurbağalar ve kan gönderdik; yine de büyüklük tasladılar ve günahkar bir kavim oldular.

Azap üzerlerine çökünce, “Ey Musa, sana verdiği söz hürmetine bizim için Rabbine dua et, eğer bizden azabı kaldırırsan mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrailoğullarını seninle göndereceğiz” dediler. Biz de, ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azabı kaldırıncaya kadar sözlerinden dönüverdiler”⁸⁰

Aynı dua anlayışı, inkar edenler yanında iman etmiş fakat dünyanın rehavetine kendilerini kaptırıp, imanın gerekleri olan amelleri hayatlarına yansıtmayan ve bu şekilde Allah’ın dinine karşı kayıtsız bir yaşam süren insanlarda da görülmektedir. Bu tür kişiler de amansız bir tehlike içerisine düştüklerinde hemen dini Allah’a has kılarak O’na yalvarmaktadırlar. Bu tiplerin dua anlayışını da Kur’an-ı Kerim bizlere şöyle haber vermektedir:

“Size delillerinden göstermesi için Allah’ın nimeti sayesinde gerçekten gemilerin denizde akışlarını görmedin mi? Kuşkusuz bunda sabredenler ve şükredenler için elbette ibretler vardır. Onları (gemidekileri) gölgeler gibi bir dalga sardığında dini sadece kendisine özgüleyenler olarak Allah’a yalvarırlar. Ama onları kurtarıp karaya çıkarınca içlerinden sadece bazıları orta yolu tutar. Ayetlerimizi pek gaddar ve pek nankörden başkası inadına inkar etmez.”⁸¹

Zikredilen ayetler ve benzeri türden bazı ayetlerde⁸² insanın ihtiyaç ve sıkıntılarının giderildiği, kendini emniyet ve başarılı gördüğü durumlarda dua isteğinin zayıfladığı, Allah’tan yüz çevirdiği, kendi güç ve yeterliliğini gözünde büyütüp bencil ve nankör olduğu ve zalimce hareket ettiği vurgulanmaktadır. Bu

⁸⁰ A’raf, 7/131-135

⁸¹ Lokman, 31/31-32

⁸² Bkz, Zümer, 39/49-50; İsrâ, 17/167

olumsuz gelişmeyi önlemek amacıyla ilahi dinler, insan şuurunda dini inanç ve duygunun mümkün olduğu kadar canlı ve etkili bir halde bulunmasını sağlamanın bazı çarelerini (bazı dua ve ibadetleri) insan için bir görev haline getirmiştir. Başa gelen sıkıntı ve zorluklardan kurtulmak için Allah’a dua edilmesinin istenmesi⁸³ yanında ilahi dinler bilhassa refah ve rahatlık durumlarında insanın Allah’ı hatırlamasını ve böylece bu inancın kontrolü altında bencil isteklerine kapılmamasını sağlamayı amaçlamaktadır.⁸⁴

İslam dininin asli kaynakları olan Kur’an-ı Kerim ve Hadis kitaplarında verilen genel intibaha göre; insanın Allah’a yönelişini sadece sıkıntı hallerine münhasır kılması, istenen bir davranış değildir. Asıl istenen ise, bu tür bir yapıdan sıyrılarak, inancın kontrolü altına girilmesi ve iyi-kötü vaziyet ayrımı yapılmaksızın, her halükarda Allah’a yöneliş prensip haline getirmektir. Allah’ın lütuflarını görmezden gelip şükransız bırakmak, gazaplarına karşı ise şikayet ve şekva ile yalvarışa geçmek, genel manada tasvip edilen bir hal değildir. İnsan Rabbi karşısında öyle bir konumda bulunmalı ki; “lütfun da hoş, kahrın da hoş” diyebilmelidir. Her şeyden önce bunu dedirtebilecek olan da şüphesiz imandır. Zira Kur’an’ı Kerim, sabırsız ve hırslı yaratılan ve kendisine bir şer isabet ettiğinde feryadı basan, bir hayır isabet ettiğinde de bencil ve pinti davranan insanlardan bahsederken,⁸⁵ bir takım insanları bu vasfa sahip olanlardan istisna etmiştir. Bu insanların istisna edilmesi onların bazı özelliklerine bağlanmıştır ki, bu özellikler; imanın insana kazandırdığı güzel hasletlerdir. Bu hasletlere ise; namaz kılmaları, namazlarına devam etmeleri, mallarında hak sahipleri için (dilenen ve iffetlerinden dolayı dilenemeyenler) belirli hakların oluşunu bilmeleri, hesap gününü tasdik etmeleri, Rablerinin emin olmadıkları azabından korktukları, edebe riayet edip, edep yerlerini helal olmayan durumlardan korudukları, emanetlerine ve verdikleri sözlerine sadık olmaları, şahitliklerinde dürüstlük sergiledikleri ve namazlarını şartlarına ve gereklerine riayet ederek gözettikleri⁸⁶ şeklinde değinilmiştir.

⁸³ Mü’min, 40/60

⁸⁴ Selahattin Parladr, Dua, DİA, c. 9, s. 532,

⁸⁵ bkz. Mearic, 70/19-20

⁸⁶ bkz. Mearic, 70/22-34

Davranışlarında imanın etkisi görülen veya başka bir ifadeyle, kendisini imanın kontrolü altında tutabilen bir mü'min bilmektedir ki, dünyada meydana gelen iyi ve kötü her şey Rabbinin kudreti ve iradesi dahilinde olmaktadır. Allah, (doğru yola gelmesi için) bazı kullarının rızıklarını daraltırken, (daha çok azaba uğrasınlar diye) nimetlerine nankörlük eden bazı kimselerin de rızıklarını bol bol verebilir. Mü'min için, ilahi fiiller tek maksat ve sebebe indirgenmiş değildir. Yani sadece fiziksel, sosyal, iktisadi yönleriyle dünyaya hitabetmez. Bütün bunların ötesinde ahirete bakan yönü olup, Allah sırf denemek için bazılarını az, bazılarını da bol rızık verebilir. Bu durum sadece dar manada düşünülen rızık alanında değil, bütün darlık ve genişlik durumlarında geçerli bir durumdur.

“Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz.”⁸⁷

“Andolsun sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsullerden eksiltmekle deneyeceğiz. Sabredenleri müjdele.”⁸⁸

Sıkıntı ve darlık içine düşen mü'min, Rabbi'nin “sabredenleri müjdele” hitabındaki müjdeye nail olabilmek için, böylesi durumlar karşısında yıkılıp feryada boğulmak yerine, içinde bulunduğu musibeti dua ve sabırla savma olgunluğu sergiler. Nimet ve bolluk içinde bulunduğu zamanlarda da dua ve şükrünü bırakmaz. Erişmiş olduğu nimet ve bolluğa karşılık; Belkıs'ın tahtını saniyelik bir an içerisinde yanında hazır bulunca: “Bu bakalım şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemesi için Rabbim'in fazlındandır.”⁸⁹ diyen Hz. Süleyman (a.s) gibi bir tavır takınarak şükür edası içerisinde Rabbi'ne dua eder.

Aynı zamanda mü'minin duaları, sadece dünyevi haz veya dünyevi menfaat talebiyle sınırlı değildir. Darlık ve bolluk zamanlarında ayrıca; Allah'ın nimetlerine karşı minnettarlık duyma, bağışlanma, hidayet, Allah yolundaki gayretler için yardım isteme, hamd ve tesbih etme, şeytan ve şeytan gibi bazı ruhani varlıkların şerrinden emin olma, cennet nimetlerine kavuşma, Allah'ın hoşnutluğuna erebilme, Salih kimselerle beraber haşrolabilme, Peygamberimiz (sav)'in şefaatine nail olma,

⁸⁷ Enbiya, 21/35

⁸⁸ Bakara, 2/155

⁸⁹ Neml, 27/40

cehennem ve kabir azaplarından kurtulma, doğru yolda sebat kılıp ondan ayrılmama, Müslüman olarak canlarını verebilme gibi birçok imani hasletler adına dua etmektedir. Ayrıca ibadet, yeme, içme, yatma, uyuma, rüya görme, uyanma, evden çıkma, işe gitme, işe başlama gibi davranışlar da mü'min hayatında dua ile renklenmektedir.

Kısacası mü'min hayatının her günü, her saati, hatta dakikaları bile dua ile örgülenecek şekilde, dua ibadetinin konularını çoğaltmak mümkündür. Fakat aynı yoğunluğu inançsız veya inancı zayıf bir kişinin hayatında görmek mümkün değildir. O halde, dua ibadetiyle iman olgusu arasında ciddi bir münasebetin varlığı söz konusudur.

B) DUA-TEVHİD İLİŞKİSİ

Hak dinlerin temel dayanak noktasını oluşturan tevhid inancı, dinimizin en çok üzerinde durduğu hassas konulardan birisidir. Zira tevhid inancını zedeleyebilecek nitelikte vaki olabilecek şirk ve ortaklık unsuru ifade eden en küçük bir mesele dahi dinimizce hafife alınmamıştır. Bu yüzden gerek inanç esaslarında, gerek ibadetlerde, gerekse de diğer hal ve hareketlerde şirke düşürücü unsurlardan şiddetle kaçınılması gerekmektedir.

Peygamberimiz (sav)'in ibadetin özü olarak nitelediği dua ibadeti hayatımızın önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Allah karşısında kul pozisyonunda olduğumuzdan dolayı her şeyde O'na muhtaç bir halde bulunmaktayız. Bu yüzden maddi ve manevi alanlarda dua etmek, kul fitratının bir iktizası olmakla beraber, aynı zamanda bir ibadet görevidir. Bu görevi söz, fiil ve düşünce bazında yerine getirirken tevhid inancı, hem Allah açısından, hem de insan açısından büyük önem arzetmektedir.

I- ALLAH AÇISINDAN DUA-TEVHİD İLİŞKİSİ

Duanın, tevhid inancının Allah'a bakan yönü itibariyle arz ettiği önem, yapılan dua eylemine şirk unsuru sayılabilecek söz ve davranışların sokulmasını önleyici bir fonksiyon icra etmesidir. Bu bakımdan dua eden kimse isteklerinde sadece Allah'a yönelmeli ve istediklerini O'ndan istemelidir. Hiçbir harici tesire kapılmadan, gösteriştten ve şekilcilikten uzak bir ruh safveti içerisinde halini ve

durumunu ayarlamalıdır. Zira seher vakitlerinde yapılan istiğfarların ve insanların görmediği تنها yerlerde sırf Allah korkusu dolayısıyla akıtılan gözyaşlarının değerli oluşları, gösteriş ve şekilcilikten uzak bulunuşları sebebiyledir. Bu yüzden yapılan dua sırf Allah için olmalı ve sadece Allah’a yapılmalıdır. Nefis, heva, put, aracı gibi unsurları araya sokarak, şirke kapı açılmamalıdır. Çünkü Allah’ın bir ve tek olması ibadet ve duanın sadece O’na yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bunun gerekliliğini ifade eden ayetler pek çoktur.

“O halde, sakın Allah’ın yanında başka Tanrı tutup da ona yalvarma. Yoksa azap göreceklere olursun.”⁹⁰

“İşte bunların yalvardıkları bu varlıklar, Rablerine hangi aracının daha yakın olduğunu ararlar. O’nun rahmetini umar, azabından korkarlar. Doğrusu Rabbinin azabı korkulmağa değer.”⁹¹

“Yoksa Allah’tan başka aracılar mı edindiler? De ki: Onlar bir şeye sahip olmadıkları ve akıl da erdiremedikleri halde mi aracılık edecekler.”⁹²

Ayetlerde görüldüğü üzere, Allah’tan başkasına yalvaranlar, Allah’ın azabıyla tehdit edilirken, O’na dua edilirken, aracı edinmenin de aynı akıbete sebep olduğu görülmektedir. Duasında aracı edinen kişi aracı ile yarar sağlamak ve zarar vermeyi kastediyorsa, (mesela; kulların rızık, yardım görmeleri, hidayete ermeleri konularında bir aracı kastediyorsa) ve kulların bu konulardaki isteklerini bu aracıdan isteyeceklerini ve bu konularda ondan istekte bulunmalarını söylüyorsa bu en büyük şirk olup, bu yüzden Allah da onları müşrik saymıştır. Çünkü onlar böyle yapmakla Allah’tan başka bir dost ve şefaate edinmişlerdir.⁹³

Bu anlamda aracı kılınan kimsenin Allah katında değerli biri olması da önemli değildir.⁹⁴ İster melekler aracı yapılsın, ister cinler, isterse de peygamberler

⁹⁰ Şura, 26/213

⁹¹ İsrâ 17/57

⁹² Zümer, 39/43

⁹³ İbni Teymiyye, Takiyyu’d- Din Ahmet, Tevhid Risalesi, Terc: Tevhid Yay. (Heyet), s. 157, İstanbul, 1996

⁹⁴ M. Sait Şimşek, Kur’an’ın Ana Konuları, s. 56, İstanbul, 1999

yapılsın fark etmez. Çünkü bunların hepsi Allah'ın rahmetini uman, azabından sakınan yaratıklardır.⁹⁵

Diğer taraftan bu şekildeki aracılığı meşru göstermek adına İslam'la bağdaşması mümkün olmayan bir takım gerekçeler ileri sürülmekten de geri durulmamıştır.

Mesela; “Bir kralın ya da önemli bir devlet adamının huzuruna çıkmak için mutlaka bir aracı koymak gerekir. Allah'ın huzuruna çıkmak için de böyle bir aracıya ihtiyaç vardır.” Yine; “Kişi belki günahkar biridir. Direkt olarak Allah'ın huzuruna çıkacak yüzü yoktur. Bu nedenle Allah'ın sevdiği veli bir kulunu aracı yapmaktadır”⁹⁶ gibi yaklaşımlar ileri sürülmüştür.

Böylesi değerlendirmeler ne İslam prensipleriyle bağdaşmakta ne de Allah-insan ilişkisiyle bağdaşır niteliklere sahiptir. İslam inancına göre ister günahkar olsun ister olmasın, Allah bütün kullarına yakındır ve onların dualarına icabet eder. İster kafir olsun, ister mü'min olsun, insanın duasının Allah'a ulaşması ve Allah'ın duaya icabeti için hiçbir aracıya gerek yoktur. Kaldı ki Allah'ın lanetine uğrayıp, O'nun huzurundan kovulup uzaklaştırılan İblis'in bile hiçbir aracı edinmeksizin Allah'a dua edişi ve duasının kabulüne Kur'an'da şahit olmaktadır. O halde hiçbir Müslüman iblis kadar günahkar ve değersiz değil ki duasını duyurabilmek için bir aracıya ihtiyaç duysun.

O yüzden mü'minler, “Ya Rabbi, yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz”⁹⁷ prensibince araya herhangi bir aracı sokmadan dua etmelidir. “Şayet kalbinden geçenler, yani niyeti halisane değilse ve araçlar olmadan dua ve niyazların Cenab-ı Hakka ulaşamayacağı inancı kendisinde meydana gelmişse bu durum Allah korusun insanı, şirke kadar götüren büyük günahlardan biri olur.”⁹⁸ O yüzden mü'minler Allah'a dua ederken dikkatli olmalı, uyanık olmalı niyet ve kasıtlarını sadece Allah'a mahsus kılmalıdır.

⁹⁵ bkz.; Yunus, 10/15; Enbiya, 21/28

⁹⁶ M. Sait Şimşek, a.g.e., s. 56

⁹⁷ Fatiha, 1/4

⁹⁸ Cihat, Tunç, İslam Dininde Dua ve Zikir, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 41, sy: 5, Kayseri, 1988

Dua ibadeti söz konusu olduğunda tevhid akidesi bakımından en çok endişelerden, biri de şüphesiz kabir ve türbe ziyaretleri bağlamında gerçekleşmektedir. Kabir ziyaretleri ise her zaman revaçta olan meseledir. Tarihi süreç içerisinde bu meseleye bakıldığında, kabirlerin değişik gayelerle ziyaret edildiği görülmektedir.

Genel olarak mezarlar Allah'ın ihsan ve yardımının insanlara en yakın olduğu yerler olarak görülmüş, başı darda kalan insanlar, dertlerine deva bulmak için buralara koşmuşlardır. Bu alemde yalnız ve aciz bir halde bulunduklarına inanan kimseler, yalnızlık hissini gidermek ve manen güçlenmek için atalarının bulunduğu mezarlardan medet ummuşlardır. Bilgi seviyesi yükselen kimseler ise mezarları daha değişik amaçlarla ziyaret etmişlerdir.⁹⁹

Türbe ve mezarların genel olarak; Allah rızası, dilek, hacet ve bereket, genç kızların çabuk evlenmesi, evlenmek isteyen ve evlenmeyenlerin nasiplerinin açılması, türbedeki zatların ruhuna fatiha, dua okumak, sevap kazanmak ve şefaatlerine nail olmak, bela ve musibetlerden kurtulmak, büyülerin bozulması, askere giden gençleri uğurlamak, hastalıklardan (delilik, baş ağrısı, felç, sinir, sancı, sara tutması, havale geçirmek, ruhi bunalım, alerjili, ağız eğriliği vs.) şifa bulmak, çocuğu olmayanların çocuğunun olması, hamile iken çocuğu düşen, çocuğu doğar doğmaz ölenlerin çocuğunun yaşaması, yürümekte zorluk çeken bebeklerin yürümesi, sütü olmayan annelerin sütünün çoğalması, hacca giden yakınlarının selametle dönmesi, türbede yatan ulu kişinin keramet ehli olduğu ve onun ruhaniyetinden istifade edilmesi vb. amaçlarla ziyaret edildiği görülmektedir.¹⁰⁰

Peygamber efendimiz (sav) amacını aşan kabir ziyaretleri hususunda ümmeti adına kaygılanarak, ölüm hastalığı esnasında Müslümanlara şu vasiyette bulunmuştur: “Allah'ın laneti, Yahudi ve Hristiyanların üzerine olsun. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mabed (ibadethane) yaptılar”¹⁰¹

⁹⁹ Mehmet Canbulat, Sığınma Psikolojisi ve Türbecilik, Diyanet Aylık Dergi, s. 34, sy: 150, Haziran 2003

¹⁰⁰ Mehmet Canbulat, a.g.m., s. 34-35

¹⁰¹ Buhari,Sahih; Cenaiz 95, c.II, s. 106, 1315, yy.

Her ne kadar peygamberimiz (sav) tevhid inancıyla bağdaşmayan hareketleri yasaklamış olsa da yine de, genel kültür ve dini bilgi bakımından yeterli düzeyde bir birikime sahip olmayan kimseler, mabet ile mezarı birbirine karıştırabilmekte, mezarda yatanın insan üstü bir varlık olduğuna inanabilmektedir. Bu zatlara beşer üstü niteliklere sahip varlıklar gibi görmek ve bunların duaları kabul ettiği veya kendileri olmadan dualarının makbul olmayacağı inancı gibi İlâhî - Rabbânî kudretlerinin olduğuna inanmak ve bu düşüncelerden hareketle bir kısım dilek ve hacetleri onlara arz etmek ve onlardan medet ummak insanı şirke götüren davranışlardır.¹⁰² Bu davranışlar bize burada dua ve tevessül ilişkisini hatırlatmaktadır.

1- Dua-Tevessül İlişkisi

Bir kısım insanlar gerek kabir ziyaretleri esnasında, gerekse de diğer durumlarda dua ederken bazı şeyleri vesile edinerek tevessülde bulunmaktadırlar. Lügatte; vasıta, araç, sebep, derece, yol, yakınlık, mertebe gibi manalara gelen vesile; “kendisiyle başkasına ulaşılan şey” veya “arzu ve istekle bir şeye ulaşmak”¹⁰³ diye tanımlanırken, bu tariflerden yola çıkarak, kulu asıl gaye ve maksadına ulaştıran yani Allah’a götüren her vasıtasının vesile olduğunu söylemek mümkündür. Tevessül ise; Allah’a yaklaşmak için bir vesileye sarılmak veya bir vesile ile Allah’a yaklaşmak demektir.¹⁰⁴

Tevessül, şahıslarla yapılabildiği gibi şahıslar dışındaki birtakım şeylerle de yapılabilmektedir.

a) Şahıslarla Yapılan Tevessül

Şahıslarla yapılan tevessülde, “Allahım! Fulan zatın hürmetine...” veya “Fulan zatın Allah nezdinde ki yeri ve mevkii (makam, mekan, cah) hakkı için/ hatıranı...”, “Kardeşim beni de duanda unutma”, “Benim için Allah’a dua et” vb. türden ifadeler yanında, Peygamber efendimiz (sav) ve diğer peygamberlerle

¹⁰² Mehmet Canbulat, a.g.m., s. 35

¹⁰³ Hüseyin b. Muhammed b. Ragıb el-İsfahani, el-Müfredat fî Garîbi'l Kur'an, s. 523-24, Kahire 1961; Serdar Mutçalı, e'l-Mu'cemu'l-Arabiyyi'l- Hadis, Arapça-Türkçe Sözlük, Doğan yay. İst. 1995

¹⁰⁴ Zekeriya Güler, Vesile ve Tevessül Hadislerini Kaynak Değeri Tahric ve Değerlendirme, İlam Araştırma Dergisi, c.II, s. 84-85, sy: I, Ocak-Haziran 1997

tevessülde bulunmayı ifade eden, “bi hürmeti seyyidi’l-Murselin” ve “bi hurmeti’l-murselin” şeklindeki terkiplerin kullanımı yaygındır.

Burada görüldüğü üzere, şahıslarla yapılan tevessül çeşidinde hem hayatta olanlar hem de ölmüş olanlar aracı yapılabilmektedir. Hayatta olanlar genelde birbirinden dua isteğinde bulunurken, bir kısım insanlar da Salih ve fâzıl diye addettikleri ve saygı duydukları muhterem büyükleri, hocaları hürmetine dualarının kabulü için onları vesile kılarak tevessülde bulunmaktadırlar. Aynı şekilde başta peygamberler olmak üzere, ölmüş olan Salih zatlar ve veliler ile de tevessülde bulunmaktadır.

Özellikle tasavvuf ehli, sağlığında olduğu gibi ölümlerinden sonra da şeyhleri ve Allah’ın Salih kulları ile Allah’tan bir şey istemek, arzu edilen bir şeyin elde edilmesi veya arzu edilmeyen bir şeyin defedilmesi için tevessülde bulunarak, Allah’a dua ve ilticada bulunmanın ve onlar hürmetine dualarının kabulünü istemenin caiz ve iyi bir hareket olacağını savunmaktadırlar.¹⁰⁵ Hatta hemen hemen bütün tarikatlarca makbul bir veli sayılan Ma’ruf el-Kerhi, (v.200/816) müridi Seriyü’s-Sekati’ye (v.257/870) hitaben söylediği; “Allah nezdinde bir hacetin olduğu zaman benimle onun üzerine yemin et. (yani Ma’ruf’un hürmetine diye iste)”. Bu tavsiyeleri sebebiyle olsa gerekir ki Bağdatlılar, o devirlerde Ma’ruf’un kabrinin her derde deva olduğuna inanmaktadırlar.¹⁰⁶

Bu yaklaşımın yanı sıra ölü arslardan diri tilki daha iyidir diyerek, ölümlerinden sonra, ölmüş olan şeyhlerle tevessüle fazla değer vermeyen mutasavvıflar var ise de, mutasavvıfların genel kanaati, bazı kişilerin ölümden sonrada tasarrufta bulundukları şeklindedir.¹⁰⁷

aa) Şahıslarla Yapılan Tevessül Çeşitlerine Dair Bazı Örnekler

1) Peygamberlerin ve Salihlerin Allah Nezdindeki Mertebesi ile Tevessül

¹⁰⁵ Süleyman Toprak, a.g.e., s. 449

¹⁰⁶ Abdülkerim Kuşeyri, Risale, Tah: Abdülhalim Muhammed-Mahmud b. Şerif, s. 61, 1966 yy.; Risale, Terc: Ali Arslan, s. 56, İstanbul 1978

¹⁰⁷ Süleyman Toprak, a.g.e., s. 449

Osman b. Huneyf (ra)'den rivayet edilen bir hadiste, gözleri görmeyen veya zayıf gören bir adamın Hz. Peygamber (sav)'e gelerek şöyle dediği rivayet olunur:

- “Ya Rasulallah! Gözlerimi iyileştirmesi için Allah’a dua et” dedi. Rasulullah (sav):

“İstersen dua edeyim, istersen sabredersin, sabretmek senin için hayırlıdır.” Adam;

- “Allah’a dua et (de gözlerim açılsın) deyince Rasulullah (sav), onun gereği üzere abdest almasını ve şu duayı yapmasını emretti;”

“Allahım! Peygamberin, rahmet peygamberi Hz. Muhammed (sav) ile senden istiyor ve sana yöneliyorum. Şu hacetimin yerine getirilmesinde (gözlerimin açılmasında) ben seninle Rabbim’e yöneldim. Allahım O’nu benim hakkımda şefaathçi kıl. (O’nun hürmetine duamı kabul buyur)”¹⁰⁸

Enes (ra)'den rivayet edildiğine göre, halk kıtlığa maruz kaldığında Ömer b. Hattab (ra), Abbas b. Abdulmuttalib ile istiskalda bulunarak;

“Allahım! Peygamberimiz (sav) ile sana tevessül ederdik de bize yağmur verirdin. (Şimdi ise) peygamberimiz (sav)’in amcası ile sana tevessül ediyoruz, bize yağmur ver” derdi. (bunun üzerine yağmur yağardı ve halk suya kavuşmuş olurdu.)¹⁰⁹

2) Peygamberler ve Salihlerin Allah Nezdindeki Hakkı ile Tevessül

Ebu Said el-Hudri (ra)'den rivayet edildiğine göre, Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Kim namaz kılmak üzere evinden çıkar ve “Allahım, senden isteyenlerin senin katındaki hakkı için senden diliyorum. Şu yürüyüşüm hakkı için senden diliyorum. Zira ben ne büyüklenmek ne de kendimi beğenmek için ve ne gösteriş, ne de duyurmak için çıktım. Ben yalnız senin gazabından sakınmak ve senin rızanı aramak için çıktım. Ben senden beni ateşten kurtarmanı ve günahlarımı bağışlamanı

¹⁰⁸ İbni Mace, Sünen, İkamet 189, H. No: 1385, c.I, s. 441, 1953 yy.; Beyhaki, Delail, c.VI, s. 167, Beyrut ts.

¹⁰⁹ Buhari, Sahih, Terc. M. Sofuoğlu, İstiska 3, H.No: 5, c.II, s. 963; Fedaili Ashabin-Nebiy 11, H. No: 58, c.VII, s. 3475, İstanbul 1978

istiyorum. Çünkü günahları, ancak sen bağışlarsın” derse, Allah ona rızasıyla yönelir ve ona yetmiş bin melek istiğfar eder.¹¹⁰

Ebu Umame el-Bahili (ra) der ki; Rasulullah (sav) sabah akşam şöyle dua ederdi:

“Allahım anılmaya en layık olan sensin... Göklerin ve yeryüzünün aydınlandığı yüzünün nuru hakkı için, sana ait olan her hak için ve senden isteyenlerin hakkı için senden bu sabah ve akşam vaktinde beni kabul buyurmanı ve kudretinle beni cehennemden korumanı istiyorum.”¹¹¹

Enes b. Malik (ra) der ki; Ali b. Ebi Talib (ra)’ın annesi Fatıma binti Esed b. Hişam vefat ettiğinde Rasulullah (sav) yanına gelerek onun başucunda oturmuş ve şöyle buyurmuştur:

“Allah sana rahmet eylesin anacağım! Sen benim ikinci annem idin Kendin aç kalır, beni doyururdun. Kendin açık duru, beni giydirdin, güzel yiyeceklerden kendini alıkoyar, bana tattırırdın. Böyle yapmakla da hep Allah’ın rızasını ve ahiret yurdunu gözetirdin sonra Rasulullah (sav) onun üç defa gasledilmesini emretti, sonra da kabir kazmaları için Usume b. Zeyd, Ebu Eyyub el-Ensari, Ömer b. Hattab ve zenci bir genci çağırdı. Onlar kabrini kazdılar, lahide ulaştıklarında ise Rasulullah (sav) onu eliyle kazdı ve toprağını yine eliyle çıkardı. Kazı işi bittiğinde Rasulullah (sav) kabrin içine yan yatarak şöyle buyurdu:

“Dirilten ve öldüren Allah’tır ki, O hiç ölmeyen diridir . Rabbim! Annem Fatıma binti Esed’i teskin et ve O’nun kabrini geniş, rahat kıl. Peygamberinin ve daha önceki peygamberlerin hakkı için duamı kabul buyur. Şüphesiz sen merhametlilerin en merhametlisin”¹¹²

Ömer b. Hattab (ra)’dan rivayet edildiğine göre Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Adem (as) (cennetten çıkarılmasına sebep olan) hatayı işlediğinde;

¹¹⁰ İbn-i Mace, Sünen, Mesacid 14, H. No: 778, c. I, s. 256

¹¹¹ Taberani, Ebu’l-Kasım Süleyman b. Muhammed, Mu’cemu’l-Kebir, c. VIII, s. 264-65, 2. Baskı, 1986 yy.

¹¹² Taberani, Ebu’l-Kasım Süleyman b. Muhammed, Mu’cemu’l-Kebir, c. XXIV. s.351-52; Ebu Nuaym, Hilyetu’l-Evliya ve Tabakâtu’l Asfiya, c.III, s. 121, Beyrut 1967

- “Ya Rabb! Muhammed hakkı için senden beni bağışlamamı istiyorum” dedi.
Allah Teala;

- “Ey Adem: henüz yaratmadığım halde Muhammed’i sen nasıl tanıdın?”
diye sordu. Adem (as);

- “Ya Rab! Sen beni elinle yaratıp bana ruhundan üflediğinde başımı kaldırdım, arşın sütunları üzerinde “La ilahe illallah, Muhammed Rasulullah” cümlesinin yazılı olduğunu gördüm. Bildim ki sen ismine ancak mahlukatın en sevimlisini izafe edersin”

Bunun üzerine Allah; “Doğru söyledin ey Adem! Hakikaten O, bana mahlukatın en sevgili olanıdır. (Madem) O’nun hakkı için bana dua ettin, ben de seni bağışladım. Şayet Muhammed (sav) olmasaydı seni yaratmazdım” buyurdu.¹¹³

3) Vefatından Sonra Peygamberler ve Salihler ile Tevessül

Hz. Ömer (ra)’ın haznedarı Malik ed-Dar anlatıyor: Hz. Ömer (ra)’ın devrinde halk şiddetli bir kıtlığa maruz kalmıştı. Derken bir adam Hz. Peygamberin (sav) kabrine gelerek;

“Ya Rasulullah! Ümmetin için yağmurun yağmasını iste. Zira Onlar helak oldular” dedi. Bunun üzerine rüyasında adama şöyle denildi.

“Ömer’e git ve ona selam götür. Halkın suya kavuşacağını haber ver ve ona şunu söyle; “Senin vazifen, iyi muamelede bulunmak, dengeli ve güzel hareket etmektir.”

Adam derhal giderek durumu Hz. Ömer (ra’a bildirdi. Bunun üzerine Hz. Ömer (ra) ağladı ve sonra da;”

“Rabbim! Üstesinden gelemediğim şeyler hariç çaba sarfetmekten geri durmuyor ve elimden geleni yapıyorum” dedi¹¹⁴

Ebul-cevza Evs b. Abdilah anlatıyor;

“Medine halkı şiddetli bir kıtlığa maruz kalmıştı. Onlar Hz. Aişe’ye gelerek durumdan yakındılar. Bunun üzerine Aişe;

¹¹³ Beyhaki, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, Delail, c. V. s. 488-89

¹¹⁴ Beyhaki, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, Delail, c. VII, s. 47

“Peygamberin (sav) kabrine bakın, ondan semaya doğru bir delik açın, onunla sema arasından hiçbir engel kalmasın” dedi,

Onlar da hemen denileni yaptılar. Bunun üzerine öyle bol yağmur yağdı ki, otlar yeşerdi, develer yağdan çatlarcasına semizleşti. Bundan dolayı o yıla “çatlama” manasına gelen “Amu’l-Fetk” adı verildi.¹¹⁵

4) Yaşayan İnsanlardan Dua Talebi ile Tevessül

Enes (ra)’den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) bir cuma günü hutbe irad ederken birisi geldi ve şöyle seslendi:

“-Ya Rasulullah! Mallarımız (hayvanlarımız) mahvoldu. Her taraf kurudu. Allah’a dua ediver de yağmur yağsın!” Bu talep üzerine Rasulullah ellerini kaldırarak;

“Allah’ım! Bize yağmur yağdır. Allah’ım! Bize yağmur yağdır” diye dua etti. Ortada hiç bulut yokken yağmur yağmaya başladı. Ertesi cuma aynı adam ayağa kalkarak;

“Ya Rasulallah! Yağmurun çok yağmasından evler yıkılmaya, yollar bozulmaya ve hayvanlar sele gitmeye başladı. Bize dua buyur” dedi. Rasulullah tebessüm ederek ellerini kaldırdı ve;

“Allah’ım! Üzerimize değil, etrafımıza, etrafımıza (dağ başlarına ve tepelere) yağdır.” diye dua etti. Bunun üzerine yağmur kesildi.¹¹⁶

Hz. Peygamber (sav), umre için kendinden izin isteyen Hz. Ömer’e (ra) ;

“Bizi de duanda unutma kardeşim” demiştir.¹¹⁷

Hz. Ömer (ra), Rasulullah’ın (sav) şöyle buyurduğunu söylemektedir;

“Size Yemenden Üveys isminde bir adam gelecek. O Yemen’de annesinden başka kimse bırakmayacak. Onda bir beyazlık vardı. Allah’a dua etti ve Allah onu

¹¹⁵ Darimi, Sünen, Terc. Abdulah Aydın, 15. Bab, H. No: 93, c.I, s. 93, İstanbul, 1994

¹¹⁶ Buhari, Sahih, Terc: M. Sofuoğlu, Menakıb 25, H. No: 89, c.VII, s. 3363

¹¹⁷ İbni Mace, Sünen, Menasık 5, H. No: 2894, c. II, s. 966

kendisinden giderdi. Yalnız dinar ve dirhem yeri kadar kaldı. Artık sizden kim onunla karşılaşır, sizin için o, mağfiret talebinde bulunsun”¹¹⁸

b) Şahıslar Dışındaki Şeylerle Yapılan Tevessül

Şahıslar dışındaki birtakım şeylerle yapılan tevessül genelde Salih ameller, Kur'an-ı Kerim, Kur'an-ı Kerim'den okunan sureler, Allah'ın güzel isimleri, birtakım zayıf yaratıklar vs. aracılığıyla yapılmaktadır. Bu kategoride değerlendirebilecek olan tevessülü ifade ederken; “Allahım! Sadece Senin rızan için yaptığım şu amel hürmetine...”, “Okumuş olduğum hatm-i şerif hürmetine...”, “... bi hürmeti'l Fatihâ”, “... bi hürmeti Tâhâ ve Yâsin.”, “Ya Muîn, ya Muîne'd-Duâfe (Ey zayıfları gözetip, kollayan)” vb türden söylenen kalıplar dualarımızın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

aa) Şahıslar Dışındaki Şeylerle Yapılan Tevessül Çeşitlerine Dair Bazı Örnekler.

1) Salih Amel ile Yapılan Tevessül

Abdullah b. Ömer (ra)'den rivayet edildiğine göre Peygamber (sav), geçmiş ümmetlerden yolculuğa çıkan üç kişinin durumunu şöyle haber verir;;

“Yolculuk esnasında yağmura yakalanan üç arkadaş geceyi geçirmek için bir mağaraya girer. Derken dağdan bir kaya parçası düşer ve mağaranın girişini kapatır. Bunun üzerine onlar:

“İyi amellerimizle Allah'a dua etmekten başka çaremiz yoktur, değilse buradan hiçbir şey bizi kurtaramaz” derler.

Onlardan birisi, anne babasına olan itaatini vesile kılar. Kaya biraz yerinden oynar fakat henüz mağaradan çıkılacak gibi değildir. İkinci arkadaş, Allah korkusundan dolayı haya ve iffetini kirletmeyişi vesile kılar. Kapı biraz daha aralanır, ama yine çıkılacak gibi değildir. Üçüncüsü de kul hakkına olan riayetini

¹¹⁸ Müslim, Sahih, A. Davudğlu, Fedailü's-Sahabe 43, H.No: 2542, c. 10, s. 466, İstanbul, 1983

vesile kılarak Allah’a yalvarır. Bunun üzerine kaya mağaranın kapısından tamamen kayar ve onlar dışarı çıkarlar.”¹¹⁹

2) Meleklerle Yapılan Tevessül

Abdullah b. Mes’ud (ra)’dan rivayet edildiğine göre, Rasulullah ((sav) şöyle buyurmuştur;

“Sizden birinizin hayvanı ıssız bir çölde aniden boşanıp gittiği zaman, “Ey Allah’ın kulları, hayvanımı tutunuz!” diye nida etsin. Çünkü yeryüzünde Allah’ın hazır kulu vardır. O’nu sizin için tutacaktır.”¹²⁰

3) Esmâ-i Hüsnâ ile Tevessül

Hiz. Aişe (ra), Rasulullah’ın (sav) şöyle dediğini işittim der;

“Allahım! Ben senin tahir, tayip, mübarek ve sana en sevimli olan isminle senden istiyorum. O isim ki, onunla sana dua edildiğinde icabet edersin, onunla senden istendiği zaman verirsin, onunla senden merhamet talep edildiğinde, rahmet edersin ve sıkıntıdan kurtulmak için onunla senden yardım dilendiği zaman çıkış yolu (genişlik) verisin.”¹²¹

4) “Hâ Mîm” ile Tevessül

El-Muhalleb b. Ebi Sûfra, Hiz. Peygamberden (sav) işittiğini söyleyen birinin şöyle bildirdiğini haber verir;

“Geceleyin düşman tarafından ansızın saldırıya maruz kaldığınızda şiarınız (parolanız) “Hâ Mim” olsun! (Vallahi) onlar galip gelemeyler.”¹²²

Zikredilen rivayetler üzerine tahric ve değerlendirme çalışması yapan Zekeriya Güler¹²³ “Esmâ-i Hüsnâ” (Allah’ın isim ve sıfatları), “Hayatta Olan Bir

¹¹⁹ Buhari, Sahih, Terc: M. Sofuoğlu, Edep5, H. No: 5, c.XIII, s. 5976-77, Müslim, Sahih, Terc: A. Davudoğlu, Zikir 48, H.No: 2743, c.XI, s. 82

¹²⁰ Taberani, Ebu’l-Kasım Süleyman b. Muhammed, Mu’cemu’l Kebir, c. X, s. 217

¹²¹ İbni Mace, Sünen, dua, 9, H. No: 3859, c. II, s. 1268

¹²² Ebu Davut, Sünen, Cihad 70, H. No: 2597, c.III, s. 31

İnsandan Dua Talebi” ve “Salih Amel ile Tevessül” çeşitlerinin İslam alimleri arasında ittifakla kabul görüp, teşvik ve tavsiye edildiğini belirtirken, hasen isnadla sabit olan “Melekler ile Tevessül”ü de bu sınıfa dahil etmenin mümkün olacağını bildirmektedir.

“Peygamberler ve Salihlerin Allah Nezindeki Hakkı ile Tevessül”, “Peygamberler ve Salihlerin Allah Nezindeki Mertebesi ile Tevessül” ve “Vefatlarından Sonra Peygamberler ve Salihlerle Tevessül” çeşitlerinin ise münakaşa mevzuu olduğunu bildirmektedir. Söz konusu bu üç tevessül çeşidini İbni Teymiyye (v.728/1327) ve onun açtığı çığırı devam ettiren alimler kabul etmeyip, en azından bidat olduğunu ifade ederlerken, Takiyyü’l-Din es-Subki (v.756/1355) ve onun çizgisini devam ettiren alimler, bu tevessül çeşitlerini kabul, hatta tavsiye etmişlerdir. Her iki tarafın da rivayetlerin metin ve isnadları hakkında yaptıkları değerlendirmelerde tekellüf izleri görüldüğünü belirten yazar, İbni Teymiye’nin zayıf dediği her hadis veya ravinin gerçekte öyle olmadığını, Subki’nin de sahih dediği her hadis veya sika ravinin gerçekte öyle olmadığını söylemenin mümkün olduğunu söylemektedir. Münakaşa mevzuu olan “Zat ile Tevessül”e ilişkin rivayetler içinde isnat bakımından sayıları azda olsa sahih hadisler olduğu gibi, hasen, zayıf ve mevzu haberler de bulunduğunu söylerken bu durumun, “Zat ile Tevessül”ün cevaz ve meşruiyetini ortaya koyduğunu belirtmektedir.

Buradan yola çıkarak, tevhid akidesini ihlal etmeksizin, usul ve adabına uygun şekilde, “Allahım! Fulan zatın hürmetine, /...hakkı için..., ... senin katındaki değer ve mertebesinden dolayı duamı kabul eyle!” diyerek zat ile yapılan tevessülün caiz ve meşru olmadığının söylenemeyeceğini belirtmekte ve yine bu şekilde yapılan bir duanın şirke sebep olan bir tatbikat olduğu ileri sürülemez, sürülmemelidir demektedir.¹²⁴

Gerçekten de karşılıklı atışma ve tartışmaların çıkış noktasını teşkil eden bu mesele, üzerinde uzlaşma sağlanmayan zıt kutuplu bir duruma bürünmüştür.

¹²³ Geniş bilgi için bkz.; Zekeriya Güler, Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahric ve Değerlendirme), İlam Araştırma Dergisi, c.II, sy: 1, Ocak-Haziran 1997

¹²⁴ Zekeriya Güler, a.g.m., s. 124-125

Taraflarca yapılan tenkid ve suçlamalar muallakta kalmakta ve muhatap bulamamaktadır. Çünkü her iki kesim de tevessül konusunda sergiledikleri tutum ve davranışlarını haklı çıkaracak şekilde te'vili bir anlayışa sahiptirler.

Meseleye İbni Teymiyye penceresinden baktığımızda; İbni Teymiyye'nin şu üç kısım duayı "bidat olan dualar" başlığı altında değerlendirdiğini görürüz.

Birincisi; "Ey efendim! Bana yardım et", "Sana sığınıyor ve senden yardım istiyorum", "Düşmanlarımıza karşı bize yardım et" gibi sözlerle ölü ya da gaip olan birinden istemek ve ona dua etmek. Böyle bir duanın ittifakla caiz olmadığını belirtiyor.

İkincisi; Peygamber ve Salihlerden ölmüş veya gaip (uzakta) birine; "Benim (veya bizim) için Allah'a dua et" demeleri veya hristiyanların Meryem'e (as) söyledikleri, "Bizim için Allah'tan iste" şeklindeki sözleri gibi sözlerle dua etmek. Bu tür duanın da caiz olmadığına bütün alimlerin şüphesi yoktur der.

Üçüncüsü; "Allahım! Falancayla ve falancanın senin yanındaki derecesi (cah-ı) ile senden istiyorum" gibi sözlerle dua etmektir ki¹²⁵, bu şekilde yapılan tevessülü de imam Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'un görüşlerine¹²⁶ dayanarak reddetmektedir.

"Peygamberler ve Salihlerin Allah Nezdindeki Mertebesi ve Hakkı ile Tevessül" ile "Vefatlarından sonra Peygamberler ve Salihlerle Tevessül" çeşitlerini caiz görenlerle, caiz görmeyenlerin ihtilafı, bu üçüncü kategoride yer alan dua anlayışında meydana gelmektedir. "Âma bir zatın Peygamberimizle Tevessülde bulunması" veya "Hz. Ömer'in (ra) Peygamber efendimizin (sav) amcası ile tevessülde bulunması" gibi sıhhatinde şüphe olmayan Tevessül örneklerini sıhhatinden dolayı bu sınıfa dahil edemeyen İbni Teymiyye, bu tevessül örnekleriyle yapılan teveccühü "Peygamberimiz (sav)'in dua ve şefaatiyle istemek" şeklinde te'vil ederek başka bir yapıya büründürmektedir. Mesela; "Âma adamın

¹²⁵ İbni Teymiyye, a.g.e., s. 434-441

¹²⁶ Şeyh Ebu'l-Hasen el-Kuduri, "Şerhu'l-Kerhi" adlı eserinde şöyle der: Bişr b. Velid şöyle demiştir: "Ben, Ebu Yusuf'tan İmam Ebu Hanife'nin şu sözünü işittim. "Hiç kimsenin Allah Teala'ya O'ndan başkasıyla dua etmesi doğru değildir. "Arşının İzzet kısımlarıyla" veya "Yarattıklarının hakkı için" denmesini doğru görmem. Ebu Yusuf'un görüşleri de böyledir. Ebu Yusuf der ki; "Arşının izzet kısımları, Cenab-ı Hakk'tır, bunu mekruh görmem. Fakat "Peygamberin hakkı için", "Kabe ve Meş'ar-i Haram hakkı için" denmesini doğru görmem. (İbni Teymiyye'den naklen, a.g.e., s. 427)

Peygamberimiz (sav) ile yaptığı tevesül ifade eden hadisin zat ile değil, dua nitelikli bir tevessül olduğunu söylemektedir. Hadiste geçen “feşefeahû fi” kısmının “veşefeani fîhi” şeklinde de söylendiğini ve bu şekilde söylenen “ve şefeani fîhi” sözünün manası “Onun benim için yaptığı dua ve istek (O’nun benim gözümün iyileşmesi hakkındaki duası) sebebiyle benim şefaati (duamı) kabul et” şeklindedir ve bu: “O’nun benim hakkımdaki şefaati kabul et” sözüne tamamen uygun düşmektedir der.¹²⁷ İbni Teymiyye ile aynı düşünce eksenine sahip olan Elbani (v.1419/1999) de; her şeye rağmen; “Şayet âma adamın Rasulullah’ın zatına tevessülde bulunması sahih ise, bu tevessül çeşidi sadece Peygamber’e (sav) has bir hüküm olur.”¹²⁸ demektedir.

Söz konusu tevessül çeşitlerini savunan alimler ise, bu bağlamda yapılan şeyleri mecazi manada değerlendirerek te’vil yoluna gitmişlerdir. “Yeryüzü ağırlıklarını dışarı çıkardığı zaman”¹²⁹ ayetinde gerçek fail Allah olduğu halde fiili hakiki, faile değil, fiilin mekanına tahsis edilmiş, fakat Allah murad edilmiştir. Aynı şekilde, zatlarla tevessülde bulunurken telaffuz edilen lafızlarla da bizzat nida edilen şahıstan bir şey umulmuş olunmaz. Çünkü nida esnasında görünüşte kendisine sığınılan zat orada bizatihi hazır olmaz. Bilakis Allah’ın yaratmasıyla orda onun bereketi hazır olur. Onun ilim ve fazileti dolayısıyla Allah katındaki meziyetlerinin çokluğuna inanılması hasebiyle böyle bir yola başvurulmakta ve “Allahım! Fulan alim ile ben sana tevessül ediyorum” derken de aslında bizzat onun şahsıyla değil de ilim ve faziletiyle tevessül edilmektedir.¹³⁰

Muhammed Zahid el-Kevseri de (v. 1371/1952); “Müslüman sebeplerden bir sebeple yardım istediği esnada müsebbibu’l-Esbâb olan Allah’ı asla unutmaz. Hz. Ömer (ra) Abbas (ra) ile istiskalde bulunurken “Allahumme eskinâ” (Allah’ım! Bize yağmur ver) demeyi asla unutmamıştır. İşte bu bir İslam edebidir.”¹³¹ diyerek bu tür bir tevessülü, kulu amacına ulaştıran bir sebep olarak görmektedir. Kulun amacına

¹²⁷ İbni Teymiyye, a.g.e, s. 339-340; el-Elbani, Muhammed Nasiru’d-din, Tevessül, (Çeşitleri ve Hükümleri), Terc: M. Emin Akın, s.106, İstanbul, 1995

¹²⁸ Elbani, a.g.e., s.110

¹²⁹ Zilzal: 99/2

¹³⁰ Muhammed Abdu’l Kayyum, el-Kadiri, et-Tevessl bin-Nebiiyi ve bi’s-Salihin, s. 265, İstanbul, 1986

¹³¹ Muhammed Zahid el-Kevseri, Mahku’t-Tekavvül fi Mes’eleti’t-Tevessül, s. 17, Kahire, 1369

ulaşması için dua ve salih amelde bulunması nasıl bir sebepse, salih bir zatın Allah katındaki mertebesini vesile edinmek de bir sebeptir. Çünkü o kul salihlerin mertebesine salih amellerle ulaşmıştır. Hal böyle olunca da onun mertebesini vesile edinmekle, aslında onun amelleriyle vesile edinilmektedir. Bu durumda da böylesi bir tevessülün, ittifakla caiz görülen “Salih amel ile tevessül” den hiçbir farkı kalmamaktadır diye, bu hususun tecvizi yönünde te’vili beyanlar serdedilmektedir.

Netice itibariyle tevhid akidesine ters düşen şirk kaygısı üzerinde odaklaşan bu tür beyanların her iki tarafı da haklı çıkaracak yönleri vardır. Tarafları haklı çıkaran bu yönleri meselenin zahiri tarafından çok, batını tarafında tesbit etmekteyiz. Çünkü mesele hakkında yapılan te’viller, meselenin görülen tarafını değil, görülmeyen taraflarını ortaya koymaktadır. Bu yüzden bu te’vili açıklamalar daha çok kalpte beliren niyetin ifadesini yansıtmaktadır. “Amellerin niyetlere göre değer ifade etmesi” kuralına göre, taraflardan birisini veya ikisini hatalı görme yetkisine sahip değiliz. Ancak bu mesele, sadece ilimde derinleşmiş, havas kesiminden olan kişilerle sınırlı olmayıp, ilimde derinliği olmayan avam kesimlerinin de meselesi olduğundan dolayı böylesi hassas bir konuda, dikkatli olunmalıdır. Cevaz kapısını sonuna kadar aralayıp, birtakım te’vili beyanların ardına sığınarak sıradan birisi veya basit bir şeyle bile, “Senin Allah üzerindeki hakkın için”, “Şu ak saçların Allah üzerindeki hakkı için”, “Fulan zatın yüzü suyu hürmetine”, “Ey fulan bize şefaet et” gibi ifadelerle sıradan boyutlara vardırılmamalıdır. Niyette kastedilmese bile şeklen, Allah’tan başkasının varlıklar üzerinde tesiri olabileceği imajı taşıyan ve şirke kapı aralayan böylesi sözlerden uzak durulmalıdır.

2- Dua-Esmâ-i Hûsna İlişkisi

a) Dua Edenin Esmâ ve Sıfatlar Karşısındaki Tutumu

Allah yüce zatını birçok isimle anmıştır. Bu isimlerin, Müslümanların dini hayatlarında özel bir yeri vardır. Bu güzel isimler sayesinde yaratıcı ile yaratılan arasındaki ilişki daha da bir netlik kazanmakta ve ilişkilerin sağlıklı bir biçimde yürütülmesi sağlanmaktadır. Çünkü bu isimler sadece hemcinsleri birbirinden ayıran basit bir etiket olmayıp, aynı zamanda varlığı ve şahsiyeti tamamlayan bir unsurdur. İnsanlar arasındaki ortak anlayışa göre, bir şahsın özü, onun isminde odaklaşır.

Bundan dolayı, inandığı, var ve bir olduğunu tasdik ettiği yaratıcısını daha da yakından tanımak isteyen insan, bu isteğini Allah ve Rasulü'nün bildirmiş olduğu isimler ve bu isimlerle mevsuf olan sıfatları bilmekle tatmin eder.

İnsan bu isim ve sıfatlar hususunda şaibesiz bir imana sahip olmalı ve teşbih ve tecsime varan aşırılıklara kendini kaptırmamalıdır. Zira bu isim ve sıfatların uluhiyet ölüsünde açıklanabilmesi insanın idrak seviyesini aşmaktadır. Ama buna rağmen insan, ilk zamanlardan beri Allah'ı tanıyıp bilmek için gayret göstermiş, merakını gidermek için uluhiyet meselesinde aklını kullanmaktan geri durmamıştır. Bu hususta söz söyleyen filozoflar arasında teizm, ateizm, deizm, panteizm, panenteizm eksenli, çeşitli Tanrı tasavvurları¹³² ortaya çıkarken, dinler tarihini incelediğimizde de bu hususta yer yer iftira kaçan görüşlerle karşılaşmaktayız.

İslam dinine baktığımızda, bu din içerisindeki birtakım mezhep veya gruplar arasında bu meselenin denge ölçüleri korunamamıştır. Bazı aşırı şii gruplar Allah'ın sıfatları konusunda teşbih ve tecsimi yayarken, bir kısım mu'tezililer ise sıfatların nefyinde mübalağa edip ta'tile (nefyeye) gitmişlerdir. Ehli Sünnet ise, sıfatları ispat edici bir tutumu benimsemiştir. Ancak Ehli Sünnete mensup bazı kişiler sıfatların ispatında bazen aşırılığa düşüp teşbih ve tecsime yaklaşmışlardır.¹³³

Kur'an-ı Kerim, eşyayı yaratmada zatında ve fiillerinde eşî ve ortağı olmayan bir ve tek olan Allah'a imana davet ederken Allah'ın varlığını ve vahdaniyetini katiyet ifade eden delillerle isbat etmiş ve O'nu "Allah" veya "İlah" isimlerine inhisar eden müphem ve mücerred bir mefhum olarak bırakmamış fakat Kâdir-i Mutlak bir zât olarak birçok sıfatlarla tavsif etmiştir. Bu sıfatlara tekabül eden isimler (Esmâ-i Hüсна)'in 99 tane olduğu¹³⁴ Hz. Peygamber tarafından açıklanmış olmakla beraber, bunların hepsi de Kur'an'da zikredilmemiştir. Zikredilenler,

¹³² Deizm; sıfatları atıl duruma uğrattıyor, Panteizm; sıfatları kaldırıyor, Panenteizm; sıfatları buduyor sınırlıyor, Agnostisizm; "gelin konuşmayalım bu meseleyi" derken Ateizm; hepsinin üzerine sünger çekiyor, Teizm ise; bütün bunların hepsine itiraz ediyor. (Geniş bilgi için bkz. Mehmet S. Aydın, Din Felsefesi, s. 115-152, 10. Baskı, İzmir, 2002)

¹³³ Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, a.g.e., s. 210

¹³⁴ Ebu Hureyre tarafından rivayet edilen; "Allah'ın 99 ismi vardır. Bunları sayan cennete gider" mealindeki hadis için bkz. (Buhari, Kitabı't-Tevhid 99, c.VIII, s.169, 1315, yy.

muhtelif sure ve ayetlerde müteaddit defalar yer almıştır.¹³⁵ Bu isim ve sıfatların bazılarını kendi içlerinde topladıkları için, şu ayetlere de burada yer vermek istiyorum.

“Bütün hamdler, övgüler Alemlerin Rabbi Allah’adır. O Rahmandır, Rahimdir (Zatında sonsuz rahmet sahibi olduğu gibi mahluklarına da merhamet, af ve ihsanda bulunandır). Din (İşlerin karşılığının alınacağı hesap) gününün Melikidir.”¹³⁶

“O Allah’tır gerçek İlah. Ondan başka İlah yoktur. Görünmeyen ve görünen her şeyi bilendir (Âlimu’l-Gayb ve’ş-şehâde). O Rahmandır. Rahimdir.

O Allah’tır gerçek İlah. O’ndan başka İlah yoktur. O Meliktir (Gerçek hükümdardır.), Kuddüs’tür (Her türlü eksiklikten münezzehtir), Selam’dır (Kusurlardan salim olup, esenlik ve barışın kaynağıdır), Mü’min’dır (Güven verendir), Muheymin’dır (Her şeyin üzerinde, gözeten ve kollayandır), Aziz’dır (üstün kudret sahibi, mutlak galiptir), Cebbar’dır (Mahlukların durumunu düzeten ve mutlak iradesi ile onları yönetendir), Mütekebbir’dır (Büyükler büyüdü). Allah müşriklerin ortak koştuklarından münezzehtir.

O Allah gerçek İlah’tır ki; Hâlık’tır (Yaratandır), Bâri’dır (Mahlukları düzgün ve ahenkli bir tarzda yaratandır), Musavvir’dır (Mahluklara özel suretlerine verendir). Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nu takdis eder. O Aziz’dır. Hakîmdir”¹³⁷

“O, Evvel’dır (Varlığının başlangıcı olmayan), Âhir’dır (Varlığının sonu olmayan), Zahir’dır (Varlığını ve birliğini belgeleyen birçok delilin bulunması açısından aşîkar), Batın’dır (Zatının görülmesi ve mahiyetinin bilinmesi yönünden gizli), Âlim’dır (Hakkıyla bilendir).”¹³⁸

“Hayy’dır (Diridir), Kayyum (Bizatihi kaim)’dur.”¹³⁹

“Semi’dır (İşitendir), Basîr’dır (Görendir).”¹⁴⁰

¹³⁵ Talat Koçyiğit, Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar, s. 144, 4. Baskı, Ankara, 1989

¹³⁶ Fatiha, 1/1-4

¹³⁷ Haşr, 59/22-24

¹³⁸ Hadid 57/3

¹³⁹ Bakara, 2/255

“Latîf’tir (Yaratılmışların ihtiyacını en ince noktasına kadar bilip, sezilmez yollarla karşılayan), Rezzak’tır (Rızık veren), Kaviy’dır (Her şeye gücü yetendir), Metin’dır (Kuvvetlidir).”¹⁴¹

“Mutekkellim’dır (Kelam sahibidir).”¹⁴²

Bu isim ve sıfatlar, uluhiyet hakkında insan düşüncesine bir tasavvur vermekte ve O’nu bildiğimiz birtakım varlık sıfatlarıyla tanıtmaktadır. Fakat öbür taraftan gelen selb ve tenzih unsurları bu tasavvuru buharlaştırmaktadır. Yani Kur’an birtakım isimlerle bazı sıfatları haber vermekle beraber selbi yönü de ihmal etmemiştir. “Selbi sıfatlar, acz ve noksanlık ihtiva eden manalar taşıdıkları için uluhiyet makamıyla bağdaşmayan nitelikleri reddeden kavramlar olup, Allah’ın ne olmadığını ifade ederler. Bunların hedefi tevhid inancını oluşturmaktır. Subuti sıfatlar ise Allah’ın varlığını, etkinliğini ve zatının yetkinliklerini (Kemal) dile getiren kavramlardır. Allah çeşitli ayetlerde her iki grup isim veya sıfatla da kendini nitelemiştir.”¹⁴³ Bu konuda en karakteristik olduğunu söyleyebileceğimiz şu bir tek ayetle Kur’an insan idrakinin Allah hakkında düşünebileceği en ideal marifeti özetlemiştir;

“Allah’ın benzeri hiçbir şey yoktur. (Bununla beraber) O işitendir. Görendir.”¹⁴⁴

Burada ayetin ikinci kısmında “İşiten ve Gören” sıfatları haber verilirken insan tasavvuruna gelebilecek benzetmeleri, ayetin birinci kısmında ifade edilen “Allah’ın benzeri hiçbir şey yoktur” ibaresiyle düşünceden silmektedir. O isim ve sıfatların mahdud, fani idrakimize sığmayacağını, bütün tasavvurların ötesinde olduğunu bildirmektedir. İşte zahiren teşbih (antropomorphisme) ifade eden (Diri, işiten, gören, konuşan, affeden, irade eden ...) vb. isimler ve hatta O’na “rıza, gazap, sevgi, merhamet, arş üzerine kurulma ve el” izafe eden müteşabihleri anlamakta istikametten ayrılmamak gerekmektedir. O da, vahyin izafe ettiği sıfatları inkar

¹⁴⁰ Gâfir, 40/20

¹⁴¹ Şûra, 42/19; Zâriyat, 51/58

¹⁴² Nisa, 4/164; Âli İmran, 3/77

¹⁴³ Bekir Topaloğlu, Esmâ-i Hüsnâ, DİA, s. 410, c.11, İstanbul, 1995

¹⁴⁴ Şûra, 42/11

etmemekle beraber Allah'ı herhangi bir hususta mahluklara benzemekten tenzih etmektir.¹⁴⁵

Kur'an'da, Allah'ın bazen zatında, bazen de sıfatlarında teşbih (benzetme) izlenimi verecek az sayıda ayet yer almıştır. Ancak Allah'ı bütün eksikliklerden ve yaratılmışlara benzemekten tenzih eden ayetlerin çokluğu ve anlamlarının son derece açık oluşu sebebiyle, Hz. Peygamber, sahabeler ve tabiinden olanlar bu ayetlerde benzemenin imkansızlığını bildiler ve bu ayetlerin hepsinin Allah'ın kelamı olduğunu kabul edip onlara iman ettiler, anlamlarını araştırma ve te'vil (yorumlama) yoluna gitmediler. Sahabelerin çoğunun söylediği şu söz de bu anlama geliyor: “Bu ayetleri geldikleri gibi okuyun”. Yani “onların Allah'tan geldiğine iman etmekle yetinin, te'vil etme yoluna gitmeyin” demek isterlerken, kendileri de bu ayetleri hiçbir yoruma girmeksizin oldukları gibi tekrar etmişlerdir.¹⁴⁶

Bu hususta dua eden mü'mine düşün görev de (tıpkı yukarıda temas edildiği gibi) Allah'ın yüce zatı hakkında vacib olan kemal sıfatlarını, imkansız olan noksan sıfatları ve mümkün olan sıfatları bilip öylece inanmaktır. Keza Hz. Peygamber de kendisine vahyolunan bu ayetleri tebliğ ederken herhangi bir açıklama yapmamış, bulunla beraber sıfatlar hakkında gelen ilahi haberlere inanmış, Müslümanları da bu inanca davet etmiştir.

b) Allah'ın 99 İsmi

Allah'ın isimleri sayı yönünden pek çok olmakla beraber gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse de hadislerde bildirilen bu isimleri Peygamber efendimiz 99 olarak belirtmiştir.

Ebu Hureyre (ra)'nin rivayet ettiği hadiste Peygamber Efendimiz (sav):

“Allah'ın 99 (yüzden bir eksik) ismi vardır. Bu isimleri sayan kimse cennete girer.”¹⁴⁷ buyurmuştur.

Alimlerin birçoğu Allah'ın 99 ismi hususunda şöyle buyurmuşlardır; “Allah'ın isimleri pek çok iken 99 ismin zikredilmesinin sebebi, diğer şerefli

¹⁴⁵ Suat Yıldırım, İslam'ın Tanıttığı Allah; Yeni Ümit Dergisi, s. 8, sy: 52, (Nisan-Mayıs-Haziran) 2001

¹⁴⁶ İbni Haldun, Mukaddime, Çev: Halil Kendir, c.II, s.643-644, İstanbul, 2004

¹⁴⁷ Buhari, Sahih, M. Sofuoğlu, K. Tevhid, 98, H. No: 21, c.XVI, s. 7266

isimlerin manalarının bu isimlerde toplanmış olmasıdır. Bunları okuyan kimse bütün ilahi isimleri okumuş gibi olur.”¹⁴⁸

Kelam alimleri ise, Allah’ın isimlerini çeşitli şekillerde tasnif etmişlerdir. Bu tasnifleri sıralayacak olursak;

1. Allah’ın varlığına delalet eden isimler: Şey, Zat ve Nefs gibi¹⁴⁹
2. Varlığın keyfiyetine delalet eden isimler: Kadim, Ezeli, Ebedi, Baki, Daim gibi.
3. Hakiki sıfatlara delalet eden isimler: Alim, Kadir, Hayy, Semi’, Basir gibi.
4. İzafî sıfatlarına delalet eden isimler: Evvel, Ahir, Zahir, Batın gibi.
5. Selbi sıfatlara delalet eden isimler: Kuddüs, Selam gibi.
6. Zatından sadır olan fiillerden türetilen isimler: Halık, Rezzak gibi.¹⁵⁰

Allah’ın 99 isminin tayininde yaygınlık kazanan Tirmizi rivayetindeki Esmâ-i Hüsnâ’nın alfabetik sıralanışı şöyledir.¹⁵¹

TİRMİZİ RİVAYETİNDE YER ALIP YAYGINLIK KAZANAN ESMA-İ HÜSNA’NIN ALFABETİK SIRALANIŞI

1	ADL	Mutlak adalet sahibi, aşırılığa meyletmeyen	İnsanla ilgili
2	AFÜV	Hiçbir. Sorumluluk kalmayacak şekilde günahları affeden	İnsanla ilgili
3	ÂHİR	Varlığının sonu olmayan	Zâti
4	ALİ	İzzet, şeref ve hükümlanlık bakımından en yüce, askın	Zâti
5	ALİM	Hakkıyla bilen	Zâti
6	ALLAH	Varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere lâyık bulunan zâtın özel ve en kapsamlı adı	Zâti
7	AZİM	Zâtının ve sıfatlarının mahiyeti anlaşılmayacak kadar ulu	Zâti
8	AZİZ	Yenilmeyen yegâne galip	Zâti

¹⁴⁸ Ahmed b. Muhammed Emin Kadızade, a.g.e., s. 95

¹⁴⁹ Bkz: Maide, 5/116; En’am, 6/19

¹⁵⁰ Ş. Gölcük - S. Toprak , a.g.e., s. 207

¹⁵¹ DİA., Esmâ-i Hüsnâ mad., c. 11, s. 414-415

9	BÂİS	ölümden sonra diriltlen	Kevni
10	BÂKİ	Varlığının sonu olmayan	Kevni
11	BARİ'	Bir model olmaksızın canlıları yaratan	Zâti
12	BASÎT	Rızkî genişleten, ruhları bedenlerine yayan	Zâti
13	BASÎR	Gören	Kevni
14	BÂTİN	Zâtının görülmesi ve mahiyetinin bilinmesi açısından gizli	Zâti
15	BEDÎ	Esi ve örneği olmayan, sanatkârane yaratan	Kevni
16	BER	iyilik eden, vaadini yerine getiren	Zâti
17	CAMİ'	Toplayıp düzenleyen, kıyamet günü hesaba çekmek için toplayan	Zâti
18	CEBBAR	iradesini her durumda yürüten, yaratılmışların halini iyileştiren	Kevni
19	CELİL	Azamet sahibi	Zâti
20	DAR	Zarar veren	İnsanla ilgili
21	EVVEL	Varlığının başlangıcı olmayan	İnsanla ilgili
22	FETTÂH	iyilik kapılarını açan, hakemlik yapan	İnsanla ilgili
23	GAFFAR	Daima affeden, tekrarlanan günahları bağışlayan insanla ilgili	Zâti
24	GAFUR	Bütün günahları bağışlayan	Zâti
25	GANÎ	Her şeyden müstağni, kendi dışındaki her şey O'na muhtaç	İnsanla ilgili
26	HABÎR	Her şeyin iç yüzünden haberdar olan	İnsanla ilgili
27	HADÎ	Yol gösteren, murada erdiren	Kavni
28	HAFID	Alçaltan, zillete düşüren	İnsanla ilgili
29	HAFÎZ	Koruyup gözetken ve dengede tutan	Kevni
30	HAK	Fiilen var olan, mevcudiyeti ve ulûhiyyeti gerçek olan	Zati
31	HAKEM	Son hükmü veren	İnsanla ilgili
32	HAKİM	Bütün emirleri ve işleri yerli yerinde- olan	Zâti
33	HALİK	Takdirine uygun bir şekilde yaratan	Kevni
34	HALİM	Acele ile ve kızgınlıkla muamele etmeyen	İnsanla ilgili

35	HAMÎD	Övülmeye lâyık	Zâti
36	HASÎB	Kullarına yeten, onları hesaba çeken	Kevni
37	HAY	Ebedî hayatla diri	Zâti
38	KABİZ	Rızkı tutan, canlıların ruhunu alan	Zâti
39	KADİR	Her şeye gücü yeten, kudretli	Zâti
40	KAHHAR	Yenilmeyen, yegâne galip	Zati
41	KAVÎ	Her şeye gücü yeten, kudretli	Zâti
42	KAYYÛM	Her şeyin varlığı kendisine bağlı olup kâinatı idare eden	Kevni
43	KEBİR	Zâtının ve sıfatlarının mahiyeti anlatamayacak kadar ulu	Zâti
44	KERÎM	Fazilet türlerinin hepsine sahip	Zati
45	KUDDÛS	Her eksiklikten münezzeh	Zâti
46	LATÎF	Yaratılmışların ihtiyacını en ince noktasına kadar bilip sezilmez yollarla karşılayan	İnsanla ilgili
47	MACİD	Şanlı, şerefli	Zati
48	MÂLİKÜ'l-MÜLK	Mülkün sahibi	Kevni
49	MANÎ	Dilemediği şeyin gerçekleşmesine müsaade etmeyen, kötü şeylere engel olan	Kevni
50	MECİD	Şanlı şerefli	Zati
51	MELİK	Görünen ve görünmeyen alemlerin sahibi	Kevni
52	METİN	Her şeye gücü yeten, kudretli	Zati
53	MUAHHİR	Geriye bırakan	Kevni
54	MUĞNÎ	Zenginlik verip tatmin eden	Kevni
55	MUHSİ	Her şeyi tek tek ve bütün ayrıntılarıyla bilen	Zati
56	MUHYÎ	Can veren	Kevni
57	MUİD	Tekrar yaratan	Kevni
58	MUİZ	Yücelten, izzet ve şeref veren	İnsanla ilgili
59	MUKADDİM	Öne alan	Kevni
60	MUKÎT	Bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren, bilip gücü yeten ve koruyan	Kevni

61	MUKSİT	Adaletle hükmeden	İnsanla ilgili
62	MUKTEDİR	Her şeye gücü yeten, kudretli	Zati
63	MUSAVVİR	Şekil ve özellik veren	Kevni
64	MÜBDİ	İlkin yaratan	Kevni
65	MÜCİB	Dileklere karşılık veren	İnsanla ilgili
66	MÜHEYMİN	Kainatın bütün işlerini gözetip yöneten	Kevni
67	MÜ’MİN	Güven veren, vaadine güvenilen	İnsanla ilgili
68	MÜMİT	Öldüren	Kevni
69	MÜNTAKİM	Suçluları cezalandıran	İnsanla ilgili
70	MÜTEALİ	İzzet, şeref ve hükümlerlik bakımından en yüce, aşkın	Zati
71	MÜTEKEBBİR	Azamet ve yüceliğine izhar eden	Zati
72	MÜZİL	Alçaltan, zillet veren	İnsanla ilgili
73	NAFİ	Fayda veren	Kevni
74	NUR	Nurlandırma, nur kaynağı	Zati
75	RAFİ	Yücelten, izzet ve şeref veren	İnsanla ilgili
76	RAHİM	Bağışlayan, esirgeyen	Zati
77	RAHMAN	Bağışlayan, esirgeyen	Zati
78	RAKİB	Gözetleyip kontrol eden	İnsanla ilgili
79	RAUF	Şefkatli	Zati
80	REŞİD	Bütün işleri isabetli ve hedefine ulaşıcı, irşad edici	Zati
81	REZZAK	Bedenlerin ve ruhların gıdasını yaratıp veren	Kevni
82	SABÜR	Çok sabırlı	İnsanla ilgili
83	SAMED	Arzu ve ihtiyaçları sebebiyle herkesin yöneldiği ulular ulusu bir müstağni	Zati
84	SELAM	Esenlik veren	Zati
85	SEMİ’	İşiten	Zati
86	ŞEHİD	Her şeyi gözlemiş olarak bilen	Zati

87	ŞEKÜR	Az iyiliğe çok mükafat veren	İnsanla ilgili
88	TEVVAB	Kulların tövbeye sevkeden ve tövbelerini kabul eden	İnsanla ilgili
89	VACİD	Dilediğini dilediği zaman bulan bir müstağni	Zati
90	VAHİD	Bölünüp parçalara ayrılmaması ve benzerinin bulunmaması anlamında tek	zati
91	VALİ	Kainata hakim olup onu yöneten	Kevni
92	VARİS	Varlığını sonu olmayan	Zati
93	VASİ	İlmi ve merhameti her şeyi kuşatan	Zati
94	VEDÜD	Çok seven, çok sevilen	İnsanla ilgili
95	VEHHAB	Karşılık beklemeden bol bol veren	İnsanla ilgili
96	VEKİL	Güvenilip dayanılan	İnsanla ilgili
97	VELİ	Yardımcı ve dost	İnsanla ilgili
98	ZAHİR	Varlığını ve birliğini belgeleyen birçok delilin bulunması açısından aşikar	Zati
99	ZÜL-CELALİ VE'L-İKRAM	Azamet ve kerem sahibi	zati

c) Dua-Esma-i Hüsna İlişkisi

Kur'an'ı Kerim'de Allahu Teala, Esma-i Hüsna (En güzel isimler)'nin kendisine ait olduğunu bildirmiş ve o isimlerle kendisine dua edilmesini istemiştir.

“En güzel isimler Allah'ındır, O'na o isimlerle dua edin.”¹⁵²

Peygamber efendimiz (sav) de, Esma-i Hüsna'nın içinde yer aldığını belirttiği İsm-i Azam'dan bahsetmiş ve bu isimle dua edildiğinde, duanın mutlaka kabul edileceğini bildirmiştir.

Hiz. Aişe (ra), Rasulullah'tan (sav) şöyle işittiğini haber vermektedir.

“Allah'ım! Ben senin tahir, tayyib, mübarek ve sana en sevimli olan isminle senden diliyorum. O isim ki, onunla sana dua edildiğinde icabet edersin, Onunla senden istendiği zaman verirsin, onunla senden merhamet talep edildiğinde rahmet

¹⁵² A'raf, 7/180

edersin ve sıkıntıdan kurtulmak için onunla senden yardım dilendiği zaman çıkış yolu (genişlik) verirsin.”¹⁵³

Peygamber efendimiz (sav) İsm-i Azam’dan bahsederken, bu simin hangisi olduğunu bildiği halde ümmetine bildirmek istememiştir. Çünkü aynı hadisin devamında Hz. Aişe, ismin hangisi olduğunu öğrenmek istediğinde Peygamberimiz (sav) bu talebi net bir şekilde cevaplandırmayı uygun görmemiştir. Hz. Aişe ile Peygamberimiz arasında geçen konuşma şöyle nakledilmektedir:

Bir gün Rasulullah (sav) Hz. Aişe’ye:

- “Ya Aişe! Allah’ın hangi isimle çağırıldığında (O’na dua edildiğinde) duayı kabul edeceğini bana gösterdiğini biliyor muydun?” diye sordu. Aişe (ra);

- “Anam Babam sana feda olsun Ya Rasulullah! Onu bana öğret” dedi. Rasulullah (sav);

- “O isim sana öğretilmemeli Ya Aişe!” buyurdu.

Hiz. Aişe der ki; Bunun üzerine ben oradan uzaklaşıp bir süre oturdum. Sonra kalktım ve Rasulullah’ın başını öptüm. Sonra da;

- “Ya Rasulullah, onu bana öğret” dedim. Rasulullah (sav);

- “O ismi sana öğretmemeliyim Ya Aişe! Çünkü o isimle senin dünyalık bir şey istemen (hiç de) uygun düşmez” buyurdu. Aişe (ra) derki; Bunun üzerine ben kalkıp abdest aldım ve iki rekat namaz kıldım. Sonra da şöyle dedim;

“Allah’ım ben seni Allah diye çağırıyorum (dua ediyorum). “er-Rahman” diye çağırıyorum” “el-Berr, er-Rahim” diye çağırıyorum. Bildiğim ve bilmediğim, Esma-i Hüсна’nın tümüyle seni çağırıyorum. Beni bağışlayan ve bana merhamet etmen için sana dua ediyorum.”

Bunun üzerine Rasulullah güldü ve şöyle buyurdu; “Şüphesiz o isim senin duada bulunduğun isimler içindedir.”¹⁵⁴

Enes b. Malik’ten gelen başka bir rivayette de Rasulullah (sav) bir adamı şöyle dua ederken işitti;

¹⁵³ İbni Mace, Sünen, Dua 9, H.No: 3859 c.II, s. 1268

¹⁵⁴ İbni Mace, Sünen, Dua 9, H. No: 3859, c.II, s. 1268

“Allah’ım! Ben, ‘Hamd sana mahsustur. Senden başka ilah yoktur. Sen ortağı olmayan teksin. Sen bol nimet verensin (mennan), gökleri ve yeryüzünü yaratansın (bedi’), Sen celal ve ikram sahibisin’ diyerek senden istiyorum”

Bunun üzerine Peygamberimiz şöyle buyurdu; “Vallahi adam, Allah’ın İsm-i Azam’ı ile istedi. O isim ki onunla istediğinde verir ve onunla dua edildiğinde icabet eder.”¹⁵⁵

Peygamber Efendimiz (sav)’in hadiste, kendisiyle dua edildiğinde muhakkak icabet edileceğini bildirdiği İsm-i Azam’dan söz etmesine karşılık, hangi ismin İsm-i Azam olduğu veya neye göre İsm-i Azam sayılacağı hususunu bilersiz bırakmış olması dolayısıyla Taberi, Eşari ve Bakıllani başta olmak üzere birçok alim, belirli bir isme “en büyük” (İsm-i Azam) özelliğini nispet etmek için nakli veya akli bir delil bulunmadığını söylemişlerdir. Fakat Allah’a izafe edilen yüzlerce isim arasından birine “en büyük isim” (İsmi Azam) diye tercih etme girişimleri erken dönemlerden itibaren başlamıştır.¹⁵⁶ Peygamber efendimiz (sav)’in İsmi Azam’a dair işaret niteliği taşıyan beyanlarda bulunuşu, bazı alimleri bu rivayetlere dayanarak, İsm-i Azam’ın tayini hakkında birtakım görüşler ileri sürmeye yöneltmiştir.

Bazılarına göre, İsmi Azam, “Allah” ismidir. Çünkü Cenab-ı Hakk’ın zatına delalet eden en özel ismi budur. Bütün diğer isimlerin merkezi durumundadır. Çünkü “Rahman, Rahim, Alim, Kadir olan kimdir?” denildiği zaman “Allah”tır denir. Diğer isimlerden hiçbirisi bu özelliği sahip değildir.

Bazı alimlere göre ise, İsmi Azam “el-Hayyu’l Kayyum” dur. Çünkü bu iki isim tevhidin asli meselelerini ilgilendirmektedir.

Bir kısım alimler ise, İsmi Azam “Zü’l-Celal ve’l-İkram” isimleridir demişlerdir. Çünkü buradaki “Celal” ismi Allah Teala’nın bütün noksan sıfatlardan münezze olduğu, “İkram” ismi de bütün kemal sıfatlarla muttasıf olduğu işaret eder.¹⁵⁷

¹⁵⁵ İbni Mace, Sünen, Dua 9, H. No: 3859, c.II, s. 1268

¹⁵⁶ Bekir Topaloğlu, Esmâ-i Hüsnâ, DİA, c. 11, s. 410

¹⁵⁷ Ş. Gölcük-S. Toprak, a.g.e., s. 208-209

Her ne kadar bu görüşler ileri sürülmüşse de elbette ki bunlardan herhangi birinin, İsm-i Azam'ın tayine ilişkin doğruluğunun tam olduğunu söylemeliyiz. Bunları sadece ihtimal niteliği taşıyan açıklamalar olarak değerlendirebiliriz. Bu yüzden ister bunları kabul edelim, isterse de kabul etmeyelim, her iki durumda da İsm-i Azam'ı, Allah'ın bütün isimleri arasında aramak en doğru bir seçim olsa gerektir.

Eğer bu seçimde kulun manevi hayatını en çok etkileyen bir isim olma özelliği dikkatte alınacaksa, o takdirde tercih sebebi, isimden çok kişinin şahsi durumu olacaktır. Eğer kul masivadan sıyrılıp aklı, fikri ve gönlüyle sadece Allah'a yönelirse, onun dua ve zikrinde yer alan her isim en büyük etkiye sahip olur.¹⁵⁸ Yani burada asıl önemli olan aracı kullanmak değil, aracın nasıl kullanıldığıdır. Dolayısıyla araç durumunda olan Esmâ-i Hüsnâ'yı teşkil eden isimlerden yerine göre hangisi münasip düşüyorsa, onunla uygun bir tarzda istekte bulunulması neticeyi pek etkilemez. Zira Kur'an-ı Kerim'de ister "Allah" adına, isterse de "Rahman" adına dua edilmesinin neticeyi değiştirmeyeceği vurgulanıp, hangisiyle çağrılırsa çağrılısın hepsinin Allah'ın en güzel isimleri olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁹ İnsan dua ederken yerine göre bu isimlerin hepsine değinme gereksinimi duymaktadır. Çünkü her ismin ayrı bir yeri vardır. Her biri ifade ettikleri manalara göre kullanıma girmektedir. Mesela; Allah'ın zatını ve şanını yüceltirken övgü anlamı taşıyan isimler kullanırken, bağışlanma ve af dileme esnasında da daha çok rahmet ve merhamet anlamı taşıyan isimlere müracaat yapılmaktadır. Bunlar gibi diğer isimlerin de ilgili bulundukları alanlarda kullanıma müdahil olduklarını görmekteyiz.

Bütün bu isimlerin hepsi Allah'ın en güzel isimleri olduğu için, bunların hepsiyle, kalpte her hangi bir fütur hissedilmeksizin dua edilmeli ve her birisinin İsm-i Azam olabileceği inancıyla onlara gereken önem verilmelidir. Nitekim Peygamber efendimiz (sav)'ın bu ismi bildiği halde ümmetine bildirmemesinin

¹⁵⁸ Bekir Topaloğlu, Esmâ-i Hüsnâ, DİA, c. 11, s. 410

¹⁵⁹ İsra, 17/110

sebebi herhalde, mü'minlerin Allah Teala'nın bir ismine çok fazla rağbet göstererek diğer Esmâ-i Hüsnâ'yı ihmal etmemelerini temin içindir.¹⁶⁰

Peygamber Efendimiz (sav)'in bizzat kendisi de bu hususta ümmetine örnek olmuştur. O'ndan rivayet edilen dua metinlerinde Esmâ-i Hüsnâ'nın çokça yer aması dikkat çekicidir. Dua metinlerini içeren hadislerdeki bu isimler, genelde zikir tarzında müstakil sıralamadan farklı olarak, tıpkı fatiha suresinde geçtiği üzere; “Bütün hamdler övgüler Alemlerin Rabbi Allah'adır. O Rahman'dır, Rahimdir, Din gününün Malikidir.” şeklinde sıfatımsı bir yapıya büründürülerek kullanılmıştır. O yüzden Peygamberimiz (sav)'in ifade tarzları bizim için bir model şeklini almıştır. Bu hususa temas etmişken, Peygamberimiz (sav)'in Esmâ-i Hüsnâ ile dua edişini dile getiren hadislerin bir kaçına değinmeden geçemeyeceğim.

H. Peygamber'in (sav) Allah'ın “Alim” İsmiyle İstemesi

Cabir b. Abdullah Hz. Peygamber'den şöyle rivayet eder;

Allah'ın elçisi herhangi bir iş için bize istihare (Allah'tan kendisi için hayırlı olanı istemeyi) Kur'an'dan bir sure öğretir gibi öğretirdi ve derdi ki:

“İçinizden biri bir işe niyet ettiği zaman farzlardan ayrı olarak iki rekat namaz kılsın ve sonra şu duayı okusun. “Ey Allahım! Senin ilminle kudretinle, Senden ve Senin büyük fazlından hayırlı olanı istiyorum. Çünkü Sen Kâdîrsin, ben değilim. Sen bilirsin, ben bilmem. Sen bilinmeyenleri bilicisin. Allahım! Bu işin; dinim, geçimim ve sonum (veya şöyle dedi; şimdiki halim ve geleceğim) için hayırlı olduğunu bilersen, onu bana takdir et ve müyesser eyle, sonra onu benim için bereketlendir. Eğer bu işin; dinim geçimim ve sonum (veya şöyle dedi. Şimdiki halim ve geleceğim) için şer olduğunu bilersen onu benden çevir. Nerede ve ne zaman olursa olsun bana hayrı takdir et ve sonra beni onunla razı et ve kalbimi ona ısındır.”¹⁶¹

¹⁶⁰ Ş. Gölcük - S. Toprak, a.g.e., s. 2008

¹⁶¹ Buhari, Sahih, Terc: M. Sofuoğlu, K.Tevhid 98, H. No: 19, c.XVI, s. 7264; İbni Mace, Sünen, İkamet 188, c.I, H.No: 1383, Buhari, Muhtasar-u Sahihu'l- Buhari, H.No:614, c.I, s.144, Beyrut, 1999

H. Peygamberin (sav) Allah'ın “Kadir”, “Hayy ve Kayyum” İsimleriyle İstemesi

Osman ibni Ebi'l-As Müslüman olduğı günden itibaren vücudunda beliren bir ağırdan dolayı Hz. Peygamber (sav)'e şikayette bulunmuş ve Hz. Peygamber (sav) ona şöyle demiştir;

“Elini vücudunun ağrıyan yeri üzerine koyarak üç defa “Bismillah” ve yedi defa da bulunduğum şeyin şerrinden Allah'a ve kudretine sığınırım”¹⁶² de.

Abdullah İbni Abbas'tan rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (sav) şöyle demiştir;

“Allahım! Sana teslim oldum. Sana inandım. Sana güvendim, sana yöneldim, Senin için dövüştüm, Senin izzetine sığındım. Beni doğru yoldan saptırmayacak Senden başka İlah yoktur. Sen ölmeyen dirisin, cinler ve insanlar ise hep öölürler.”¹⁶³

Bilal İbni Yesar babası vasıtasıyla Hz. Peygamberin şu hadisini rivayet eder;

“Her kim “Hayy ve Kayyum” olan ve O Allah'tan başka ilah olmayan Allah'tan mağfiret dilerim derse mağfiret olunur.”¹⁶⁴

Esmâ-i Hüsnâ ile dua edilmesi yönündeki Kur'an-ı Kerim'in tavsiyelerinin bir nevi fiiliyattaki yansıması şeklinde de değeriendirebileceğimiz bu ve benzeri hadisler, Müslümanların namaz içi ve namaz dışındaki dua, niyaz ve zikir ibadetlerinin şekillenmesine etki etmiştir. Hz. Peygamberin bu isimlerle dua etmesine tanık olan mü'minler, bu isimlerle istemeyi sünnet olarak telakki etmişler ve gönül hayatları bakımından ihtiyaç duydukları yaratıcı ile münasebetin sağlanmasında Esmâ-i Hüsnâ'nın vazgeçilmez bir rolü olduğunun bilinciyle, bu isimlerle dua etmeye gayret göstermişlerdir. Mü'minler her halükarda ne durumlarda olurlarsa olsunlar içine düştükleri bütün hallerde Esmâ-i Hüsnâ içerisinden nasiplenebilecekleri ve hallerini arzedeabilecekleri bir ismi bulabilmişlerdir. Sözelimi günah ve masiyetler sebebiyle çöküntüye uğrayan ruhlarını, Rahman,

¹⁶² Müslim, Sahih, Terc: A. Davudoğlu, K. Selam 39 , H. No: 2202, c.IX, s. 630

¹⁶³ Buhari, Sahih, Terc: M. Sofuoğlu, K. Teheccüd, 19, H. No: 1, c.III, s. 1079; K. Tevhid 98, H. No: 14, c.XVI, s. 7260; Müslim, Sahih, Terc: Ahmed Davudoğlu, K. Salati'l-Musafirin 6, H.No: 769-771, c.IV, s. 300-306

¹⁶⁴ Ebu Bekr el-Beyhaki, Esmâ ve' s-Sıfat, s. 112, Beyrut, ts.

Rahim ve Afuv, Gafur, Tevvab vb. isimlerin verdiği ümitle yeniden canlandırabilmişlerdir. Kainatın ürkütücü, korkutucu olayları karşısında, Mü'min, Müheyymin, Vâli, Hâfız, Nasir vb. isimlerle teskin olabilmışlerdir. Uğradıkları zulümler karşısında Adl, Muiz, Muzil, Kahhar vb. isimlerle avunup, sabredegelmışlerdir. İmkanlar açısından büyük fırsatlara kavuşanlar, Malikü'l-Mülk, Hasib vb. isimlerle titreyip, aşırılıklara girmekten kedilerini alıkoyagelmışlerdir ki, bu misaller daha da çoğaltabilir.

Netice itibariyle, Esma-i Hüsna'nın Allah ile insanlar arasında icra ettiği böylesi fonksiyonlar sayesinde insanlar, Allah'ın bütün alanlarda kendilerini gözetici bir varlık olduğunun bilinciyle hareket ederek Allah'ın kendilerine çok yakın olduğunun farkına varırlar. Bu sebeple yapılan dualarda kullanılan bu isimler insan ile yaratıcı arasında daha sıcak ve daha yakın bir diyalogun oluşmasını sağlar. Zira ruhi hayatta yaratıcı, ile kurulan münasebette, isimlerin, kelimeler ve seslerle ifade edilmesi ile bu seslerin kulaklarda yankılanması söz konusu iletişimi psikolojik olarak geliştiren ve güçlendiren amillerdir.¹⁶⁵ Bu nedenle dua eden kişi, Esma-i Hüsna ile "Allah'a daha yakın olma" hissine sahip olmaktadır.

II- İNSAN AÇISINDAN DUA-TEVHİD İLİŞKİSİ

İnsan açısından meseleye bakıldığında, Tevhid akidesinin Allah'ı her yönüyle yegane tek bir varlık olarak tanıtmayı, insan zihnini berraklaştırarak olası kaos ve kargaşalara meydan vermemektedir. Uluhiyet ve Rububiyet açısından bir olan yaratıcı yerine iki yaratıcı bulunmuş olsaydı kainattaki nizam ve düzen yok olurdu. Bu durum Kur'an'da; "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı ikisi de (gökler ve yerler) fesada uğrardı..."¹⁶⁶ ayetiyle anlatılmaktadır. Buna paralel olarak insan zihninin de allak bullak olması kaçınılmaz bir durum olurdu. Bu da insana yaşanılması güç bir davetiye çıkarırdı. Tek bir yaratıcının emri altında yaşamakla birden fazla yaratıcının emirleri altında yaşamak elbette bir değildir. Nitekim Allah, Allah'a ortak koşanlarla Allah'ı eşsiz tanıyanların durumunu şöyle bir misalle açıklamaktadır:

¹⁶⁵ Bekir Topaloğlu, Esma-i Hüsna , DİA , c.11, s. 410

¹⁶⁶ Enbiya, 21/22

“Allah, geçimsiz efendiler olan bir adamla, yalnız bir kişiye bağlı bir adamı örnek olarak verir. Bu ikisi eşit midir? Övgü Allah’adır, fakat çoğu bilmezler.”¹⁶⁷

Eğer insan bir değil de birden fazla ilaha kul olmuş olsaydı başta ibadetleri olmak üzere bütün işleri üzerinde bir kararsızlık baş gösterecekti. Her kafadan çıkan ayrı sesler karşısında ne yapacağını bilemez hale gelecektir. Güvenebileceği tek bir mercii bulamanın sıkıntısını yaşayacak ve buna bağlı olarak da sığınma ve güvenme psikolojisi darbe alacaktır. Böylece kişi güvensizliğin oluşturduğu bir ruh haletiyle, kime sığınacağını veya kimden ne isteyeceğini bilemez halde bocalayacaktır. Yani tabir yerindeyse “iki arada bir derede” deyiimiyle anlatılmak istenen bir ruh yapısına bürünecektir.

Fakat tevhid inancı, kişiyi böyle bir ruhi bocalamadan kurtarmaktadır. Çünkü insan duasını yönelttiği sığınıcısının her bakımdan tek otoriter (yani kendisinin hiçbir şeye muhtaç olmayıp, her şeyin kendisine muhtaç olduğu hakim-i mutlak) olmasını istemektedir. Öyle bir sığınılana sığınmalı ki, fırtınalı, dalgalı bir günde, üstelik denizin koyu karanlığı içerisinde balığın karnında inceleyen Yunus’un (as) duasına icabet ettiği gibi, o kesif koyu karanlıklı denizin içindeki balığın karnındaki inleyen sesi duyabilsin, balığa, denize, karanlığa, köpüklü azgın dalgalara, fırtınaya emir verip, onları tasarrufu altına alabilsin.

İşte, insanın bu isteğini tatmin eden ve onu güvensizlik ve kararsızlıktan güven iklimine girmesini sağlayan tek şey şüphesiz tevhid inancıdır.

a) Tevhid İnancının Sağladığı Güven ve Dua Eylemi

Bir inanç sistemi insan üzerinde çok yönlü bir etkiye sahiptir. Başta insan psikolojisi olmak üzere, ferdi, içtimai ve çevresel sorumluluklar üzerinde etkin bir rol icra etmektedir. İnsan psikolojisine etki etmekle, insan duyguları üzerinde baskın bir etkiye sahip olan imanda – sözlük manasında da açığa çıktığı üzere- öncelikli ve hakim olan duygu “güven duygusu” dur.

¹⁶⁷ Zümer, 39/29

İman sayesinde insan, yaratılışından itibaren ihtiyaç duyduğu güvenlik arayışını tatmin etmekte, sığınacağı bir yer olmadığı duygusunun doğurduğu endişeden kurtularak kapsamlı ve sarsılmaz bir güvene kavuşmaktadır.¹⁶⁸

Güven duygusunu sarsılmaz hale getiren en önemli özellik ise, şüphesiz tevhid inancıdır. Zira Allah Teala Kur'an'da, Allah'tan başka veli (hami) edinenlerin durumunu kendisine ağ ören örümceğe benzeterek, barınakların en çürüğünün örümcek ağı olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁹ Bir olan Allah'a iman etmekte kararsız olanların (müşrik-münafık-kafir) kendi iç yapıları da –tıpkı örümcek ağı gibi- çürüktür, kararsızdır. Allah'tan başka taptıklarına her halükarda güvenebilecek bir ruh haline sahip değillerdir. Devamlı bir istikrarsızlık hali yaşamaktadırlar. Allah'ı ve yeniden Allah'ın huzurunda dirilip hesap verecekleri günü inkar eden inkarcılara:

“Şayet biliyorsanız (söyleyin bakalım): Yer ve yeryüzündeki bütün varlıklar kimindir? O yedi göğün Rabbi kimdir? O çok büyük arşın sahibi kimdir?” diye sorulduğunda, “Allah'tır”¹⁷⁰ demekten başka bir seçenek bulamayacaklardır. Çünkü tam anlamıyla güvenip dayanacakları ve üzerinde sabit karar kılacak bir ilahları ve sığınakları yoktur.

Mü'minler ise her şeyin yönetimini elinde tutan; “koruyup kollayan ama, kendisine karşı kimsenin korunup kollanamayacağı”¹⁷¹ bir Allah'a iman ederek kendilerini güvenceye almışlardır. Bu güvencenin tezahürlerini insan hayatının birçok alanında görmekteyiz.

Mü'minler tarafından yapılan dualarda “Ey göklerin ve yerin hükümranı olan Allah'ım!...”, “Ey gizlimizi ve saklımız en ince noktasına kadar bilen Rabbimiz!...”, “Ey her şeye gücü yeten Allahım!...”, “Her şeyin sahibi sensin... Bizi her türlü kötülükten, belalardan, afetlerden, musibetlerden koru... Hastalıklarımıza şifa, dertlerimize deva, borçlarımıza eda ihsan eyle... Vatanımızı, milletimizi koru, düşmanlarımıza karşı bize yardım eyle...” vb. türden ifadelerin bulunuşu, dua ibadetindeki güven duygusunun etkisini göstermektedir.

¹⁶⁸ Hülya Alper, a.g.e, s. 230

¹⁶⁹ Ankebut, 29/41

¹⁷⁰ Mü'minun, 23/84-87

¹⁷¹ Mü'minun, 23/89

b) Güvenin Sağladığı Sabır Duygusu ve Dua Eylemi

Dua eden mü'min, bir tek yaratıcısına güvenerek, O'nun her türlü tehlike ve muhtıralardan kendisini koruyacağına, dualarının O'nun indinde bilindiğine ve duyulduğuna inanır. Kudret-i İlahiyenin imdadına koşacağına güvenir. Bu inançla ruhun emniyet ve kuvveti artar. Çünkü insanlar hayatta, bin bir türlü muhataralar ve tehlikelerle çevrilidir. Ticaret yaparsa zarar ve iflas tehlikesi, trafik kazaları, hastalıklar, başarısızlıklar gibi birçok husus insanları durmadan tehdit eder. Bu tehdit ve tehlikeler insanın sinirlerini bozar, maneviyatını sarsar, cesaretini kırar. Bu, tıpkı karanlıkta korkular içinde yaşayan bir çocuğun haline benzer. Fakat bu çocuğun yanında ve arkasında kendisini koruyacak bir büyüğü olduğunu bilirse cesareti artar.¹⁷²

Özellikle aşkın bir varlığa iman eden mü'min, O'ndan aldığı mesajların verdiği güven sayesinde cesaretini tekrar toplayabilmekte ve ruhunda açılan yaraları onarabilmektedir. Elde ettiği güven sayesinde acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü sosyal meseleler karşısında herhangi bir şekilde kontrol dışı taşkınlık çıkarmadan, başına gelenlere katlanabilme erdemi gösterebilmektedir. Başına gelen bütün açlık, korku, can ve mallardan eksilme gibi durumları, bir imtihan sürecinin deneme aracı niteliğindeki unsurları olarak telakki ederek, "Sabredenleri müjdele"¹⁷³ ayetinin verdiği güven ve teskinle, isyan davranışlarına girmemekte, aksine Belkıs'ın tahtını saniyelik bir anı içerisinde yanında hazır bulan Hz. Süleyman'ın (as) dediği: "Bu bakalım şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemesi için Rabbimin fazlındandır"¹⁷⁴ formatında ifade edebileceğimiz "Bu bakalım isyan mı yoksa sabır mı göstereceğim diye beni denemesi için Rabbim'in takdirindendir" anlamını çağrıştıracak söz ve hareketlerde bulunmaktadır. İman etmiş kişilerin genelinde bu yaklaşımı görmekteyiz.

Türkiye'de 17 Ağustos depremini takip eden günlerde Hülya Alper; hayatta en sevdiklerini, yakınlarını, komşularını, evlerini ve birçok mal ve melallerini

¹⁷² Osman Pazarlı, a.g.e., s. 175

¹⁷³ Bakara, 2/155

¹⁷⁴ Neml, 27/40

kaybeden depremzedelerle yaptığı söyleşilerde onların isyan psikolojisi içinde değil aksine rucu (yöneliş) halinde olduklarını gördüğünü belirtmektedir.¹⁷⁵

İnsanlığın sabır tahammüllerini zorlayan durumlar karşısında mü'min kimseler, iman etmeyenlere nazaran daha mukavemetli olmaktadır. Mesela; çok sevdiği evladını kaybeden bir mü'min, bu olayın kendi iradesi üzerinde mutlak bir iradesi olan Allah'ın bilgisi ve gücü dahilinde olduğuna iman eder. Aynı şekilde sabır gerektiren diğer sosyal, fiziki ve biyolojik olaylar karşısında da aynı yaklaşımı göstererek sabreder.

Ancak mü'minin böyle bir imana sahip olması, durumunu Rabbine arz etmesine, içinde bulunduğu olumsuzlukların geçmesi için dua etmesine mani bir hal olarak görülmemelidir. Aksine, sabreden kişi derdini sadece Allah'a açar, şikayetlerini başkasına değil sadece O'na bildirir. Sabrın; "Allah'tan başkasına şikayeti terk" olarak tanımlanması buna işaret eder. Nitekim Eyyub (as) dertlerini Allah'a arz ederek "bu dert bana dokundu. Sen merhametlilerin en merhametlisisin"¹⁷⁶ diyerek dua etmiştir. O'nun duası, sabredenler arasında yer almasına mani olmamıştır. Aksine insanın Rabbine iltica etmesi O'nun imanının neticesidir.¹⁷⁷

Mü'minlerin kendilerini duaya vererek sergiledikleri sabrı, kişinin her türlü kötülüğe katlanması içinde bulunduğu menfi durumdan çıkmaya çalışmaması; tembellik, atalet, miskinlik gibi hallerin meşru görülmesi şeklinde anlamamak gerekir. Çünkü, Tarihsel süreç içerisinde Kur'an'daki anlamını yitirerek, yanlış anlaşılan temel kavramlardan birisi de "sabır"dır. Kur'an'da, girilen doğru, hayırlı bir çabada insanın karşılaşılabileceği zorluklara ve olumsuzluklara karşı dayanıklı olmayı, direnmeyi, metaneti, azmi ve cesareti ifade eden sabır eylemi halk arasında, başa gelen olumsuzluklara katlanma, baskıya boyun eğme, yoksunluğu olumlama ve hayata dair iddialardan vazgeçebilmenin ifadesi olarak algılanır hale gelmiştir.¹⁷⁸ Halbuki, bahse konu olan mü'minlerin sabrı, statik (durgun, pasif) bir temele dayalı

¹⁷⁵ Hülya Alper, a.g.e., s. 105

¹⁷⁶ Enbiya, 21/83

¹⁷⁷ Hülya, Alper, a.g.e., s. 106

¹⁷⁸ Ömer Özsoy-İlhami Güler, Konulara Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi), s. 433, Ankara 2004

bir sabır değil kinetik (işlevsel, hareketli) bir temele dayalı sabırdır. Yani buradaki sabır, amaca ulaşma çabasında mücadeleyi bırakıp tevekkülüne bir bekleyişle pasifize olmak değil, gerekli mücadelelerde yılmıya, ümitsizliğe düşmeden en son haddine kadar kararlılık ve azim içerisinde bulunmaktır. Bir bakıma “yahu bu iş olmuyor”, “daha nereye kadar”, “bizden bu kadar” gibi aceleci cümlelere mü’minin sabır anlayışında yer yoktur. Öyle ki, olacağına inandığı hayırlı bir işte sonuna kadar sabır ve ümitle yapacaklarını yapmaktan usanmaz. Ömür boyu devam isteyen ibadetler (haram-helallere riayet dahil) hususunda, “çekilir mi bu! Biraz yaşlanayım da öyle” şeklinde bir sabırsızlık göstermez. Yine yapmış olduğu bir duada “kabul olmuyor” diye aceleci peşin hükümlerde bulunmaz. Bu dünyada cevabını alamadıysa bile Allah’ın ahirette daha hayırlısını vereceğine dair iman ve güveniyle, ısrar ve sabırla duasına devam eder.

Mü’minlerin sahip olduğu böyle bir sabır, başa gelen büyük felaketler karşısında ayakta kalınmasında yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda sabır kişinin inandığı değerler uğruna mücadele ederken karşılaştığı engeller karşısında ruhen çöküntüye uğramasını engelleyen bir hal alarak kişiyi dinamizme sevk etmektedir. Bu dinamizme, mü’minlerin genelinde şahit olmaktayız. Kalplerinde hastalık bulunan münafıklarda ise iman zaafı olduğu için tam tersi bir durum söz konusudur. Hendek savaşında mü’min ve münafıkların durumlarını tasvir eden şu ayetlerde bu durumu açıkça görmekteyiz;

“Onlar size yukarıınızdan ve aşağıınızdan gelmişlerdi de; gözler dönmüş, yürekler ağızlara gelmişti. Allah hakkında çeşitli tahminlerde bulunuyordunuz. İşte orada inananlar denenmiş ve çok şiddetli bir sarsıntıya uğramışlardır. İki yüzlüler ve kalplerinde hastalık olanlar: Allah ve Peygamberi bize boş vaatlerde bulundular”¹⁷⁹ diyerek sabır ve sebatla mücadele etmekten çekindiler. Çünkü Allah ve Rasülü’nün vaat ettiği zafer ve Allah’ın yardımının¹⁸⁰ gerçekleşeceğine dair bir güveni sağlayan imandan yoksundurlar.

¹⁷⁹ Ahzab, 33/10-12

¹⁸⁰ İbni Kesir, Tefsir kitabında, münafıkların “boş va’d” diye niteledikleri Allah’ın yardımını şu ayetle tefsir eder; “Yoksa sizden önce gelip geçenlerin başlarına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi zannettiniz? Allah’ın elçisi ve onunla beraber bulunan mü’minler: “Allah’ın yardımı ne

Mü'minlere gelince; “Onlar düşman birliklerini gördükleri zaman: “İşte bu Allah ve Rasulünün bize vaat ettiği. Allah ve elçisi doğru söylemiştir” dediler. Bu, ancak onların teslimiyetlerini ve imanlarını artırdı.”¹⁸¹ Çünkü onların Allah ve Rasulünün vaat ettiklerine karşı iman ve güvenleri tamdı. Bu yüzden en dayanılmaz boyutlarda bile büyük bir sabır ve azimle mücadelelerini sürdürmüşler ve Allah’ın yardımı için dua etmişlerdir. Mealini dipnotta arzettiğimiz ayetin nüzul sebebinde İbni Kesir (v. 774) Habbab b. Eret’in karşılaşmış olduğu işkence eziyetlerin hat safhaya ulaştığı esnada Peygamberimiz (sav)’e gelip “Allah’ın yardımı ne zaman?” deyişini ve Allah’ın yardımının ulaşması için Peygamberimizden (sav) dua isteyişini zikreder.¹⁸² Peygamber efendimiz (sav) de burada din için sıkıntıya uğrayan önceki ümmetlerin durumuna dikkat çekerek onların yere gömülerek testereyle baştan ayağa biçilmeleri ve demir taraklarla etlerinin kemiklerinden ayrılması karşısında bile Allah’ın dininden dönmediklerini, haber vererek, sıkıntılara sabırla katlanmaları gerektiğini söylerken, aceleci olmamalarını tavsiye etmiştir. Zira Allah’ın va’dinin (emrinin) tamamlanacağını ve bir yolcunun “San’a” denilen yerden “Hadramevt” denilen yere kadar hiçbir zarara uğramadan gidebilecek şekilde selamete ereceklerini haber vermiştir. (Buhari, VIII, 126)

Allah ve Rasulüne karşı tam bir iman ve güvene sahip olan mü'minler, “Allah ve Rasulü bize boş vaadlerde bulundu” diyen münafıklar gibi gerisin geriye dönmemişler ve sabır ve sebatla fiili mücadelelerini ve manevi mücadeleleri olan dualarını son hadlerine kadar kullanmaktan geri durmamışlardır. Nitekim Hendek muhasarasında günlerce ve gecelerce sabırla sebatla direnmişler ve Allah’ın yardımı için dua dua yalvarmışlardır. Çok geçmeden duanın etkisine şahit olmuşlardır. Çünkü Allah’ın yardımı düşmanın neyi var neyi yoksa hepsini alt üst eden şiddetli bir fırtınayla Müslümanların imdadına yetirmiştir.¹⁸³

zaman?” diyecek derecede darlığa, zorluğa uğramış ve sarsılmışlardı. Şimdi bilin ki Allah’ın yardımı çok yakındır”, Bakara, 2/214

¹⁸¹ Ahzab, 33/22

¹⁸² İbni Kesir, Muhtasaru’t-Tefsir İbni Kesir, Tah; Muhammed Ali es-Sabuni, c.I, s. 189, II. Baskı, Beyrut, 1999

¹⁸³ Geniş bilgi için bkz. Ahmet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa, c.I. s. 223, İstanbul, 1972

Netice itibariyle, İslam'ın öngördüğü sabır anlayışı ile dua arasında herhangi bir uyumsuzluk yoktur. Ne, “sabırla her türlü mücadeleyi göze alıyorum” diye duaya gerek yoktur anlayışının, ne de, “dua ediyorum, dua bana yeter” diyerek bir köşede tembel tembel oturma anlayışının, İslam'daki sabır anlayışıyla bağdaşır bir yanı vardır. Her iki durumda da sabır ve dua birbirlerini tamamlayan unsurlardır.

c) Güvenin Sağladığı Ümit Duygusu ve Dua Eylemi

Allah'a olan güven duygusunun ümit duygusunu aşıladığını görmekteyiz. Allah'a inanç ve güveni tam olan insanların, hayatın maddi ve manevi alanlarına ilişkin olarak, hiçbir zaman ümitlerini yitirmedikleri görülür. Bunun sebeplerinden birisi de duadır. Çünkü, dua mü'minlerin cesaretini ve enerjisini artırmaktadır. Ümitsizlikten ve maneviyat çöküntüsünden kurtarmakta ve hayat mücadelesine daha büyük bir enerji ile devam etmelerini sağlamaktadır.¹⁸⁴

Yukarıda da temas edilen ve hayatın sıkıntılarının çepeçevre sarıp sarmaladığı Eyyub (as), hiçbir zaman güven duyduğu ve ümit beslediği Rabbinden ümidini kesememiştir. Kendisine dokunan zarar hakkında, bir ayette Rabbine şöyle nida etmiştir:

“Ya Rabbi, şeytan bir yorgunluk ve işkence dokundurdu.”¹⁸⁵

Şeytanın Eyyüb'u (as) zorluk ve eleme uğratmasından maksat, hastalık zamanında sıkıntıyı büyük göstermek ve Allah'ın rahmetinden ümit kestirmek gibi vesveselerdi.¹⁸⁶

Eyyüb (as) da bu tür vesveselere itibar etmeyerek, Allah'ın bu sıkıntıyı kaldıracağına veya ona katlanabilecek sabır ve lütfu bahşedeceğine dair bir ümitle halini Rabbine arz etmiştir.

Bu tür olaylara günlük hayatta da şahit olmaktayız. Mesela: tedavisinde tıbbın çaresiz kaldığı veya tıbbi müdahalenin beyhude görüldüğü ve bu yüzden

¹⁸⁴ Osman Pazarlı, a.g.e., s. 175

¹⁸⁵ Sa'd, 38/41

¹⁸⁶ Afif Abdul-Fettah Tabbara, Terc: Ali Rıza Temel - Yahya Alkın, Kur'an'da Peygamberler Ve Peygamberlerimiz (Sav), s.251, İstanbul, 1982

“bütün ümitler tükendi” dendiği anlarda bile “Allah kerimdir, O’ndan ümit kesilmez” denilerek, dua edilmekte ve durum Allah’a havale edilmektedir.

Burada yeri gelmişken, tanık olduğum ve aynı zamanda dua ve ümit duygularının bir arada yaşandığı bir olaya yer vermek istiyorum. Yaşadığım çevrede bir ailenin gelin kızı amansız bir derde müptela olduğunda hastaneye kaldırılıyor. Hastanede belirlenen teşhis neticesinde durumun ciddi olduğu ve çok az bir süre yaşayacağına dair haber veriliyor. Hastaya müdahalenin ancak ameliyatla olacağı ameliyat edilse bile yaşam süresinin üç-dört ayı geçmeyeceği belirtiliyor. Böylelikle bir anlamda ameliyatın bile fuzuli olduğu belirtilmek isteniyordu. Bundan dolayı da bir hayli masraf isteyen ameliyat hususunda aile içi birtakım kararlılık-kararsızlık tartışması yaşanıyor. Neticede galip gelen taraf Allah’tan ümidini yitirmeyen aile büyüğü oluyor ve “Tevekkül Allah’a” diyerek ameliyatta karar kılıyor. Bu arada da Allah’a olan duasını ihmal etmiyor ve devamlı bir surette onu küçük çocuklarına bağışlaması için Allah’a yalvarıyordu.

Duanın beşeriyete kazandırdığı ümit duygusunun farklı bir boyutunu göstermesi açısından İbrahim (as) ile Zekeriya (as)’ın evlat istemeleri hadisesi önem arz etmektedir. Nitekim İbrahim ve Zekeriya (as) evlat sahibi olamayacak derecede yaşlandıkları, karılarının da aynı şekilde yaşlandıkları ve kısırлаştıkları halde Allah’a el açarak salih evlat istemişlerdir.

İbrahim (as); “Ya Rabbi! Bana salih evlatlar lutfet” dedi.¹⁸⁷

“(Ey Muhammed!) İbrahim’in konuklarından haber ver. Hani İbrahim’in yanına girdiklerinde: “Selam olsun” demişler, İbrahim de: “Biz sizden korkuyoruz” demişti. Onlar: “Korkma! Biz sana bilgin bir oğlanı müjdelemeye geldik” dediler. İbrahim: “Ben yaşlı iken bana müjde mi veriyorsunuz? Ne ile müjdeliyorsunuz” dedi. “Sana geleceği müjdeliyoruz. Sakın umutsuzlardan olma!” dediler. İbrahim: “Rabbinin rahmetinden sapıklar dışında kim ümidini keser ki?” dedi. Bu arada karısı hayretle seslenerek geldi, elleriyle yüzünü kapayarak: “Kısır bir kocakarı!” dedi.”¹⁸⁸

¹⁸⁷ Saffat, 37/100

¹⁸⁸ Hicr, 15/51/55; Zariyat, 51/24-29

“O (Zekeriya (as)) Rabbine gizli bir seslenişle yalvarmıştı. Rabbim! Kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Rabbim! Sana yalvarmakla hiçbir şeyden mahrum olmadım. Ben ardımdan benim yerime geçeceklerden korkuyorum. Karım da kısırdır. Tarafından bana bir oğul bağışla. O bana ve Yakup oğullarına mirasçı olsun. Rabbim! O’na rızanı kazandır” dedi. Allah: “Ey Zekeriyya! Adı Yahya olan bir oğlanı sana müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermemiştik” buyurdu. Zekeriyya: “Rabbim! Karım kısır ve ben de son derece kocamışken nasıl oğlum olabilir” dedi”¹⁸⁹

Beşeri realitelere göre, çocuktan kesilme yaşından sonra, çocuk sahibi olma ümidi kaybolmaktadır. Ama ümitlerin tamamen kaybolduğu böylesi alanlarda dahi, duanın sebepler üstü tesirine şahit olmaktayız. Nitekim Allah Teala, İbrahim (as)’a İsmail ve İshak’ı,¹⁹⁰ Zekeriya (as)’a ise, Yahya’yı¹⁹¹ yaşlılıklarında lutfetmiştir. Burada duanın sebepler üstü tesirine dikkat çekilerek, duanın bir yararı olmadığı kanaatini taşıyan bütün naturalist ve meteryalistlerin ağızlarına bir ikaz şamarı vurulmakta ve esbab ve tabiat kanunlarının Allah’ın mahlukları olduğu ve onların Allah’ın irade ve meşietini bağlamadığını, bağlayamayacağını, tabiattaki genel işleyişin yanında O istediğinde her şeyi değiştirebileceğini,- mucizeler, kerametler gibi harikulade hadiseleri yaratmanın yanında-, sırf dua ve yakarışlara da cevap vererek esbab üstü pek çok şey yaratacağını ihtar etmektedir. Bu yüzden de mü’minler dua sayesinde hayatın getirdiği olumsuz şartlar karşısında hiçbir zaman yeis içerisine düşmemişlerdir. Çünkü insan ruhunda meydana gelen ruhi sıkıntıların, psikolojik rahatsızlıkların ve kalpteki ümitsizlik hastalığının en tesirli ilacı duadır. Dua bir müslümanın, Cenab-ı Hakk’ın bütün müşkülleri çözmeye kadir olduğuna dair inancının göstergesidir. Bu inanç, insanı iç huzura kavuşturur, Ona güven duygusu verir. Hayatın zevkini tattırır. Acı ve üzüntüleri giderir.

Mü’min maddi alanda olduğu kadar manevi alanda da ümitsizliğe düşmemekte ve devamlı Allah’ın engin rahmeti ve merhametine sığınmaktadır. Amellerinin eksik olmasından, hatalarından ve günahlarından dolayı bir yandan

¹⁸⁹ Meryem, 19/38; Ali İmran, 3/38-40; Enbiya, 21/89-90

¹⁹⁰ İbrahim 14/38; Hud, 11/71

¹⁹¹ Enbiya, 21/90

endişe taşıırken, diğer yandan hiçbir zaman Allah’tan ümidini kesmemektedir. Zaten Kur’an-ı Kerim’de “Mü’minlerin Rabb’lerine korkarak ve ümit ederek dua ettikleri”¹⁹² zikredilmiştir. Ayette korku ve ümit bir arada kullanılmıştır. Fakat güven ve ümit duygusuyla çelişir gibi gözüken ve endişe kaynağı olan buradaki korkuyu günlük hayattaki korkular gibi düşünmemek lazımdır. Burada sözü edilen korkunun kendine has bir yapısı vardır. Bu korkunun, bir tehlike karşısında duyulan korku olmadığı kesindir. Belki saygı hislerinin baskınlığıyla duyulan endişe duygusuyla izah edilebilir.

Aynı şekilde bu korku insanın imanında var olan güven duygusuyla çelişen bir korku değildir. İmandaki güvenle mü’min, mutlak hakikati bulmuş olmanın huzuruna erer. Onun tersi olan bir korku ise, kişinin iman ettiği esaslar hakkında şüphesi olduğunda söz konusu olabilir. yani güvenin karşısındaki bir korku yanlış yolda olma korkusudur.¹⁹³ Oysa ayette bahsedilen ve bizim ele aldığımız korku bu değildir. Bizim bahsettiğimiz korkuyu Gazali (v. 505/1111) sınıflara ayırmıştır. Bu tür korkuların bir kısmının, isyana dalan ve günah işleyen kulun cezalandırılacağı düşüncesiyle doğmakta olduğunu, diğer bir kısmının ise Allah’ın celal ve heybet ve azameti karşısında kendi küçüklüğünü ve aczini düşünen mü’minin, saygıyla karışık duyduğu korku olduğunu bildirir ve bu ikinci korkunun birinci korkudan üstün bir korku olduğunu belirtir. Yine, Gazali korkunun bu çeşidi ile Allah’ı bilme, tanıma arasında irtibat kurarak; Allah’ın zatı ve sıfatını bilen herkes günah işlemese de Allah’tan korkmasını bilir.¹⁹⁴ demektedir. Buradan yola çıkarak, iman ve marifetullah (Allah’ı bilme ve tanıma) seviyesine göre korkunun şekil ve boyutunun farklılık arzettiğini söyleyebiliriz. Cezalandırılma endişesi ile duyulan korku ile Allah’ın heybet ve azameti karşısında saygı ve ta’zimle duyulan korkuyu belirleyen unsur marifetullahtır. Nitekim marifetullah konusunda etraflıca bir bilgiye sahip olan insanlar mahafetullah (Allah korkusu) ve muhabbetullah (Allah sevgisi) hallerini daha yoğun yaşamaktadırlar. Zira Kur’an-ı Kerim’de “Allah’tan hakkıyla

¹⁹² Secde 32/16, Enbiya, 21/90 A’raf, 7/56

¹⁹³ Hülya Alper, a.g.e., s. 120-121

¹⁹⁴ el-Gazali, a.g.e., c. IV, s. 394

korkanların ancak alimler olduğu” bildirilmiştir.¹⁹⁵ M. Hamdi Yazır da burada şunları söylemektedir:

“Bir kulun Allah’a dair ilmi ne kadar mükemmel ise korkusu da o oranda mükemmel olur. Onun için Rasulullah (sav): “Ben sizin Allah’tan en çok korkanız ve en çok muttaki olanınızım”¹⁹⁶ demiştir. Niçin Allah’ı bilmek korkmaya sebep oluyor? Çünkü Allah çok güçlüdür, bağışlayıcıdır. Yalnız bağışlayıcı değil, güçlü bir bağışlayıcıdır. Sadece yalnız bağışlayıcı olsaydı, O’nu bilmek belki nazlanmaya, mağrur olmaya, hiç korkusuz ümit bağlamaya sebep olabilirdi. Fakat Allah, yalnız bağışlayan , merhamet eden değil, aziz, hiçbir şeye boyun eğmeyen, yenilmeyen, hiçbir kanun altına alınma ihtimali bulunmayan, dilediği anda kahredip yerle bir eden, çok kuvvetli, çok azametli, galip ve kahredici bir bağışlayıcıdır. Mağfireti çok olduğu gibi cezası, intikamı da çok şiddetlidir. O’nun için Allah’ı bilmeyenler her haltı ederler. O’nu bir kul ne kadar iyi bilirse, o kadar saygılı, o kadar çok hürmetli olur. Bununla birlikte bilginlerin saygısı, korkusu, haşyeti ne kadar yüksek olursa, ümidinin de o oranda çok olacağı unutulmamalıdır.”¹⁹⁷

Allah korkusunda; Allah’tan kaçma veya uzaklaşma davranışının aksine, ne kadar çok korkulursa bir o kadar da tekrar O’na yaklaşma ve sığınma davranışına şahit olmaktayız. Bu yapısıyla da bu korku, insanların kendi aralarındaki ilişkilerden veya çevresel faktörlerden dolayı oluşan ve bu anlamda “korkulan şeyden kaçma ve nefret etme davranışı”nın sergilenmesine neden olan korkudan farklı bir yapıdadır. Çünkü Allah korkusu dışındaki korkularda, insanın kendini emniyete alabileceği başka sığınaklar mevcuttur. Yani bir taraftan kaçınca başka bir tarafta emniyet bulma şansı vardır. Fakat Allah korkusunda böyle bir seçenek yoktur. Bunu sağlayan da şüphesiz tevhid inancıdır. Cezalandırarak olanda, bağışlayarak olanda hiçbir benzere ve yardımcıya ihtiyaç duymayan bir ve tek olan Allah’tır.

Binaenaleyh Allah’tan ne kadar çok korkulursa korkulsun, bu korku insanın Allah’tan ümit kesmesine ya da uzaklaşmasına neden olmaz. Bilakis O’nun daha da

¹⁹⁵ Fatır, 35/28

¹⁹⁶ Buhari, Sahih, Nikah, 1; Müslim, Sahih, Siyam 74,79; Ebu Davut, Sünen, Savm 36; İmam Malik, Muvatta, Siyam, 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. III, s. 156,226,245; c.VI,s. 67 -122

¹⁹⁷ M. Hamdi Yazır, a.g.e., c.VI, s. 386-87

Allah’a yaklaşmasını sağlar. Nitekim Kur’an’da Peygamberin uyarılarının fayda vereceği kimselerin Allah’tan gaybi olarak korkanlar olduğu bildirilmektedir.¹⁹⁸ Çünkü Allah’tan korkan kimseler, “ahirette olacağı gibi henüz huzuruna varmış olmayıp, gıyabında bulunduğu halde O’nun yüceliğini ve büyüklüğünü sayarak azabından korkar, Rahmandır diye rahmetine güvenip aldanmaz. “Kullarıma haber ve ki; Ben çok bağışlayıcı, çok merhamet edenim. Benim azabımda çok acı verici azaptır”¹⁹⁹ buyurduğunu hesap eder, emirlerini tutar.”²⁰⁰

Bu yüzden bir mü’minin, “nasıl olsa tevbe kapısı açıktır.” diyerek serbestçe günahlara dalıp “sonuçta bir yalvarışa geçeriz, olur biter” şeklinde bir anlayışa sahip olması düşünülmezken, aynı zamanda “benim affedilmem için artık çok geç”, “budan sonra ben affedilecek değilim” gibi ümitsizlik ifade eden düşünceleri taşınması da düşünülemez. Bilakis mü’min hayatında korku ve ümit duyguları dengesini bulmalıdır. Bu dengeyi, Hz. Ömer (ra)’e isnad edilen, “Eğer, şu dünyada bir kişi cehenneme gidecek deseler, korkarım ki o ben olurum. Diğer taraftan da eğer, bir kişi cennete gidecek deseler, ümit ederim ki, o ben olurum”²⁰¹ ifadesi en güzel bir şekilde özetlemektedir. Kişinin dini hassasiyeti ne seviyede olursa olsun bu ölçüyü kaçırmamalıdır. Zira inanç ve amel bakımından insanların en üstünü olan ve gelmiş ve gelecek günahları bağışlanmış olan Peygamberimiz’in (sav) dahi günde yetmiş veya yüz defadan fazla istiğfar ve tevbe ettiği haber verilmiştir.²⁰²

Yine rivayet edildiğine göre İbni Müleyke şöyle demektedir: “Hz. Peygamberin ashabından otuzu ile şahsen tanıştım ve bunlardan her biri kendisinde münafıklık olmasından korkarlardı.”²⁰³ Eğer bu rivayetler sahih ise, zikredilen ifadelerle kastedilen, imanı yok eden bir münafıklık değil de imani ve ameli eksikliklerden duyulan endişeyle ilgili olmalıdır. Aslında ilgili kişilerin münafık oldukları endişesini taşımaları da bunu gösterir. Eğer onlar gerçekten münafık

¹⁹⁸ Fatır, 35/18; Yasin, 36/11

¹⁹⁹ Hicr, 15/49-50

²⁰⁰ M. Hamdi Yazır, a.g.e, c.II, s. 402

²⁰¹ el-Gazali, a.g.e., c. IV, s. 409

²⁰² Buhari,Sahih, Terc: M. Sofuoğlu, K. Daavat 80, H. No: 3, c.13, s. 6245; Müslim,Sahih, Terc: A. Davudoğlu, K. Tevbe 48, H. No: 2702, c. 11, s. 34

²⁰³ Buhari, Sahih, Terc: M. Sofuoğlu, K. İman 1, 36.Bab, c.1, s.200

olsalardı içinde bulundukları durum sebebiyle endişelenip korkmazlardı. Bu durum, mükemmel olmayan hata ve noksanlıkları bulunan insanın kendi durumunun farkına vararak akıbetinden emin olmaması demektir. Zaten Buhari (v.256/1870) de bu hadisi “Mü’minin farkında olmaksızın amelinin batıl olup boşa gitmesinden korkması” adını verdiği bir bab başlığı altında zikreder. Yine isabetli bir şekilde bir din psikolojisi kitabında²⁰⁴ bu hadis, “İmanda ona ters olmayan sadakat şüphesi” olarak adlandırılan bir başlık altında zikredilmiştir.²⁰⁵”

Bu durumda tevbe ve istiğfar, dini seviye bakımından piramidin en alt tabakasından, en üst seviyesini teşkil edenlere kadar, herkesin yapması gereken bir arınma ve yücelme ameliyesidir. Bu yüzden en üst seviyedekilerin, yaptıklarını yeterli görerek, tevbe ve istiğfarı gereksiz görmeleri düşünülemezken, en alt seviyede bulunanların, her türlü kötülükte bulunup, nefislerinde aşırı gitseler de Allah’tan bağışlanma ümitlerini yitirmeleri düşünülemez.

Zira insanlara tebliğ edilen ilahi beyanlara bakıldığında genel amaç, insanlığın gazaba uğratılması değil, aksine onların saadete erdirilmesidir. Allah’ın isim ve sıfatları da incelendiğinde “korku ve gazap” ifade edenlerin “sevgi ve merhamet” ifade edenler yanında çok küçük bir sayıda olması da genel amacın bu yönde olduğunu göstermektedir. Allah, Kur’an-ı Kerim’in birçok yerinde kendine karşı suç işleyenleri çetin bir azapla tehdit ederken, hemen ardından gelen ayetlerde, “Ancak durumunu düzelterip iyi işlerde bulunan ve yaptıklarına pişman olup tevbe edenler müstesna” gibi ifadelerle, azaptan ve kötü akıbetten onları istisna etmiştir. Üstelik Allah, rahmet ve bağışından ümit kesilmemesini isterken, bütün günahları da bağışlayacağını bildirmiştir.

De ki; “Ey nefislerinde aşırılığa giden kullarım. Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü o bağışlayıcı ve merhametlidir”²⁰⁶

²⁰⁴ H. Hökelekli, a.g.e., s. 200

²⁰⁵ Hülya Alper, a.g.e., s. 60-61

²⁰⁶ Zümer, 39/53

Fakat, bu bağışlanma va'dini istismar ederek kendini salıverme girişiminde bulunmak bu işin konjektörüne uygun değildir. Zaten böyle bir girişimin adı tevbe ve istiğfar etmek değil, olsa olsa Allah ile alay ve istihzada bulunmak olur.

Dolayısıyla tevbe eden, nasuh bir tevbeyle ²⁰⁷ yani yürekten yapılan bir tevbeyle hatalarından dönmüş olmalı ve günahlarının bağışlanması için istiğfar edip iyi amellerde bulunmalıdır. Aynı zamanda kendilerini tevbeye yönelten şey, tevbeninin kabulüne aykırı bir şey de olmamalıdır. Mesela; Firavun boğulacağı zaman; “İsrailoğulları’nın inandığından başka tanrı olmadığına inandım; artık ben de müslümanlardanım”²⁰⁸ diye yaptığı gibi çaresiz bir anda yapılmamalıdır. Öyle olacak olursa ona verilecek cevap, firavuna verilen cevap gibi “Şimdi mi?”²⁰⁹ şeklinde olacaktır. O yüzden kişiyi tevbeye yöneltecek olan “çaresizlik duygusu” değil, “pişmanlık duygusu” olmalıdır.

Yine hatada ısrar ve inat sergilenmemelidir. Hatanın hata olduğu kabul edilmelidir. İblisin yaptığı gibi hataya rağmen kendini savunma psikolojisine girilmemelidir. Aksine Hz. Adem gibi, içine düşülen hata anlaşılır anlaşılmaz, hata bırakılıp, “Rabbimiz! Kendimize yazık ettik. Bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, şüphesiz kaybedenlerden oluruz.”²¹⁰ şeklinde Allah’tan bağışlanma için dua edilmelidir.

İşte bu duygular içinde mü'minin manevi hayatında korku ve ümit hali dengeli bir durumda olmalıdır. Çünkü korkunun ağır basması kulu ümitsizliğe sevkederken ümidin ağır manası da dünya hayatında gevşekliğe sevk eder. Bu hal uçan kuşun kanatlarına benzetilmiştir. Kanatlar düz olduğunda kuş da düz olur ve rahat uçar.²¹¹ Mü'minler de korku ve ümit duygularını dengeleyerek, dünya-ahiret dengesini sağlamalı ve korkarak ve ümit ederek Allah’a yalvarmalıdırlar.

²⁰⁷ Tahrim, 66/8

²⁰⁸ Yunus, 10/90

²⁰⁹ Yunus, 10/91

²¹⁰ A'raf, 7/23

²¹¹ Hülya Alper, a.g.e., s.60

C) TESLİMİYET VE DUA

Tevhid inancının insana verdiği güven duygusunun etkilerinden bir tanesini de teslimiyet alanı oluşturmaktadır. Teslimiyet için teslim olunan mefhumun her bakımından güven verici olması çok önemlidir. Bu sebeple de mülkünde ve tasarrufunda hiçbir ortak ve yardımcıya ihtiyacı olmayan ve her bakımdan kendisine güvenilip dayanılan Allah, kullar için en büyük teslimiyet kaynağıdır. Çünkü Yüce Allah, evrenin yaratıcısı ve sahibi olup, aynı zamanda hakim ve yöneticisidir. Bu hususu “Ayete’l-Kürsi” diye bilinen ayet gayet veciz bir şekilde ihtiva etmektedir.

“Allah, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayandır. O diri ve yöneticidir. Kendisini ne uyku yakalar, ne de uyuklama, göklerde ve yerde bulananların hepsi O’nundur. İzin olmadan hiçbir kimse şefaath edemez. O kullarının yapmakta olduklarını ve önceden yaptıklarını bilir. (O’na hiçbir şey gizli kalmaz) Dilediği miktar hariç insanlar O’nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine alır. Onları koruyup gözetmek kendisine ağır gelmez. O yücedir, büyüktür.”²¹²

Ayet-i kerime Hakim-i Mutlak olan Allah’ın her bakımdan sınırsız bir yetkinliğe sahip oluşunu veciz bir şekilde ortaya koymaktadır. O’nun dilemiş olduğu bazı alanlarda varlıkların itaatsizlik yapma seçeneği bulunmamaktadır. Bazı alanlarda da -O’nun izin ve iradesine bağlı olarak-, bazı irade sahibi varlıklara itaat ve isyan etme olanağı sağlanmıştır. Bu durum bazı hususlarda zorunlu bir teslimiyeti, bazı hususlarda da iradeye bağlı bir teslimiyeti beraberinde getirmektedir. Bu nedenle biz, teslimiyet dua ilişkisini bu iki açıdan değerlendirmek istiyoruz.

a) Kevni Teslimiyet (Sünnetullah) Açısından Dua

Yaratıcı kudret bir yandan kainat üzerindeki mutlak hakimiyetini çok açık bir şekilde Kur’ani ifadelerle ortaya koyarken, diğer yandan bu hakimiyetin varlık alemi üzerindeki tabi sonucu olan “külli teslimiyet” halini de ön plana çıkarır. Bu ilahi yönelişin temelinde esas itibari ile Kur’an’ın ve diğer semavi kitapların varlık

²¹² Bakara, 2/255

sebebini oluşturan şu mesaj yer almaktadır; “Her şeyi yaratan ve bunlarla ilgili kanunları ve kuralları koyan Allah’tır. Şu halde yaratılanlara düşen bu kanunlara ve kurallara uymaktır.” Buradaki “yaratılan her şey” ifadesi canlı ve cansız, ruhani-maddi, kozmik-yerel bütün varlıkları içermektedir. Kur’an’ın bu geniş çaplı anlatım üslubunda gözetilen temel hedef, insana varlık alemi içinde ve yaratıcısı karşısındaki konumunu anlatmak ve belletmektir.²¹³ Çünkü kozmolojik alanda, hakimiyet de, hüküm de Allah’ındır ve bu alanda hiçbir yaratığın muhalefet etme yeteneği yoktur. Evrene hakim olan tabiat kanunları böyledir.²¹⁴ Bundan dolayı varlığını sürdürebilmek için Allah’ın kainata koyduğu bu kurallara uyma zorunluluğu vardır. Varlıkların oluşturduğu sistem “sünnetullah” çerçevesinde işlemektedir. Gök cisimlerinden mikroorganizmalara kadar her şey bu kudretin sistemine uymak zorundadır. Bu kurallara ve kanunlara uyma zorunluluğu içerisinde yaratılmışlar arasında fark yoktur.²¹⁵ Biyolojik yönüyle insan da bu kanunlara zorunlu olarak tabidir. İnsanın doğumu, yaşaması, büyümesi, yaşlanması ve ölümü bu çerçevededir. Zorunluluk arzeden bu kanunlara uymak zorundadır.²¹⁶

Allah’ın varlıklar üzerindeki hakimiyetini ve varlıkların O’na olan teslimiyetlerini göstermesi açısından şu ayetler çok önemlidir;

“Onlar Allah’ın dininden başkasını mı arzu ediyorlar? Oysa göklerde ve yerde kim varsa ister istemez O’na teslim olmuştur. Zaten O’na döndürüleceklerdir.”²¹⁷

“Şüphesiz ki, gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra arş üzerinde kurulan, geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı, yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Rabbiniz Allah’tır. Bilesiniz ki yaratmak ta emretmek te O’na mahsustur. Alemlerin Rabb’i ne yücedir”²¹⁸

²¹³ Halil Altuntaş, Kulluk Bilincinin Gösterdiği Hedef, Teslimiyet, Diyanet Aylık Dergi, s.44, sy.169, Ocak 2005

²¹⁴ Sait Şimşek, a.g.e., s. 65

²¹⁵ Halil Altuntaş, a.g.m. s. 44

²¹⁶ Sait Şimşek, a.g.e., s. 65

²¹⁷ Â-li İmran, 3/83

²¹⁸ A’raf, 7/54

“Göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez kendileri de gölgeleri de sabah akşam Allah’a boyun eğer.”²¹⁹

“Sonra Allah, duman halinde bulunan göğe yöneldi. O’na ve yeryüzüne; “İsteyerek ve istemeyerek gelin!” dedi. İkisi de : “İsteyerek geldik” dediler”²²⁰

Bu ayetler varlıkların teslimiyetlerini ayan beyan dile getirmektedirler. Biz bu teslimiyete daha çok, “varlıkların genel olarak kainatta var kılınan tabiat kanunları (sünnetullah) çerçevesinde kendilerine tevdi edilen vazifeleri yerine getirmesi” şeklinde şahit olmaktayız. Bu husus bizde, sanki genel geçer bir kuralmış gibi algılanmaya başlanmış ve bu yönde oluşan bir alışkanlıkla, mevcut yapının değer ve kıymetini hakkıyla idrak etmekten yoksun bir duruma düşmüş bulunmaktayız. Aynı zamanda tabiat kanununun bir icabı olarak olayların bu şekilde cereyan etmesinin bizde oluşturduğu alışkanlık, mucizevi nitelikte bir değer arzeden bu olayların gerçek değer ve kıymetinin anlaşılmasını önleyerek mucizeyi olağandışı şeylerde aramaya sevketmektedir. Çünkü tamamen insanların menfaatine sunulan sayısız nimetler, kolayca elde edildiği ve ucuz yollarla kazanıldığı için bunların gerçek değeri fark edilemeyip, bunlara karşı yapılması gereken şükür faaliyeti tam olarak yapılamamaktadır. Zamanla olayların tabiat kanunları kapsamında kendi kendine gerçekleştiği intibahı uyanmakta ve olayların arkasındaki gerçek gücün yani olayların Allah’ın dilemesi ve takdiriyle gerçekleştiği inancı zayıflamaktadır.

Oysa ki bu kanunlar hep bizim alışageldiğimiz şekilde işleyecek diye bir zorunluluk yoktur. Mesela; üzerimizdeki bulunan semadan her zaman için yağmur, kar vs. yağacağını zannederiz. Çünkü tabiat kuralları öyle işlemekte... Yeryüzünde faydalandığımız nehirlerin, pınarların ve denizlerin hep akageleceğini zannederiz. Çünkü hep akagelmekte... Üzerinde yaşadığımız yeryüzünün kararlı ve güvenli zannederiz ve aynı zamanda toprağa saldıığımız tohumlardan hep verim elde edebileceğimizi zannederiz. Çünkü hep ekilen yetismekte... Fakat Allah dilese yağmur yağdıran sema, taş yağdırabilir. Hayat kaynağımız olan sular yerin

²¹⁹ Ra’d, 3/15

²²⁰ Fussilet, 41/11

derinliklerine çekilip kuruyabilir. Sabit ve münbit duran yeryüzü bir bataklık haline gelip üzerindikileri içine batırabilir...

Böylesi durumlar hiçbir zaman için uzak bir ihtimal değildir. Allah'ın dilemesi ve “ol” emrine bağlı bir durumdur. Çünkü Allah “ol” dediğinde hepsi birden boyun eğre ve teslimiyetlerini ifade ederler.

Allah, kendi hakimiyetini idrak etmemiz ve halihazırda içinde bulunduğumuz imkan ve nimetlerin gerçek değerini bilip, kendisine olan şükür duamızı yerine getirmemiz için böylesi teslimiyet örneklerinin canlı misallerini tarihi süreç içerisinde zaman zaman göstermiştir. Bunlar arasında, Hz. İbrahim'in ateşe atılması esnasında Allah'ın ateşe: “İbrahim'e karşı serinlik ve esenlik ol”²²¹ emriyle ateşin yakma özelliğinden sıyrılarak yakmaz oluşu, Hz. Nuh zamanında meydana gelen tufanla inanmayanlar helak edildikten sonra yeryüzüne “Suyunu çek”, göğre de; “Suyunu tut” emrine aniden uyulması²²², Hz. Musa'nın kavmi için su istemesi neticesinde asasıyla taşa vurmasının emredilmesi ve kupkuru taştan on iki pınarın fişkırması,²²³ Kabe'yi yıkmaya gelen Yemen Valisi Ebrehe'nin ordusunun başını çeken büyük fiilin, bütün çabalara rağmen Kabe yönüne yürütülememesi ve Ebabil, kuşlarının Allah'ın bir ordusu haline gelip Ebrehe'nin ordusunu helak etmesi gibi birçok mucizevi olayı bu tür teslimiyet adına zikredebiliriz.

Şayet Allah dilemiş olsa bu tür teslimiyetin her zaman için imkan dahilinde olduğunu şu ayeti kerimeler bize ihtar etmektedir:

“Gökteki zatın sizinle birlikte yeri batırırvermesinden güvence mi aldınız? (Eğer Allah dilese) Birden o yer çalkalanır”²²⁴

“Yoksa gökteki zatın üzerinize çakıl taşı yağdırmasından teminat mı aldınız? (Öyle olduğu zaman) uyarım nasılmış bileceksiniz!”²²⁵

“De ki; Ne dersiniz? Suyunuz çekilirse (kurursa) o zaman size kim bir kaynak su getirir?”²²⁶

²²¹ Enbiya, 21/69

²²² Hud, 11/44

²²³ Bakara, 2/60

²²⁴ Mülk, 67/16

²²⁵ Mülk, 67/17

Söz konusu edilen bu tür bir teslimiyetin ihtar edilmesi, insana içinde bulunduğu ve sahip olduğu değerli nimetlerin kıymetini ve değerini hatırlatmaktadır. Hatırlatılan ve -yukarıda görüldüğü üzere- bazen de gerçek hayatta misalleri görülen böylesi bir teslimiyette akıl sahipleri için alınacak ibretler ve dersler vardır. Zira Allah kainatı ve içindekileri bir gayeye müteallik olarak nizam ve düzen içinde yaratmıştır. Bu yüzden bütün mevcudat genel olarak Allah'ın tabiata koymuş olduğu kanun ve kurallara (sünnetullah) göre Allah'a boyun eğmekte ve vazifelerini yapmaktadırlar. Bu yüzden de kainatta işleyen bu düzen alışılmış bir düzen olmaktadır. Kendisine alışılan bu düzen sayesinde insanların birçoğu artık öyle bir hale gelmektedirler ki, halihazırda içinde bulunulan mevcut yapının ne kadar büyük bir lütuf olduğunu ve bunun için yapması gereken şükrünü ancak alışılmışın dışında bir durumla karşılaştıklarında anlamaktadırlar. Bundan dolayı çoğu insan dini canlılık ve hassasiyetini ancak bir deprem, kıtlık, kuraklık gibi felaketlerle karşılaşınca göstermektedir.

Gerçek mü'minler ise, bahsettiğimiz teslimiyet örnekleriyle, üzerlerindeki Allah'ın büyük lütuf ve rahmetinin büyüklüğünü daha iyi hissederek, daha yoğun bir hamd-ü sena ve şükür faaliyetine girişirler. Yeri, göğü, denizleri, hayvanları ve nice sayılamayacak nimetleri insanlığın faydası için boyun eğdirip teslim kılan Rablerine şükür duasında bulunurlar. Bunun için söz ve davranışlarıyla şükürlerini eda ederler. Şükrün eda ediliş biçimleri arasında tefekkür boyutlu ve bir nevi zikir anlamı çağrıştıran dualar önemli bir yer tutmaktadır. “Ey göklerin ve yerin sahibi olan Allahım!...”, “Ey gökleri ve yeri boyun eğdirip insanlığın faydasına sunan yüce Allahım!...”, “Ey şu hayvanları bizlere birer itaatkar hizmetçi kılan Allahım!...” gibi tefekkür boyutunda kullanılan ifadeler bazı duaların “hamd ve sena” bölümünü oluşturmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de geçen: “Onlar ayakta iken, otururken ve yan yatarken Allah'ı anarlar ve göklerin ve yerin yaratılmasını düşünürler de: “Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın, Sen eksiklikten uzaksın, bizi ateşin azabından koru Rabbimiz! Sen kimi ateşe sokarsan onu rezil etmiş olursun.

²²⁶ Mülk, 67/30

Haksızlara hiç yardımcı bulunmaz”²²⁷ ayetler bahsettiğimiz dua çerçevesine dahil edilebilir.

Allah’ın lûfuflarına karşı şükür duasında bulunurken, aynı zamanda da, bazen alışılmışın dışında gerçekleşen ve endişe ve korkuya sebebiyet veren kural dışı hareketlerin vukua gelmemesi için de Allah’a sığınmak lazımdır.

Aişe (ra)’den rivayet edildiğine göre; şiddetli bir rüzgar estiği zaman Rasulullah (sav) şöyle derdi:

“Allahım! Senden bunun hayrını, içindekinin hayrını ve gönderildiği şeyin hayrını dilerim. Onun şerrinden, içindekinin şerrinden ve gönderdiği şeyin şerrinden sana sığınırım.”²²⁸

Rüzgar bazen rahmet rüzgarı olabilirken, bazen de azap rüzgarı olabilmektedir. Kur’an-ı Kerim’deki şu ayetlerde rüzgarın bu yönlerine vurgu yapılmaktadır:

“Nitekim o uğursuz günde üzerlerine, insanları sökülmiş hurma kütüğü gibi kopararak yere seren, dondurucu bir rüzgarı devamlı olarak gönderdik.”²²⁹

“Ad kavminin başından geçende de ibret vardır. Onların üzerlerine uğradığı her şeyi bırakmayıp toza çeviren kuru bir rüzgar gönderdik”²³⁰

“Rüzgarı aşılایıcı olarak gönderdik de yukarıdan su indirdik ve sizi suladık.”²³¹

“Rüzgarı müjdeleyiciler olarak göndermesi O’nun varlığının belgelerindendir.”²³²

Ayetlerde görüldüğü üzere rüzgar, Allah’ın itaatkar yarattıklarından birisidir. İsteddiği zaman onu rahmet veya azap haline getirir. Aynı şekilde rüzgar gibi diğer tabiat olayları ve yaratıklar da böyledir. O yüzden bunların devamlı surette rahmet yönü istenmeli, azap yönünden de Allah’a sığınılmalıdır. Eğer gerçekleşmesi

²²⁷ Al-i İmran, 3/191-192

²²⁸ İmam Nevevi, el-Ezkâr, Terc: Abdulhalık Duran, c.I, s. 303, İstanbul, 1997

²²⁹ Kamer, 54/19-20

²³⁰ Zariyat, 51/41-42

²³¹ Hicr, 15/22

²³² Rum, 30/46

istenilmeyen azap yönü gerçekleşirse, o zaman tıpkı yıldız aktığı esnada okunması gereken dua gibi; “Allah ne dilerse o olur. Kuvvet ancak Allah’tandır”²³³ şeklinde teslimiyeti dile getirmek lazımdır.

b) İnsanın Teslimiyeti (İrâdi Teslimiyet) Açısından Dua

Teslimiyet, sünnetullah alanında olması gerektiği gibi gerçekleşirken, cüz’i iradenin etkinlik alanı olan insan hayatında aksamalara neden olmaktadır.²³⁴ Allah insanı imtihan için yarattığından ve insana irade verdiğinden dolayı, iradesi çerçevesine giren hususlarda onu serbest bırakmış, iradesini ilgilendirmeyen hususlarda ise Allah’ın hakimiyetine uymak zorunda bırakmıştır. İradesi kapsamına giren hususlarda serbest bırakılması ise imtihan sebebiyledir. Allah insanı denemek için bu hususta ona özel bir izin vermiştir. Bu bakımdan insan eğer inanıyorsa, bu inancı, Allah ve Rasulünün verdiği hükmü seçmeye kendisini götürecektir.²³⁵ Ama insan çoğu zaman kendi hür iradesinin sesine kulak vermekte ve teslim olmayı istememektedir.

Fakat ifade etmek gerekir ki, insanın iradesi kamil manada bir irade değildir. Birtakım sınırlı olduğu alanlar da vardır. Bu sebeple insan için direnmek, her zaman için tek seçenek değildir. Teslim olmanın da seçenek olduğu yerler vardır. Bundan dolayı insan, mutlak hüküm sahibi Allah karşısındaki konumunu iyi tesbit edip Onun karşısında sergilemesi gereken tavır, teslimiyet duygusu olmadan belirlememelidir. Zira Kur’an-ı Kerim’de hükmün Allah’a ait olduğu bildirilmiş ve eninde sonunda insanın Allah’a döndürüleceği ve O’nun huzurunda hesap vereceği hatırlatılmıştır. Bu nedenle Allah’ın indirdikleriyle hükmedilmesi istenmiş, bunlarla hükmetmeyenler ise tehdit edilmiştir.

“O halde aralarında Allah’ın indirdiğine göre hükmet ve onların mesnetsiz görüşlerine uyma. Onlardan sakın ki Allah’ın sana indirdiğinin bir kısmından seni uzaklaştırmaları. Eğer onlar Allah’ın buyruklarından yüz çevirirlerse bil ki, bir kısım günahlarından dolayı Allah onları cezalandıracaktır. Unutma ki, insanların

²³³ İmam Nevevi, a.g.e., c.I, s. 306

²³⁴ Halil Altuntaş, a.g.m., s. 45

²³⁵ M. Sait Şimşek, a.g.e., s. 67

birçoğu gerçekten sapkındır. Yoksa onlar cahiliyye kanunu (ile yönetilmek) mi istiyorlar? Halbuki kalben mutmain olan insanlar için Allah'tan daha iyi kanun koyucu olabilir mi”²³⁶

“Ama hayır, Rabbine andolsun ki onlar, (Ey Peygamber) aralarında anlaşmazlığa düştükleri her konuda seni hakem yapmadıkça ve sonra da senin kararına kalplerinde hiçbir burukluk duymaksızın tam bir teslimiyetle tabi olmadıkça, gerçekten inanmış olmazlar.”²³⁷

İnsanlar, Allah'ın bir emriyle veya bir yasağıyla veya herhangi bir hükmüyle karşı karşıya kaldıklarında gösterdikleri itaat ve teslimiyeti belirleyen en önemli unsur iman olmakla beraber, tam ve kamil bir imana da ancak teslim olunması gerekenlere boyun eğmekle ulaşılır. Zira teslimiyet ve iman diğer bir ifadeyle iman ve islam iç içe bir yapı arzeder. Zaten birçok naslarda iman ve islam müteradif, eşanlamlı ve mütedahil manada kullanılmıştır. Bu yüzden din bakımından iman ile islam birdir, aralarında fark yoktur. Çünkü tam ve kamil iman; Peygamberin haber verdiklerini tasdik ve kabul etmek, kalbi sözü ve işi ile onun hak olduğunu itiraftır. İslam ise; Peygamberin haber verdiği hüküm ve emirlerini kabul ve bunlara bütün varlığı ile teslim olmak ve itaat etmektir ki, kalben tasdik eylediğini lisan ile söylemek ve ilahi emirlere boyun eğmekten ibarettir. Kısacası mü'min olup ta müslüman olmayan, yahut müslüman olup ta mü'min olmayan yoktur. Yani her mü'min müslimdir, her müslim de mü'mindir.²³⁸

O yüzden mü'min deyince teslimiyet sergileyen insan anlaşılır. Allah ve Peygamberinin hüküm ve emirlerine uyma noktasında tereddüt içeren sorgulamalara girmeksizin “İşittik ve itaat ettik”²³⁹ şeklinde teslimiyetlerini dile getirirler. İmanlarında zafiyet bulunanlar ise, “İşittik ve isyan ettik”²⁴⁰ şeklinde, verilen emirlere boyun eğmekten kaçınırlar. Bunun güzel bir örneğini, Hz. Musa'nın İsrailoğullarına inek kesmelerini emrettiği şu kıssada görmekteyiz:

²³⁶ Maide, 5/49-50

²³⁷ Nisa, 4/65

²³⁸ S. Gölcük - S. Toprak, a.g.e., s. 116

²³⁹ Bakara, 2/285; Nisa, 4/46; Nur, 24/51

²⁴⁰ Bakara, 2/93; Nisa, 4/46

Bir vakit Musa kavmine dedi: “Kuşkusuz Allah size bir sığır kesmenizi emrediyor” dediler: “Bizimle alay mı ediyorsun?” Musa dedi: “Cahillerden olmamdan Allah’a sığınırım”

Dediler: “Rabbine bizim için dua et onun ne olduğunu bize açıklasın” Musa dedi: “O (Allah) diyor ki: O bir sığırdır ki ne yaşlı, ne körpedir. O ikisi ortası bir dinç sığırdır, Haydi size emredileni yapın!”

Yine dediler: “Rabbine bizim için dua et, bize o sığırın rengini açıklasın” Dedi: “O (Allah) buyuruyor ki: O sarı, rengi parlaktır ki, bakanlara sevinç, mutluluk verir.”

Yine dediler: “Rabbine bizim için dua et, onun ne olduğunu bize açıklasın, çünkü gerçekten o sığır bize karışık geldi, (hangi sığır olduğunu kestiremedik). Bununla birlikte biz (Allah dilerse) onu elbette bulacağız”

Dedi “Gerçekten o (Allah) buyuruyor: ‘Kuşkusuz o (sığır) ne ezgin / boyunduruğa koşulup toprağı süren, ne de ekini sulayan bir sığırdır. Salma’dır, kendisinde hiçbir leke / alacalık yoktur.’ Dediler: “İşte şimdi gerçeğı getirdin / ortaya koydun” Bunun üzerine onu boğazladılar. Neredeyse (boğazlama işini) yapmayacaklardı.”²⁴¹

Ayette ifade edilen “neredeyse yapmayacaklardı” ibaresi, onların gerçek niyetini ortaya çıkarmaktadır. Bu tip insanlar Allah ve Peygamberinin herhangi bir emir veya hükmü karşısında işi yokuşa sürme gayreti içerisinde olup, maksatları itaat ve teslimiyetten kaçınmaktır. Israrla peş peşe sorular sormaları, meselenin sağlık ve netlik içinde yapılabilmesi için değil, aksine meseleyi yapmamak için bahane ve kaçamak yolları aramak içindir. Bu durum, bu tip insanların teslimiyetçi bir imana sahip olmadıklarını gösterir.

Bu tür özellikler, gerçek bir mü’minin teslimiyet şiarına ters düşen bir durumdur. Böylesi hal ve hareketler mü’minler için tasvip edilmeyen türden niteliklerdir. O yüzden Allah mü’min olmayanlarla, mü’min olanların özelliklerinden bir tanesine şöyle dikkat çekmektedir:

²⁴¹ Bakara, 2/67-71

“Kesinlikle Allah bir sivri sineği ve onun üstündeki (ondan daha büyük) bir şeyi, örnek vermekten sıkılmaz. Şimdi inanan kimseler onun kesinkes Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Küfredenlere gelince: “Allah bunu örnek vermekle ne demek istemiştir?” derler. Allah bununla bir çoğunu şaşırtıp, birçoğunu da yola getirir ve Allah onunla sadece fasıkları şaşırtır.”²⁴²

Bu ayette de mü'minin teslimiyetçi yapısı ön plana çıkarken mü'min olmayanların bu yapıdan kaçındıkları anlaşılmaktadır.

Fakat burada bizim bahsettiğimiz teslimiyet, körü körüne bağlanılan bir teslimiyet değil, aksine bilinçli olarak yapılan bir teslimiyettir. Öyle ki, mü'minler bazı noktalarda akıl-mantık muhakemesi yapılamayacağının bilincinde olarak “işittik ve itaat ettik” prensibini kendilerine bir düstur yaparak, teslimiyetçi yapılarını ortaya koymaktadırlar. Bu anlamda mü'minlerin temel yaklaşımını haber veren şu ayet teslimiyetin dua ile bütünleşmiş halini ne güzel yansıtmaktadır.

“Rabbimiz! Biz, “Rabbimize iman edin” diye imana çağıran bir münadiyi (davetçiyi) iştik ve derhal iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört. Canımızı iyilerle birlikte al.”²⁴³

Teslimiyete bir başka açıdan bakıldığında “rıza” kavramının çağrıştırdığı anlam çerçevesi içerisinde sergilenen bir teslimiyetle karşılaşmaktayız.

Kulun Rabbine karşı tam bir teslimiyet ve kabul halinde başına gelen hadiselerden dolayı yakınmayı terk etmesi şeklinde Allah'ın tedbirini kendi tedbirinden efdal görmesi diye açıklanabilen rıza haliyle mü'min, Kur'an'da zikredildiği üzere “Ey mutlak egemenlik sahibi Allahım! Sen egemenliği dilediğine verirsin, dilediğinden alırsın; dilediğini yüceltirsin, dilediğini alçaltırsın; doğrusu sen istediğini yapmaya kadırsın.”²⁴⁴ diyen bir psikoloji içinde olmaktadır.²⁴⁵

Teslimiyetin bu boyutta yaşanmasını ifade eden rıza kavramı, tasavvuf düşüncesinde üzerinde durulan kavramlardan biri olup, kulun ruhunu yükselten

²⁴² Bakara, 2/26

²⁴³ Al-i İmran, 3/193

²⁴⁴ Âl-i İmran, 3/26

²⁴⁵ Hülya Alper, a.g.e., s. 111

makamlarının içinde en üstünü olarak kabul edilir.²⁴⁶ Mutasavvıflara göre, “Allah’ın kazasına teslim olup itirazı terk eden kimse rıza makamına yükseldiği zaman, masiva ile ilgili her şeyin kaybindan veya kazanılmasından dolayı elem ve sevinci terkeder. O sadece yaşadığı müddetçe Allah’ın hoşnutluğunu kazanmaya çalışır.”²⁴⁷

Bu açıdan ele alınan teslimiyette, istenmeyen durumlara “hikmet” penceresinden bakabilmek temel esastır. Her şeyin Allah’tan olduğu gerçeği, bütün beşeri tasarrufların üzerinde tutularak, insanların yapıp ettikleri yüzünden karşılırlarına çıkan²⁴⁸ faturanın yıkıma değil, yeni bir enerjiye dönüşmesini sağlayacak olan şey teslimiyettir. Bütün çabaların sarfedilmesinden sonra, sebeplerin ötesindeki sebebi ve hikmeti zihin ve gönül planında öne almak bu işin ilk adımıdır. İşin bu yönü lafını etmek kadar kolay olmayan bir şeydir. Burada, yüksek bir nefis ve ruh terbiyesinin ve güçlü bir iman-amel bütünlüğünün beslediği marifetullah (Allah’ı gereği gibi tanıma) niteliği temel yapıyı oluşturur. İşte bu temel yapının gerçekleşmesi halinde insan, hoşlanmadığı şeylerde Allah’ın pek çok hayırlı sonuçlar yaratmış olabileceği²⁴⁹ hakikatine yükselmiş olur. Artık bu yapılanmada kul için acı ile tatlı, varlık ile darlık, keder ile sevinç sadece dış yüzeyleri ile farklıdır. Madem ki onları varlık düzeyine çıkaran kuvvet birdir. O halde Allah’a olan kulluğu gönülden benimsemiş ve teslim olmuş gönül erbabının temel yaklaşımı “madem ki O (Allah) uygun görmüştür, öyleyse uygundur” şeklinde bir teslimiyeti dile getirmektedir.²⁵⁰ Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın (v.1772):

“Hak şerleri hayr eyler

Zannetme ki gayr eyler

Arif ânı şeyr eyler,

Mevla görelim neyler,

Neylerse güzel eyler.” diye terennüm ettiği: İbrahim Tennuri (v.1481) nin:

“Hoştur bana Senden gelen,

²⁴⁶ H. Kamil Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 175, İstanbul, 2000

²⁴⁷ Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, 4. Baskı, s. 180, İstanbul, 1994

²⁴⁸ Nisa, 4/79; Rum, 30/41

²⁴⁹ Nisa, 4/19

²⁵⁰ Halil Altuntaş, a.g.m.,s. 46

Ya gonca gül, yahut diken,

Ya hilâtü, yahut kefen,

Lutfun da hoş kahrın da hoş.” diye dile getirdiği ifadeler rıza makamını temsil eden bir teslimiyeti dile getirmektedir.

Bu tür teslimiyetin sergilenmesi dua ibadeti ile iç içe bir paralellik arzeder. Lutuf ve ihsanlar karşısında şükrünü dile getiren hamd ve senelar, katlanılması güç musibetler karşısında da hiçbir zaman isyan tavrı sergilemeksizin kişi; “Doğrusu biz Allah’a aidiz ve muhakkak O’na döneceğiz”²⁵¹ diyerek sabır ve tevekkül ile itaat göstererek, içinde bulunduğu durumu Allah’a arz etmektedir. Evlatları, Yusuf ve Bünyamin üzerine oynanan komplolar karşısında evlat acısı yüreğini dağlayıp iyice şiddetlendiği hengamede Yakup (as)’ın; “Ben tasa ve üzüntümü ancak Allah’a arz ederim.”²⁵² şeklinde teslimiyetle dua edişi, anlatılmak istenen teslimiyet - dua ilişkisini en güzel bir biçimde ifade etmekte ve türlü türlü olumsuzluklarla karşılaşan mü’minlere güzel bir yaklaşım sunmaktadır.

D) DUA-TEVEKKÜL İLİŞKİSİ

Tevekkül, kendi eksiklikleri ve sınırlılığının farkında olan kulun, vazifesini görerek Allah’a sığınması, bütün güç ve kudret sahibi olanın yalnızca Hak Teala olduğunu bilerek ve her konuda O’na güvenerek, O’nun takdirine güzellikle rıza ve teslimiyet gösterip gereğince kulluğu yapmaktır.²⁵³

Tevekkül etmek Türkçe’de bazen kadere boyun eğmek²⁵⁴ şeklinde pasif bir hal alarak anlaşılır. Halbuki Kur’an-ı Kerim’de emredilen tevekkül, kişinin bir işin olması için elinden gelen çabayı göstermesi, yani sebeplere tevessül etmesi, ancak neticeyi elde etmeyi o sebeplere bağlı görmeyerek Rabbi’ne sığınması²⁵⁵ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Zira, tevekkül faaliyetleri, tabii-ilahi kanunlara uyduktan

²⁵¹ Bakara, 2/156

²⁵² Yusuf, 12/86

²⁵³ M. Hamdi Yazır, Hakk Dini Kur’an Dili, c. IV, s. 361

²⁵⁴ T.D.K. Türkçe Sözlük, Tevekkül mad., s.1970, Ankara, 2005

²⁵⁵ Hülya Alper, a.g.e., s. 109

sonra Allah’a dayanıp, güvenmek şeklinde genel ve umumi ifadesini bulmaktadır.²⁵⁶ Tevekkül deyince genel manada biz bunu anlıyoruz.

Her ne kadar Hz. Peygamber’in (sav): “Siz Allah’a gerçek anlamda tevekkül etmiş olsaydınız, Allah kuşları rızıklandırıdığı gibi sizleri de rızıklandırırdı. Nitekim kuşlar sabahleyin yuvarlarından aç çıkarlar da akşamleyin yuvalarına tok olarak dönerler”²⁵⁷ hadisi bu manadaki tevekkülün bir üst derecesini teşkil etse de bu manadaki tevekkülü hayata yansıtanlar çok azdır.

Gazali de bu tür bir tevekkül anlayışını üçüncü derecede yaşanan bir hal olarak açıklamaktadır. O’na göre bu derecede bir tevekkül hali yaşayan kişinin yakını, kendisini hareket, kudret, irade, ilim ve diğer sıfatların mecra ve merkezi olduğunu görecektir. Kuvvet bulmuştur ve bütün bunların kendisinde cebren meydana geldiğini görecektir. Hatta onun durumu, ağlamasa dahi, annesinin kendisini kucaklayacağını, süt istemese dahi annesinin kendiliğinden halini sorup ona süt içireceğini bilen çocuk gibidir. Tevekkülün bu makamı, duayı terk etmek, Allah’ın kerem ve inayetine güvenerek dilekleri terk etmek, Allah’ın kendisine isteyenden daha iyisini vereceği inancını imanından ötürü istemeyi terk etmeyi doğurur. “Böyle bir halin varlığı düşünülebilir mi?” sorusuna karşılık da Gazali; böyle bir halin varlığının muhal olmadığını ancak böylesi halin pek az ve zor olduğunu bildirmiştir.²⁵⁸

Bu çeşit tevekkülü genellikle bazı sufiler uygulamaya çalışmışlar ve bu anlamda hastalığın tedavisini tevekküle aykırı sayanlar bulunduğu gibi, rızık için esbaba tevessülü de tedbir sayarak “iskat-ı tedbir” edenler çıkmıştır.²⁵⁹ Bu halde kişi Allah’a olan sonsuz itimadıyla sebeplere tevessül etmez. Hatta tedbir almaktan utanır. Mesela Ebu Hamza’nın (v.289/901); “Ben tok bulunduğum zaman yolculuk yapmak için çöle girmek konusunda Allah’tan utanırım. Çünkü tevekkül esasına

²⁵⁶ H. Kamil Yılmaz, a.g.e., s. 172

²⁵⁷ İbni Mace, Zühd 14, H. No: 4164, c.II, s. 1394,

²⁵⁸ el-Gazali, a.g.e., c.4, s.646

²⁵⁹ H. Kamil Yılmaz, a.g.e., s. 172

göre hareket etmeye azmetmişimdir. Böylece yolculuk esnasında tokluğa ve yanıma aldığım azığa güvenmemeye gayret etmişimdir”²⁶⁰ dediği rivayet edilir.²⁶¹

Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, bu tür bir yaklaşım, ancak dinle ilgisi olmayan mübah konularda sergilenebilir. Çünkü böyle bir tevekkül anlayışına sahip bir kişi, dinin belirlemiş olduğu doğru yol üzerinde istikamet kazanması adına, “Ben dinde doğru yol üzerinde sebat kılmaya azmetmiş olduğum halde, ibadet ve ameli konularda tedbir almaktan utanırım (ıskat-ı tedbir ederim)” gibi bir yaklaşım içinde bulunacak olsa, Kur’an ve sahih sünnetin amacına ters düşen bir saçmalığa girmiş olacaktır. Zira, “Rabbimiz bizi sırat-ı müstakime eriştir”, “Hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi kaydırma”, “Bizi göz açıp kapayıncaya dek bile olsa nefsimizin eline bırakma” gibi Allah’a dua ederken, kendi üzerine ne tür bir vazife düşüyorsa o vazifeleri layıkıyla yapma çabasını elden bırakmamalıdır. O yüzden yukarıdaki tevekkül anlayışı dini bir konuda sergilenemez. Böyle bir tevekkül çeşidi ancak diğer mübah konularda sergilenen ve özel bir tasavvufu tecrübeyle açıklanabilen bir mesele olsa gerektir.

O yüzden bu şekildeki bir tevekkülü, genel ve umumi manada anlaşılan tevekküle nazaran istisna kabilinde değerlendirmek ve bireysel tecrübeyle sınırlı bir hal olarak görmek lazımdır. Böyle bir tevekkülün, gerekleri mucib bir halde, bütün insanlarca ifa edilmesi zaten imkansızdır. Öyle olmasa Peygamberimizin (sav) yukarıdaki hadiste; “Siz Allah’a gerçek anlamda tevekkül etmiş olsaydınız” ibaresini kullanmazdı. Çünkü bu ibaredeki “olsaydınız” şeklinde bir kullanım, bahsedilen durumun henüz kastedilen nitelikte gerçekleşmediği şeklinde bir anlam doğurmaktadır. O yüzden böyle bir tevekkülün genel manada değerlendirilmesi olanaksız olmakla beraber, eğer böyle bir tevekkül hali yaşanmışsa bile ancak bireysel tecrübe sonucu yaşanmış olmaktadır. Dolayısıyla da -çok az dahi olsa- bireysel çerçevede vuku bulan istisnai nitelikteki böyle bir tecrübeden yola çıkarak; “tevekkülü, kişinin kendi sorumluluğunu Allah’ın üzerine yıkmasının, tembelliğin,

²⁶⁰ Kuşeyri, er-Risale, c.I, s. 424

²⁶¹ Hülya Alper, a.g.e., s. 109

ataletin meşrulaştırılmasının bir aracı olarak değerlendirmek”²⁶² insaf ölçüleriyle bağdaşmayan bir durumdur.

Zaten sufiler genellikle bu tür bir tevekkül çeşidinde “ıskat-ı tedbir” kavramını, tedbir sadedinde ortaya konan çabaları büsbütün terk etmek şeklinde değil, alınan tedbire güvenmeyi terk anlamında anlamışlardır.²⁶³ Hal böyle olunca da genel manada anlaşılan tevekkülden hiçbir farkı kalmamaktadır. Çünkü bir mü'min herhangi bir iş için gerekli tedbirleri yerine getirirken, bu tedbirleri hedefe ulaştıran tek amaç olarak görmez. Allah'ın izin ve iradesini hesaba katmadan o tedbirlere tek taraflı olarak güven duymaz. Yine aynı şekilde bir mü'min, Allah'a karşı yapmakla sorumlu olduğu görevleri yapma hususunda ne kadar hassas olsa da sonuçta, yapmış olduğu ibadetlere, hayır ve hasenatlara hiç güvenmemekte ve kendini yaratıcısının güven verici rahmet iklimine teslim etmektedir.

“Rabbimiz! Bizi hidayete erdirdikten sonra kalplerimizi kaydırma (çarpıtma). Katından bize rahmet ver. Şüphesiz sen çok bağışta bulunursun”²⁶⁴

Böyle bir duada, doğru yolda sebat kılmak için Allah'a sığınmak, demek değildir ki; kul kendi üzerine düşen tedbirleri yerine getirmeksizin Allah'tan sebat istemektedir. Aksine kendi vazifesine düşen tedbirleri yerine getirme neticesinde kendi halini güven verici yetkinlikte görmeyip, Allah'a tevekkül etmektedir. Bu düşünceden hareketle şu kanıya varmamız mümkündür; Tevekkülde esas olan tedbiri elden bırakmak (iskat-ı tedbir) değil, bilakis alınan tedbiri tek başına yeterli görmeyip, tek taraflı bir yaklaşımdan kurtularak, ilahi yardımın celbine de başvurmak esastır. Dolayısıyla da herhangi bir iş için önceden ne tür bir tedbir alınır mı alınsın, Allah'ın iradesi hesaba katılmadan onlara tek taraflı bir güven beslemek hatalı bir tutum olacaktır. Ancak buradaki güvensizlik, büsbütün tedbirin lüzumsuzluğunu belirten veya çalışma azmini körerten bir güvensizlik değildir. Buradaki güvensizlik, sadece alınan tedbirlere Allahın izin ve iradesi hesaba katılmadan bel bağlanamayacağı yönünde beliren bir durumdur. Fakat aynı

²⁶² Ömer Özsoy - İlhami Güler, a.g.e., s. 406

²⁶³ H. Kamil Yılmaz, a.g.e., s. 172

²⁶⁴ Al-i İmran, 3/8

güvensizlik, işin neticesini Allah’a tevekkül etme konusunda sergilenemez. Yaratıcı kuvveti kör kuvvet zannedenler veya “icab” ve “cebir” nazariyelerine saplananlar tarafından ileri sürülen; “Dua ile istenilen şeylerin, Allah indinde olacağı veya olmayacağı bilinmektedir. Olacağı bilinmekteyse, olması vaciptir, duaya hacet yoktur. Olacağı bilinmemekteyse olması imkansızdır, yine duaya hacet yoktur”²⁶⁵ gibi bir anlayışla tevekkülün dua boyutunu gereksiz görüp işi sadece alınan tedbirlerin olurlarına bırakmak gibi tek taraflı bir anlayışın da dinimizce kabul görür bir tarafı yoktur.

İki boyutlu bir durum arzeden genel manadaki tevekkülün birinci halini fiili eylem aşaması teşkil ederken, ikinci halini, eylemin istenilen sonucu vermesi adına Allah’ın vekil kılınması aşaması teşkil eder ki bu da genellikle kavli olarak dile getirilir. Bu biçimiyle tevekkül ile dua eylemi arasında tam anlamıyla bir eşitlik söz konusu olmasa da, ciddi bir özdeşlik göze çarpmaktadır. Tedbir amacıyla ortaya konan çabalar, duanın alt yapısını hazırlayan sebepler adına fiili dua statüsünü anımsatırken, işin neticesini Allah’a havale etme davranışı da kavli dua statüsünü anımsatmaktadır. Birçok dua örneğine baktığımızda, kavli duanın fiili dua üzerine bina edildiğini görmekteyiz.

Böylesi dualarda duayı asıl dua yapan, onu adeta besleyen ve kabule karın eden şey eylemdir. Eylem deyince sadece fiziki eylem kalıbında düşünülen (toprağı işlemek, tımarını yapmak, tohum ekmek vs.) biçimindeki eylemlerle sınırlı değil, bilakis daha kapsamlı bir eylem anlayışını kastetmekteyiz. Öyle ki dua söz kalıbına döküleceği zaman uyulması gereken adab bile eylemin bir parçası olup, dua etmek için özel zamanların değerlendirilmesi, kalbin dünya meşgalelerinden olabildiğince arındırılması, duadan önce istiaze getirilmesi, besmele çekilmesi, duadan önce ve sonra Hz. Peygambere salat-ü selam getirilmesi ve Allah’a hamd edilmesi kavli duaya zemin hazırlayan fiili etkinliklerdir.²⁶⁶ Kısaca duadan önce gerekli olan fiiliyatın kalbi ve ameli olarak bütün bir hayatla ilişkisi vardır. Allah’ın emir ve yasakları konusunda duyarlı bir hayat bile, duanın kabul olması adına rol oynayan

²⁶⁵ M. Hamdi Yazır, a.g.e., c.II, s. 7

²⁶⁶ Halil Altuntaş, Fiili Dua ya da Duanın Alt Yapısı (Eylem), Diyanet Aylık Dergi, s. 12, sy. 166, Ekim 2004

önemli icraatlardan biri sayılmalıdır. Çünkü Peygamber Efendimiz (sav); “Üstü, başı dağınık, toz toprak içinde yollara düşen, ellerini göğse açıp; “Ya Rabbi! Ya Rabbi!” diye yalvaran, buna karşılık, yediği, içtiği, giydiği haram olan, haramla beslenen bir adamın duası nasıl kabul edilir”²⁶⁷ buyurmaktadır.

Dua’ya daha bir bütünlük kazandıran ve onu anlamlandıran dua-eylem birlikteliği kendini, Kur’an-ı Kerim’in adab ve usulünü ortaya koyduğu tevekkül anlayışında göstermektedir.

“Herhangi bir iş hususunda önce insanlara danış, istişareden sonra karar verip azmedince Allah’a tevekkül et”²⁶⁸ ayeti tevekkülün eylem ve dua boyutuna ışık tutmaktadır. Yani önce tedbir, sonra dua prensibi. Nitekim Hz. Musa, kasıtsız olarak bir kıptiyi öldürdükten sonra Firavun askerleri tarafından arandığı haberini alınca gösterdiği tavır, tevekküldeki eylem-dua ilişkisine gösterilebilecek güzel bir örnektir;

“Şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi. “Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için aralarında görüşüyorlar. Hemen uzaklaş. Ben senin iyiliğini istiyorum” dedi. Musa korku içinde etrafı gözetleyerek oradan çıktı ve “Rabbim! Beni zalim toplumdan kurtar” dedi. Medyen’e doğru yöneldiğinde; “Rabbim’in bana doğru yolu göstereceğini umarım”²⁶⁹ diyerek durumunu Allah’a arzemiştir. Aynı şekilde İbrahim (as), oğlu İsmail ile (as) ile birlikte Kabe’yi inşa ederken, bir yandan Kabe’nin temellerini yükseltirken, diğer yandan da yaptıkları işin gerçek maksadını bulması adına dua edişleri de bu alana dair güzel örneklerden birisidir;

İbrahim ve İsmail, Kabe’nin temellerini yükseltirken: “Rabbimiz! Yaptığımız işi kabul buyur, şüphesiz Sen hem İştensin hem Bilensin”²⁷⁰

Diğer taraftan Kur’an-ı Kerim’de tevekkülün geçtiği ayetlere baktığımızda dikkatimizi çeken en önemli hususlardan biri de tevekkülün daha çok ilahi mesajın tebliğinde takınılacak bir tavır olarak karşımıza çıktığıdır. Nihai başarının

²⁶⁷ Müslim, Zekat 65

²⁶⁸ Ali İmran, 3/159

²⁶⁹ Kasas, 28/20-22

²⁷⁰ Bakara, 2/127

kazanılması hususunda Allah'ı vekil tanımak ve O'na dayanmanın gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.²⁷¹

Peygamber Efendimiz (sav) Bedir savaşı hazırlıklarını tamamlayıp, savaş meydanında savaş taktiklerini belirledikten sonra çadırına girip dua edişini İbn-i Abbas şöyle rivayet etmektedir:

“Rasulullah (sav) kibleye döndü, sonra ellerini kaldırdı ve sesini yükselterek: “Allahım! Bana va'd ettiğin zaferi gerçekleştir. Allahım! Ehl-i İslam'ın bu cemaati helak olursa, yeryüzünde sana ibadet eden kalmayacaktır” dedi ve cübbesi düşünceye kadar ellerini kaldırarak dua etmekte devam etti.”²⁷²

Hiz. İbrahim de putlara tapan babası ve kavmiyle amansız bir mücadele neticesinde doğru yola gelmeyen kavmi karşısında Allah'a şöyle dua etmişti:

“Rabbimiz! sana güvendik, sana yöneldik, dönüş Sana'dır. Rabbimiz! Bizi inkar edenlerle deneme. Rabbimiz! Bizi bağışla. Şüphesiz Sen Aziz ve Hakimsin”²⁷³

Hiz. Nuh'un, kavmini uyarma çabaları da bütün yöntemleri uygulamasına rağmen- onlar üzerinde tesir uyandırmayınca Rabbine şöyle yalvarmıştı:

“Rabbim! Ben milletimi gece gündüz çağırdım. Fakat benim çağırman, sadece benden kaçışlarını artırdı. Ben, Senin onları bağışlaman için kendilerini her çağırışında parmaklarını kulaklarına tıkadılar, elbiselerine büründüler, direndiler, büyüklendikçe büyüklendiler. Sonra ben onları yine açıkça çağırdım. Üstelik onlara açıktan açığa da, gizliden gizliye de söyledim. Onlara: “Rabbinizden bağışlanma dileyin. O çok bağışlayıcıdır. Size gökten bol bol yağmur indirsın, sizi mallar ve oğullarla desteklesin; sizin için bahçeler var etsin, ırmaklar akıtsın. Ne oluyorsunuz ki, Allah'a alicenaplığı yakıştıramıyorsunuz? Oysa sizi merhalelerden geçirerek O yaratmıştı. Allah'ın nasıl da kat kat yedi gök yarattığını görmez misiniz? Aralarında aya aydınlık vermiş ve güneşin ışık saçmasını sağlamıştır. Allah sizi, yerden bitirir gibi yetiştirmiştir. Sonra sizi oraya döndürecek ve sizi yine oranda çıkaracaktır. Yeryüzünde dolaşabilmeniz, orada yollar ve geniş geçitlerden geçebilmeniz için

²⁷¹ Hülya Alper, a.g.e., s. 108

²⁷² Nevevi, a.g.e., s. c.II, s. 358

²⁷³ Mümtetine, 60/4-5

oraya size yayan O'dur" dedim O halde bile, Rabbim! "Bunlar bana başkaldırdılar ve malı, çocuğu kendisine sadece zarar getiren kimseye uydular. Birbirinden büyük düzenler kurdular ve (insanlara); "Sakin tanrılarınızı bırakmayın! "Ved, Suva, Yagüs, Yeuk, ve Nesr""den asla vazgeçmeyin" dediler. Böylece birçoğunu saptırdılar." Nuh:

"Rabbim! Sen bu zalimlerin sadece şaşkınlığını artır. Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et. Rabbim! Yeryüzünde hiçbir inkarcı bırakma. Sen onları bırakırsan senin kulların saptırırlar; ancak ahlaksız ve çok inkarcı (nesiller) doğururlar. Rabbim! Beni, ana-babamı, evime inanmış olarak gireni, inanan erkek ve kadınları bağışla, yalnız zalimleri yok et" dedi."²⁷⁴

Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Çünkü bütün Peygamberler tebliğ vazifesini yerine getirirken bu tür bir tevekkül metodunu uygulamışlardır. Tebliğ davetini icra ederlerken devamlı surette Allah'ın yardım ve inayetine sığınmışlardır. Doğru yola gelmeyen kavimleri hakkında bazen endişelere kapılarak (tıpkı Peygamberimiz (sav) 'in duası gibi); "Allahım! Kavmimi hidayet eyle. Zira onlar bilmiyorlar" şeklinde dua etmişlerdir. Bazen de, isyan ve inatları hususunda aşırı giden kavimler hakkında da, aralarında hüküm verilmesi için Allah'a yalvarmışlardır.

²⁷⁴ Nuh 71/5-28; Mü'minun, 23/26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM PERSPEKTİFİNDE PEYGAMBERLERİN DUALARI

İlk insan ve ilk peygamberle başlayan ve günümüze kadar süregelen insanlık tarihinin o gününden bu güne kadar olan sürecinin değişik dönemlerinde yaşayan bazı peygamberlerin bir kısım dualarına Kur'an-ı Kerim'de yer verilmiştir. Bu dua örneklerine dikkatle bakılırsa, hepsinin aynı ağızdan çıkmış gibi olduğu görülür. Başlangıçtan günümüze kadar olan tarihin birçok farklılığına inat, yapılan bu dalar ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Adem'in dilinde de, son peygamber Hz. Muhammed (as)'ın dilinde de aynı niteliklere sahiptir. Bu özdeşliği sağlayan en önemli özellik de şüphesiz; “(Ey Muhammed) Senden önce gönderdiğimiz her elçiye; “Benden başka tanrı yoktur. Bana kulluk edin” diye vahyetmişizdir”²⁷⁵ ayetinin ifade ettiği aynı yaratıcıya kul olmak ve aynı yaratıcıya inanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan bu dualar, iman edenlerin yapacakları dualara yön vermesi adına önem arz etmektedir. O yüzden, imanın yakın derecesini yaşayan ve bu anlamda insanlara önder olan peygamberlerin dilinden dökülen dualara, -fazla detaylara girmeden- sadece Kur'an-ı Kerim perspektifinde yer vermek istiyorum.

A) HZ. ADEM (A.S)

I- Hz. Adem (as)'ın Hz. Havva ile Beraber Tevbesi

Adem ile Havva: “Ey Rabbimiz kendimize zulmettik, bizi bağışlamaz, bizi esirgemezsen herhalde zarara uğrayanlardan olacağız”²⁷⁶ dediler.

Allah Teala Adem (as) ile Hz. Havva'yı mahiyeti hakkında net bir bilgiye sahip olmadığımız cennette meskun etmiş ve onlara dilediklerinden yemelerini ve istifade etmelerini, ancak orada belirtmiş olduğu bir ağaca yaklaşmalarını emretmiştir.²⁷⁷ Böylece yapmamaları gereken, yaptıkları takdirde kendilerine zulmedecekleri bildirilen bir yasak ortaya çıkmıştır. Bu durumu kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak değerlendiren İblis, o ikisini yasağı çiğnemeleri hususunda

²⁷⁵ Enbiya, 21/25

²⁷⁶ A'raf, 7/23

²⁷⁷ bkz.; A'raf, 7/19

tahrike başladı. Onları kandırmak için hile ve tuzağını en had safhasına kadar kullanarak, onlara şöyle dedi: “Allah size bu yasağı, melek olmayın ve cennette ebedi olarak kalmayın diye önünüze koydu”²⁷⁸ diyerek iddiasında samimi olduğuna dair yemin etti. Bu dereceye kadar varan tahrik sonucu Adem ve Havva, İblisin kendilerine apaçık düşman olduğunu unuttular ve fitnenin tuzağına düştüler. Yasağı çiğnemeleriyle ayıp yerleri kendilerine açıldı. Olanlar karşısında birbirinden utandılar ve yaprakla örtünme telaşına kapıldılar. Rabb’leri de onlara işledikleri günahı haber vererek; “Ben size bu ağaçtan yemeyin, şeytan sizin apaçık düşmanınızdır” demedim mi?²⁷⁹ dedi. Bunun üzerine Adem (as) ve eşi Rabb’lerinden öğrenmiş olduğu kelimelerle, işledikleri yüzünden son derece pişman olarak O’na yönelmişler ve yukarıda belirtilen duayı yapıp, hatalarına karşı tevbe etmişlerdir. Onlar, şeytan gibi kibirlilik ve büyüklük taslamayıp, bir kul olarak sadece Rabb’lerine sığınmışlardır. Allah Teala da onların duasını kabul etmiştir.

B) HZ. NUH (AS)

I- Münkirlere Karşı Allah’a Şikayette Bulunma

Nuh (as) dedi ki; “Rabbim! Gerçekten kavmim beni yalanladı. Artık onlarla benim aramdaki hükmü sen ver, beni ve beraberimdeki mü’minleri Sen halas eyle Ya Rabbi!”²⁸⁰

Nuh (as) putlara ve Allah Tealanın dışındaki ilahlara tapan kavmini bir tek olan Allah’a davet etmeye başlamış, küfreden kavmi ise kibirlilik taslayarak Hz. Nuh’u ve beraberindekileri en düşükleri sayıp, onlarla alay etmiştir²⁸¹. Buna rağmen Nuh (as) hak davetini ısrarla sürdürmüştür. Neticede, inadından taviz vermeyen kavmi Hz. Nuh’a (as), kendileriyle çok uğraştığını söylemişler ve; “Eğer doğru isen tehdit ettiğin azabı bize getir”²⁸² diyerek inatlarına ısrarla devam etmişlerdir. Nuh (as) onların bu durumunu, Allah Tealaya şikayet ederek; gece gündüz onları uyardığını, ancak bu uyarısının onların kaçışlarını ve uzaklaşmalarını artırdığını, her

²⁷⁸ bkz.; A’raf, 7/20

²⁷⁹ bkz.; A’raf, 7/22

²⁸⁰ Şuara, 26/117-118

²⁸¹ bkz.; Hud, 11/2527; A’raf, 7/59

²⁸² bkz.; Hud, 11/32

davette parmaklarını kulaklarına tıkadıklarını, onlara gizli ve açık olarak yaptığı davetinde Allah’a yönelmelerini, çok rahmet ve mağfiret sahibi olan Allah’a istiğfar etmelerini, bağışlanma dilemelerini vurguladığını bildirmiştir. Bunun yanında, belki aklederler diye onların dikkatini Allah’ın kudretine çektiğini, onlara gökten inen yağmuru ve bol bol verilen rızıkları, evlatları, malları, bağları, bahçeleri, insanın çeşitli merhalelerden geçirilerek yaratılışını, üzerlerindeki göğü ve gökteki güneşi, ayı, yıldızları, insanın topraktan yaratılışı, sonra yine toprağa döndürüleceği gibi hususlara dair örnekleri, -belki aklederler diye- dile getirmiştir. Yine bu hususlara dair Allah’ın bütün güç ve kuvvetini hatırlarına sunarak düşünmelerini ve doğru yola gelmelerini denemiş ve bu tür bir başvurunun da, onları -çok azı dışında- doğru yola getirmedeğini belirtmiştir²⁸³. Yalanlayanlar Hz. Nuh (as)’a mecnundur, delidir deyip ve daha da ileri giderek bu işe son vermediği takdirde taşlananlardan olacağını söyleyip, tehditlerini savurmuşlardır. Bu durumda bütün gayretlerin, çaba ve uğraşların fayda sağlamadığını gören Nuh (as), Allah’a sığınarak kavmini şikayette bulunmuş, onlarla kendi arasındaki hükmü vermesini dilemiştir. Sonuçta Allah inkarcıları helak etmiştir.

II- Münkirlere Karşı Beddua, Ana, Baba ve Mü’minlere Karşı Mağfiret Dilemesi

Nuh (as); “Ya Rabbi! Yeryüzünde dolaşan hiçbir kafir bırakma! Zira bırakırsan onlar senin kullarını, senin yolundan saptırırlar ve sadece kendileri gibi kafir, ahlaksız çocuklar dünyaya getirip yetiştirirler. Ya Rabbi, beni, anamı, babamı ve evime mü’min olarak girenleri, erkek ve kadın mü’minleri bağışla, zalimleri ise beter eyle”²⁸⁴ dedi.

Yukarıda da belirtildiği üzere Nuh (as) kavminin hidayeti için bütün gücünü sarfettikten ve ıslahlarıyla ilgili açmaya giriştiği bütün kapılar yüzüne kapatıldıktan sonra, onların doğru yola girmeyeceklerini, girmedikleri gibi başkalarını da hak yoldan çıkarıp, günahlarını yayıp, fesatlarını veraset yoluyla nesillerine intikal

²⁸³ bkz.; Nuh, 71/2-24

²⁸⁴ Nuh, 71/26-28

ettirirler endişesiyle, kafirlerin helaki için bedduada bulunup, kendisi, anası, babası, evindeki inanmış olanlar ve tüm mü'minler için bağışlanma dilemiştir.

III- Nuh (as)'ın Oğlunun Kurtuluşunu İstemesi

Nuh (as) Rabbine hitap edip: “Ya Rabbi! Elbette boğulan oğlum da ailemdendi, öz evladımdı. Senin va'din elbette haktır ve Sen, hakimlerin hakimisin!”²⁸⁵ dedi.

Kafirleri helak eden tufan başlayınca Nuh (as) oğlunu hatırladı. Babalık şefkati Nuh'u (as), diğer aile efratlarıyla beraber gemiye binmesi için oğluna nida etmeye sevketti. Oğlu ise küfrü sebebiyle tufanı her zamanki gibi tabii doğal afetlerden zannederek, gemiye binmeden, yüksek dağlara ve mekanlara çıkarak kurtulacağını zannediyordu. Babası ise, bunun sıradan afetlerden olmadığını, küfredenlerin hepsinin helak edileceği bir azap olduğunu söyleyerek gemiye binmesi için ısrar etmeye başladı. Baba oğul arası böylesi diyaloglar sürerken ikisi arasına giren dalgalar içinde oğlu kayboldu²⁸⁶. Allah Teala daha önceden Nuh (as)'a ailesiyle beraber kendisini kurtaracağını va'd etmişti²⁸⁷. Nuh (as) biliyordu ki Allah bir şeye va'd ettiği zaman onu mutlaka yerine getirirdi. Çünkü Allah, hakimlerin en adilidir. İşte, Nuh (as) bu bilgiler ışığında oğlunu bağışlaması için Rabbi'ne dua etti.

IV- Nuh (as), İç Yüzünü Bilmediği Bir Şeyi İstemekten Allah'a Sığınması

Nuh (as); “Ya Rabbi! Hakkında kesin bilgim olmayan bir şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni affetmez, bana merhamet etmezsen, kaybedenlerden olurum”²⁸⁸ dedi.

Hz. Nuh (as) oğlunun affını isterken, Allah Teala'nın “Seninle birlikte aileni kurtaracağım” kelamına güveniyordu. Bu isteğe karşı da Allah Teala, oğlunun uygunsuz işler sahibi olduğunu, dolayısıyla da ailesinden olamayacağını bildirmiş ve

²⁸⁵ Hud, 11/45

²⁸⁶ bkz.; Hud, 11/42-44

²⁸⁷ bkz.; Hud, 11/45

²⁸⁸ Hud, 11/47

“Hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme!”²⁸⁹ demiştir. Bunun üzerine Nuh (as) hata yaptığını anlayarak Rabbine sığınmıştır.

C) HZ. İBRAHİM (AS)

I- Salih Zürriyet İstemesi

İbrahim (as) şöyle dedi; “Ya Rabbi. Bana Salih evlatlar lutfet.”²⁹⁰

Tarihi bilgilere göre, İbrahim (as) bir müddet Harran’da kaldı. Burada amcasının kızı Sare ile evlendi. Putperest kavmini ve babasını iman etmeye çağırdı. Kendisine Lut (as) ve az bir grup tabi oldu. Putperestlerle İbrahim (as) ve ona tabi olanlar arasında oluşan düşmanlık sonucu Filistin’e hicret etmeye karar verdiler. Oradaki Kenan iline yerleştiler. Kısa süre sonra orada kıtlık oldu. Halk açlıkla karşı karşıya kaldı. Birçokları kendilerine rızık, sürülerine de otlak bulmak için ayrıldılar. İbrahim (as) da oradan ayrılarak Mısır’a gitti. Mısırdaki biraz kaldıktan sonra eşi Sare ve Sare’nin cariyesi ile birlikte Filistin’e geri döndü. İbrahim (as) yaşlanmıştı ve bir çocuk sahibi olmayı arzuluyordu. Sare ise oldukça yaşlı ve kısrıdı. Bu yüzden İbrahim (as), salih evlat vermesi için Rabbine dua etti. Allah da Onun isteğine icabet edip ona, İsmail ve İshak’ı lütfetmiştir.

II- İbrahim (as)’ın Mekke’ye Yerleştirdiği Zürriyeti Hakkındaki Duası

“Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını senin kutsal mabedinin yanında, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Ey Rabbimiz, namazı gereğince kılsınlar diye böyle yaptım. Ya Rabbi, artık insanların bir kısmının gönüllerini onlara doğru yönelt, onları her türlü ürünlerden rızıklandır ki sana şükretsinsinler.”²⁹¹

Hiz. İbrahim’e Hacer tarafından İsmail (as) lütfedilince, ister istemez, Sare ile Hacer arasında bir kıskançlık oluştu ve neticede, iki taraf adına arada bir üzüntü hali vuku bulunca Sare, Hacer ile İsmail’i kendisinden uzaklaştırması için, İbrahim (as)’dan istekte bulundu. İbrahim (as), uzaklaştırma işini yaparken Allah’ın rehberliğinde yoluna devam etti. Allah, ilerde Kabe’nin bina edileceği ıssız ve çorak

²⁸⁹ bkz.; Hud, 11/46

²⁹⁰ Saffat, 37/100

²⁹¹ İbrahim, 14/37

bir yerde durmasını emretti. İbrahim (as), Hacer ile İsmail'i oraya yerleştirip geri dönerken, Hacer; "Nereye gidiyorsun! Bizi bu ıssız ve çorak yerde kime bırakıyorsun" diye defalarca tekrarlamasına rağmen sorusuna cevap alamadı. Hala yoluna devam eden İbrahim (as)'a bir ara, "Allah mı böyle emrediyor" dedi. O da; "Evet" dedi. Hacer de; "Öyle ise Allah bizi zayi etmez" dedi ve İsmail ile beraber orada kaldı. İbrahim (as), eşi ve çocuğunu yerleştiği yerin ekin bitmez, verimsiz, ıssız ve çorak bir yer oluşu nedeniyle Allah'a dua ederek, orayı rızıklandırmasını, insanların gönüllerini onlara karşı ısındırmasını ve ibadetlerini gereğince yapmalarını dilemiştir.

III- Mekke Şehri Hakkında Yaptığı Dua

İbrahim (as); "Ya Rabbi, burayı güvenli bir şehir yap. Buranın halkından, Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri çeşit çeşit mahsullerle rızıklandır"²⁹²dedi.

Allah'ın İbrahim (as)'a, kendine ibadet edilecek olan Kabe'yi kurmasını emrettiği Mekke şehrini emin kılması için yaptığı duayı Allah Teala kabul etti ve Mekkeyi emin bir yurt yaptı. Kim oraya tecavüz ederse onu helak eder. Oranın rızıkını da bol bol vermektedir. Allah Teala bu beldeyi şimdiye dek çeşitli vesillerle rızıklandırmış ve muhafaza etmiştir. Şimdiden sonrada oradakileri rızıklandırmaya ve emin halde kılmaya elbette muktedirdir.

IV- İbrahim (as) ve İsmail (as)'ın Kabe'yi İnşa Ederken Yaptıkları Dualar

İbrahim (as) ile İsmail (as) "Beyti Şerif" in temelini yükseltirken şöyle dua ediyorlardı: **"Ey Rabbimiz! Yaptığımız bu işi bizden kabul buyur. Hakkıyla işiten ve bilen Sensin.**

Ey Rabbimiz! bizi yalnız Sana boyun eğen Müslümanlardan eyle. Soyumuzdan da yalnız Sana teslimiyet gösteren bir Müslüman ümmet yetiştir. Bizlere ibadetimizin yollarını göster ve tevbelerimizi kabul buyur. Muhakkak ki tevbeleri en güzel şekilde kabul eden, ve hakkıyla esirgeyen Sensin.

²⁹² Bakara, 2/126

Ey Rabbimiz! Onların içinden öyle bir Rasül gönder ki; kendilerine senin ayetlerini okusun, onlara Kitabı ve Hikmeti öğretsin, onları günahlardan temizlesin. Muhakkak ki Aziz Sensin, Hakim Sensin. Üstün Kudret, tam Hüküm ve Hikmet Sahibi Sensin.”²⁹³

V- İbrahim (as)’ın Zürriyetinden İnsanlara Önder Olabilecek Kişiler İstemesi

Allah İbrahim (as)’a; “Ben seni insanlara İmam (önder) yapacağım” buyurdu. İbrahim; “Benim zürriyetimden de” dedi.²⁹⁴

Allah Teala, İbrahim (as)’ı birtakım şer-i tekliflerle, imtihan etmiş. İbrahim (as) da bu teklifleri tamamen yerine getirmiştir.²⁹⁵ Bunun üzerine Allah, İbrahim’i (as) insanlara rehber yaptığını bildirdi. İbrahim (as) neslinden de bazı kimseleri insanlara önder kılmasını istedi. Allah Teala da İbrahim (as)’ın neslinden iyi ve kötülerin çıkacağına işaret ederek, neslinden olan kötüler (zalimleri) asla rehber yapmayacağını bildirmiştir.

VI- İbrahim (as)’ın Kendisi ve Neslini Devamlı Namaz Kılanlardan Eylemesi ve Kendini, Ana-Babasını ve Bütün Mü’minleri Bağışlaması için Rabbi’ne Yalvarışı

İbrahim (as); “Ya Rabbi! Beni ve neslimden olanları namazı devamlı olarak ve gereğince kılan kullarından eyle. Duamı kabul buyur Ya Rabbi. Ey Rabbimiz! Kıyamet günü beni, babamı ve bütün mü’minleri bağışla”²⁹⁶

İbrahim (as) kendisini namazda sebatkar kılması için Allah’a dua etti. Namaz insanın kendisiyle Rabbine yaklaştığı şeylerin en önemlisi idi. İbrahim (as) bununla sınırlı kalmayarak bu duasına zürriyetini de ortak etti. Sırf kendi kurtuluşu adına mücadele etmiyor, sahip olduğu merhameti kendisini, diğer insanların kurtuluşu adına mağfiret dilemeye sevk ediyordu. Bu nedenle kendisini, anne-babasını

²⁹³ Bakara, 2/127-129

²⁹⁴ Bakara, 2/124

²⁹⁵ bkz.; Bakara, 2/124

²⁹⁶ İbrahim, 14/40-41

ve kalbinde iman taşıyarak ölmüş veya yaşayan mü'minleri kıyamet gününde bağışlaması için Rabbi'ne yalvarmıştır.

VII- İbrahim (as)'ın Bir Mü'min Olarak Yapmış Olduğu Dualar

“Ya Rabbi! Bana hikmet ver ve beni salihler arasına dahil eyle. Gelecek nesiller içinde iyi nam bırakmayı, hayırla anılmayı bana nasip eyle. Beni naim cennetlerine varis olanlardan eyle Ya Rabbi! Babamı da affet, ona tevbe ve iman nasip et, zira o, yolunu şaşırانlar arasındadır. İnsanların diriltilip bir araya toplandığı mahşer günü beni rüsva eyleme Ya Rabbi! O gün insana ne mal, ne mülk, ne evlat fayda verir.”²⁹⁷

“Ey Yüce Rabbimiz! Yalnız sana güvenip dayandık, sana yöneldik ve sonunda da senin huzura varacağız. Ey Rabbimiz! Bizi kafirlere deneme konusu kılma, affet bizi. Çünkü Sen Aziz ve Hakimsin, mutlak galip tam Hüküm ve Hikmet sahibisin”²⁹⁸

D) HZ. LUT (AS)

I- Lut (as)'ın Rabbinden Yardım İstemesi

“Ya Rabbi! Bu müfsitler, bu bozguncular güruhuna karşı bana yardım eyle.”²⁹⁹

Lut (as), sapıklık içinde bulunan kavmini, Allah'a iman etmeye çağırdı. Allahın azabını hatırlatarak yaptıkları, günah ve fenalıkları terk etmeye çağırdı. Çünkü onlar kendilerine eş olarak yaratılan kadınları bırakıp, erkeklere musallat olmuşlardı. Nuh (as), kendilerini olgunluk ve hidayete çağırması karşılığında kendilerinden hiçbir maddi ve manevi yardım istemediğini, mükafatını yalnızca Yüce Allah'tan beklediğini söyledi.³⁰⁰ Yapmakla haddi aştıkları kötü, çirkin fiilleri terk etmeleri için var olan çabasını sarf etti. Fakat kavmi, Lut (as)'a uyacakları yerde şöyle diyerek onu tehdit ettiler: “Bizi kınamaktan vazgeçmezsen seni yurdumuzdan

²⁹⁷ Şuara, 26/83-88

²⁹⁸ Mümtetine, 60/4-5

²⁹⁹ Ankebut, 29/30

³⁰⁰ bkz.; Şuara, 26/162-165

süreriz.”³⁰¹ Buna karşın Lut (as) hâlâ, onları yapmakta oldukları çirkin işlerden sakındırmaya devam etmiş, kavminden bu işi yapanlar ise, doğru yola gelmemekte ayak diretmişler ve Lut (as)’dan kendilerini tehdit edegeldiği azabı çabucak getirmesini istemişlerdir.³⁰² Lut (as) da onların bu tutumlarına karşın, bu müfsit topluluğa karşı kendisine yardım etmesi için Rabbi’ne yalvarmıştır.

E) HZ. YAKUP (AS)

I- Üzüntüden Gözlerine Ak Düşen Yakup (As)’ın Kendi Halini Sadece Allah’a Arzetmesi

“Ben sıkıntımı, keder ve hüznünü sadece Allah’a arz ediyorum.”³⁰³

Yakup (as)’ın Yusuf’a olan sevgisini kıskanan, Yusuf’un diğer kardeşleri, kurmuş oldukları bir komplo sonucu Yusuf’u alıp kuyuya atmışlar ve böylece Yakub (as)’ı üzüntüye boğmuşlardı. Çünkü babalarına, “Yusuf’u kurt parçaladı” diye haber vermişlerdi. Yakup (as) ise, buna pek inanmamıştı ama, Yusuf’un akibeti hakkında net bir bilgisinin olmayışının vermiş olduğu kaygı psikolojisi, O’nu derin bir üzüntüye sokmuştu.³⁰⁴

Yıllar sonra aynı üzüntüye sebep olabilecek başka bir olay vukua geldi. Bu sefer de Yakup (as)’ı Bünyamin’in ayrılığı paraladı.³⁰⁵ Yakup (as)’a üzüntü üstüne üzüntü çöktü. O kadar ki, üzüntünün şiddetinden gözlerine ak düştü.³⁰⁶ Oğulları, babalarının bu halinden endişe duyuyordu. Babalarına, “Üzüntüden neredeyse kendini kaybedeceğini”³⁰⁷ söylediler. Yakup (as) ise, onlara çok kızmasına rağmen bütün öfke ve sıkıntısını içine atıyordu. Dayanılması güç sıkıntılara karşı sabırla göğüs geriyor, bir an bile olsun oğulları (Yusuf ve Bünyamin) hususunda Allah ’tan ümidini kesmiyor ve halini sadece Allah’a arz ediyordu.

F) HZ. YUSUF (AS)

³⁰¹ bkz.; Şuara, 26/167

³⁰² bkz.; Ankebut, 29/29

³⁰³ Yusuf, 12/86

³⁰⁴ bkz.; Yusuf, 12/17-18

³⁰⁵ bkz.; Yusuf, 12/83

³⁰⁶ bkz.; Yusuf, 12/84

³⁰⁷ bkz.; Yusuf, 12/85

I- Hapishaneyi Günaha Tercih Etmesi ve Kadınların Hilesinden Kendini Uzak Tutması İçin Allah’a Yapmış Olduğu Dua

“Ya Rabbi! Zindan, bu kadınların beni davet ettikleri o işten daha iyidir. Eğer Sen onların fendini benden uzaklaştırmazsan, onlara meyledip cahilce davranışlarda bulunurum.”³⁰⁸

Yusuf (as) kardeşleri tarafından atıldığı kuyuda, civardan geçmekte olan bir kabile tarafından bulunmuş, akabinde Mısır’a götürülmüş ve orada satışa çıkarılmıştır.³⁰⁹ Mısır Kralı’nın veziri Yusuf’u satın almış, evine getirip, hanımına teslim ederken çocuğa iyi davranmasını emretmiş, (umulur ki faydalı olur veya evlat ediniz diye).³¹⁰ Yusuf (as) gençlik devresine ulaşınca Aziz’in karısı ondaki çarpıcı güzellik karşısında büyüledi sanki. Bir gün evde yalnız bulunuşunu fırsat bilerek ona güzelliklerini ve cilvelerini göstererek tahrik etmeye başladı. Tahrike karşı Yusuf (as) direniyor ve bu işi yapmaktan Allah’a sığınıyor ve onu kendinden uzaklaştırmaya çalışıyordu. Kadın ise ısrarlıydı. Bunun üzerine Yusuf (as) kapıya doğru koşmaya başladı kadın ise peşinden gelerek gömleğinden yapışınca gömlek arkasından yırtıldı.³¹¹ Olaya bu vaziyette şahit olununca Yusuf (as) suçsuz, kadın ise suçlu bulundu.³¹² Bu durum şehirdeki kadınlar tarafından duyulup. Azizin karısı hakkında ileri geri konuşmalar arttı. Azizin hanımı bu dedikodu ve lakırdıları duyunca onları davet ederek onlara Yusuf’u (as) göstermeyi amaçladı. Böylece kendisinin yaptığına kadınların da hak vereceğine inanıyordu. Onlara bir plan hazırladı ve Yusuf’u (as), onlara gösterdi. Onlar Yusuf’u (as) görünce şaşkınlıklarından “Bu bir insan değil olsa olsa bir melektir”³¹³ dediler. Azizin hanımı, kendisinin Yusuf (as)’a meftun olma hususunda davetlilerin de kendisine hak verdiklerini görünce içindekileri şöyle ortaya döktü. “İşte bu, aşkı hususunda beni ayıpladığınız gençtir. (Güzelliği sizi şaşkına çevirdi, kendinizi unutturdu ve size

³⁰⁸ Yusuf, 12/33

³⁰⁹ bkz.; Yusuf, 12/19-20

³¹⁰ bkz.; Yusuf, 12/21

³¹¹ bkz.; Yusuf, 12/22-25

³¹² bkz.; Yusuf, 12/28-29

³¹³ bkz.; Yusuf, 12/30-31

olan oldu. İşte tahrike çalıştığım delikanlı budur.) Yemin ederim ki emrimi yerine getirmezse hapisle cezalandırılacak ve zelillerden olacaktır.”³¹⁴

Fakat bu tehdit ve azap karşısında Yusuf (as), hiçbir korku ve tereddüt göstermedi. Hapishaneyi bu uygunsuz davranışı yapmaya tercih ederek Rabbine bu duayı yaptı.

II- Rabbinin İkramına Karşı Yusuf (as)’ın Şükretmesi, O’nu Dünya ve Ahirette Tek Yardımcısı Bilip, Müslüman Olarak Canını Alıp, Salihler Arasına Dahil Eylemesini Rabbinden İstemesi

“Ya Rabbi! Sen bana iktidar ve hakimiyet verdin. Kutsal metinleri ve rüyaları yorumlama ilmini öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan Rabbim! Dünyada da ahirette de yardımcım Sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni Salihler zümresine dahil eyle.”³¹⁵

Kur’an-ı Kerimde bize haber verilen Yusuf (as)’ın hayatına baktığımızda, hayatı boyunca devamlı şekilde yegane yardımcısı olarak bildiği Allah’a sığınışına şahit olmaktayız. Allah Teala da kendisine bu hayatta ilim, hakimiyet, güzel nam gibi şerefli lütuflar mazhar eylemiştir. En zayıf, en sıska dönemi sayılan çocukluk döneminde kendi çabasıyla kurtulmaya güç yetiremeyeceği bir kuyuya atılmıştı. Allah Teala, birtakım vesileleri aracı ederek O’nun kuyudan alınıp, Mısır’ın iktidarını ellerinde bulunduran mevkili bir ailenin yanında yaşamasına imkan tanımıştır. Buna rağmen, şımarıp, Rabbini unutmamış, dünya hayatının geçici zevklerine ve eğlencelerine kendini kaptırmamış, kendisini karşısında bulduğu zevk ve eğlence tahriklerinden olabildiğince uzak tutma çabası göstererek, Rabbinin yardımına sığınmış ve O’na iltica eylemiştir. Karşı karşıya kaldığı günah sağanağının akıntısına kapılmaktansa zindanlarda kalmayı tercih etmiştir. Sonuçta, efendisi nezdinde doğruluğu ve dürüstlüğü ile beğenilen bir kişilik karakterine sahip olmuştur. Suçsuz olmasına ve susuz olduğu bilinmesine rağmen sırf kadın belasına uğrayarak zindana atılmıştır. Dünya hayatı açısından zelil sayılabilecek bir hayat dönemi daha yaşamaya mahkum edilmiştir. Burada kaldığı sürece yine vazifesini

³¹⁴ bkz.; Yusuf, 12/32

³¹⁵ Yusuf, 12/101

unutmamış ve orada bulunanları Allah’a inanmaya davet etmiştir. O yıllar içinde kendisine sunulan rüyaları da yorumlamıştır. Zamanla Mısır Kralı görmüş olduğu rüya karşısında tedirgin olmuş ve rüyasını yorumlatmak için oradaki bütün rüya yorumcularını, kahinleri ve hakimleri toplamıştır. Fakat onlar, bu rüyanın yorumlanabilecek türden değil, karmakarışık bir rüya olduğunu, hiçbir şeye delalet etmediğini, Kral’ın yersiz korkulara kapıldığını söylemişlerdir. Bütün bunlar olurken, kralın suçu başı görevi hizmetini yapan kişi daha önceden Yusuf (as) ile hapisane arkadaşlığı yaptığı dönemi hatırlamıştır. Çünkü, o dönemde Yusuf’dan (as), görmüş olduğu bir rüyayı tabir etmesini isteyerek rüyasını tabir ettirmiş, rüyanın yorumunun ise aynen gerçekleşmiş olduğuna şahit olmuştu. Bundan dolayı bu kişi, krala Yusuf (as)’ı haber vererek onun, söz konusu rüyayı tabir edebileceğini söylemiştir. Neticede Yusuf (as), kralın gördüğü bu rüyayı yorumlamıştı. Bu yorum, krala çok gerçekçi gelmiş ve bu yorumu yapan kişinin üstün akıllı biri olduğuna kanaat getirmiştir. Rüya hakkında iyice detaylı bilgi edinmek isteğiyle tabir eden kişinin huzuruna getirilmesini istemiştir. Bu durum Hz. Yusuf’a iletilince Yusuf (as), kendisini zindana düşüren suçlamaların aydınlanmadıkça dışarı çıkmama kararı verdiğini söyler. Durum böyle olunca ona isnad edilen asılsız suçlamanın gerçeğinin ne olduğu hususunda inceleme başlatılır. Sonuçta onun suçsuz olduğu itiraf edilir. Kadınlar da onun suçsuz olduğunu söylerler. Bu durum karşısında Hz. Yusuf’un zindana atılmasına sebep olan Azizin karısı da gerçeği ifade etmenin akıllıca olduğuna kanaat getirerek doğru olanı anlatır. Hz. Yusuf’un suçsuz olduğu belli olunca Kral, rüyasını tabir eden bu zeki kimsenin kendi yanında itibarlı bir kimse olacağını söyler ve ona şerefli bir mevki verir. Yusuf (as) da, o günün şartlarını düşünerek kendisine kıtlık yıllarında mahsulleri depolandırma ve nemalandırma işlerinin denetiminin verilmesi için kraldan istekte bulunur. Kral, bu isteği kabul eder. Artık Hz. Yusuf, Allah’ın kendisine verdiği nimet sayesinde Mısır hazinesinin denetimliğine, yani bu günün tabiriyle Maliye Bakanlığı görevine getirilir. Kıtlığın hüküm sürdüğü bu yıllarda Mısır hazinesini dolu tutar. Bu durum, kendi memleketlerinde kıtlığın pençesine düşen kardeşlerinin kendisine gelmelerini sağlar. Yusuf (as), yanına gelen kardeşlerini tanır ve önceden kendine yapmış oldukları komplo aklına gelir. Bu nedenle kardeşlerine kendini tanıtmayarak, onlara bir plan

hazırlar. Plan doğrultusunda gerçekleşen olaylar neticesinde Bünyamin, kendilerinden geri bırakılarak Mısır’da alıkoyulur. Kardeşleri ise, tüm uğraş ve çabalarına rağmen Bünyamin’in alıkonulmasına engel olamazlar ve bu şekilde memleketlerine dönüp, olagelen şeyleri babalarına anlatırlar. Yakup (as), bu durumdan şüphelenerek, hakkında daima ümit beslediği oğulları Yusuf (as) ve Bünyamin’in durumunu iyice araştırmaları için oğullarını tekrar Mısır’a gönderir. Yusuf (as), kardeşlerinin Mısır’daki perişan hallerini görerek (daha fazla üzmemek için) onları yanına çağırır ve kendini tanıtır. Onlara, memleketlerine tekrar dönüp, ana ve babasını Mısır’a getirmelerini söyler. Onlar hemen memleketlerine dönerek, durumu babalarına haber verirler. Bu haber üzerine Yakup (as) ve oğulları sevinç içinde Mısır’a gelirler. Yusuf (as)’da ailesini ihtişamlı bir törenle karşılar. Onları saraya getirip, ana ve babasını taht üzerine oturtur. Kardeşler mazhar olundukları iltifatlar karşısında Yusuf (as)’a karşı saygı eğilişinde bulunurlar. Onların bu halleri, Yusuf (as)’a çocukluğunda gördüğü rüyayı hatırlatır ve babasına şöyle der: “İşte bu, rüyamda on bir yıldız, ay ve güneşin bana secde ettiği zaman sana anlatmış olduğum rüyanın tabiridir. Nasıl ki Rabbim beni yüceltti, suçsuzluğumu gösterdi, beni hapisneden kurtardı, şeytan kardeşlerimle aramı bozduktan sonra Mısır’da sizinle karşılaşmamız için sizi çölden getirdi. Aynı şekilde Rabbim bu rüyayı da hakikat yaptı. Bütün bunlar Allah’ın iradesi olmadan gerçekleşmez. O, kulların yardımcısıdır. O, her şeyi kuşatandır. Yaratıklarının işlerindeki her tasarrufunda hikmet sahibidir.”³¹⁶

G) HZ. ŞUAYB (AS)

I- Kavmiyle Kendileri Hakkında Hüküm Koyması İçin Rabbine Yalvarması

³¹⁶ Hz. Yusuf kıssası için bkz.; Yusuf, 12/4-101

“Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz ancak Allah’a güvenmişiz. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında Sen Hak olanı hükmet. Sen hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”³¹⁷

Şuayb (as), Medyen halkına gönderilmişti. Medyenliler Allah’a inanmıyorlar, başka tanrılara tapıyorlardı. Ölçü ve tartıyı eksik yapıyorlardı. Allah Şuayb (as)’ı mucizelerle destekledi. Şuayb (as), kavmini Allah’a iman etmeye çağırdı. Kötü hareketlerinden neyhetti, adaletle iş yapmalarını emretti, onları zulmün akıbetinden sakındırdı. İnsanların mallarına haksızca yaklaşmalarını ve yeryüzünde fesatçılık yapmalarını kınadı.³¹⁸ Kavmi ise onunla şöyle diyerek alay etmeye başladılar. “O namazın değil midir ki, senin benliğine işledi ve seni başımıza mürşid kıldı. Bizi babalarımızın tapmış oldukları putları terke çağırıyor, mallarımızda dilediğimiz gibi tasarruf yapmaktan vazgeçmeye teşvik ediyorsun. Sen aramızda mülayim ve akıllı birisi olarak biliniyorken bu sözler senden nasıl sadır oluyor.”³¹⁹ Şuayb (as), bu tür istihzalara karşı tavrını değiştirmeden onlara yine nasihatlerde bulunmaya devam etti. Kavmi sonunda onu tehdit edip kendisini ve ona iman edenleri, taşla tutup yerlerinden kovacaklarını ve bunu da, kararlarından vazgeçip kendi dinlerine dönünceye kadar devam ettireceklerini söylediler.³²⁰ Bunun üzerine Şuayb (as), kavmi ile kendi ve inananlar arasında hükmünü vermesi için Allah’a yalvardı. Allah ise, duasını kabul edip inanmayanlar üzerine azabını indirip, onları helak etti.

H) HZ. EYYUB (AS)

I- Kendine Zarar Dokunan Eyyub (as)’ın Duası

“Eyyub’u da an. Hani Rabbine şöyle niyaz etmişti. Ya Rabbi! bu dert bana iyice dokundu. Sen merhametlilerin en merhametlisisin.”³²¹

³¹⁷ Araf, 7/89

³¹⁸ bkz.; Ankebut, 29/36; Hud, 11/84-86; Şuara, 26/177; A’raf, 7/85

³¹⁹ bkz.; Hud, 11/87

³²⁰ bkz.; A’raf, 7/88

³²¹ Enbiya, 21/83

Eyyub (as) kendisine dokunan zarar hakkında bir başka ayette Rabbine şöyle nida etmiştir. “Ya Rabbi! Şeytan bana bir yorğunluk ve işkence dokundurdu”³²²

Şeytanın Yakup (as)’ı zorluk ve eleme uğratmasından maksat; hastalık zamanında, sıkıntıyı büyük göstermek ve Allah’ın rahmetinden ümit kestirmek gibi vesveseleriydi. Eyyub (as) ise, bu belayı defetmeye kafi olduğuna, yahut kaldırmaya yardım edeceğine ve kendisine güzel bir sabır vereceğine dair bir inançla Allah’a dua etti. Allah Teala, Eyyub (as)’ın istediğini kabul buyurarak, ona ayağıyla yere vurmasını ve bu vurma sonucu yerden çıkacak olan sudan içmesini ve yıkanmasını emretti.³²³ Eyyub (as), emri yerine getirdi ve bütün iç ve dış acılardan kurtuldu.³²⁴

İ) HZ. MUSA (AS)

I- Kasıtsız Öldürme Sonucu Yaptığı Dua

“Ya Rabbi! Kendime yazık ettim beni affeyle” dedi.³²⁵

Musa (as) delikanlı çağına ulaştığı zaman, bir gün Firavunun sarayını terk etti ve şehre indi. Orada biri kendi kavmi olan israiloğullarından diğeri ise Firavunun kavminden olan iki kavgacıya rastladı. Kendi kavminden olan yardım istedi. Musa (as), varıp yardım etti. Firavun kavminden olan kişiye bir yumruk vurdu ve adam öldü. Musa (as), bu yaptığına pişman oldu. Bu işi şeytanın işlerinden bir iş olarak gördü ve Rabbinden bağışlanma diledi. Allah Teala da, onun duasını kabul edip onu bağışlamıştır.³²⁶

II- Kendini Bulup Öldürmek İsteyen Firavun Kavminden Kurtulmak İsteği İle Rabbi’nden Yardım İsteyişi

“Musa (as); Ya Rabbi! Şu zalimler güruhunun elinden beni kurtar.”³²⁷
dedi

Musa (as) katli işledikten bir gün sonra yine şehre çıktı. Dünkü karşılaştığı kavminden olan kavgacının, yine bir başkasıyla kavga ettiğini ve kendisinden

³²² Sad, 41/38

³²³ bkz.; Sad, 38/42

³²⁴ bkz.; Enbiya, 21/83

³²⁵ Kasas, 28/16

³²⁶ bkz.; Kasas, 28/14-16

³²⁷ Kasas, 28/21

yardım istediğini gördü. Musa (as) da bu adamın huysuzluğuna ve düşmanca meyline kızarak onu azarlamaya başladı.³²⁸ Kendi kavminden olan kişi korkarak ve kendini öldüreceğini zannederek ona şöyle dedi: “Dün birini öldürdüğün gibi bugün de beni mi öldürmek istiyorsun.”³²⁹ Zaten dün vukua gelen bu öldürme işi Mısır halkı arasında epey bir yankı bulmuştu. Bu sözü duyar duymaz Firavun kavminden olan kişi, bu katlin Musa (as) tarafından işlendiğini öğrenerek, hemen kavmine koşarak, durumu haber verdi. Firavun ve askerleri Musa (as)’ı aramaya başladılar. Bu esnada Musa (as)’a koşa koşa birisi gelerek, şehrin ileri gelenlerinin kendisini öldürmek istediklerini ve kurtulmak için hemen şehirden çıkıp gitmesini söyledi. Musa (as) da korkarak, sağı solu gözetleyerek hemen şehirden çıktı ve zalim kavmin elinden kurtulmak için Rabbi’ne sığındı.³³⁰

III- Musa (as)’ın Karşılaştıkları Zorluklara Tahammül Edebilmesi İçin Rabb’inden Yardım İstemesi

Musa (as) dedi ki; “Ey Rabbim! Göğsüme genişlik ver, işimi kolaylaştır. Dilimden de düğümü çöz ki, sözümü iyi anlasınlar. Bana kendi ailemden bir de vezir ver. (Yani kardeşim Harun’u). Onunla beni destekle ve onu işime ortak eyle. Ta ki Seni daha çok tesbih edelim. Ve seni daha çok analım. Çünkü sen bizleri pek iyi görüyorsun”³³¹

Allah Teala Musa (as), Peygamberliğe seçti. Ona bazı mucizelerini gösterdi. Asasını yere atmasını emrediyor, yere atınca da onu bir yılan şekline çeviriyor, Elini koynuna sokmasını emrediyor, geri çıkarınca da onu bembeyaz parlak bir surette gözüktürüyordu.³³² Allah Teala, Musa (as)’a ilahi emirleri tebliğ etmesi için bu mucizelerle Firavun’a gitmesini emretti.³³³ Çünkü Firavun zorbalık ve azgınlıkta ölçüyü aşanlardandı. Firavunla karşılaşmak, cesaret ve güven işi olduğundan Musa

³²⁸ bkz.; Kasas, 28/18

³²⁹ bkz.; Kasas, 28/29

³³⁰ bkz.; Kasas, 28/20-21

³³¹ Taha, 20/25-35

³³² bkz.; Kasas, 28/30-32; Taha, 20/21-23

³³³ bkz.; Taha, 20/24

(as) karşılaşacağı zorluklara tahammül edebilmesi için Rabbine ellerini açıp dua etti.³³⁴

IV- Musa (as)’ın Rabbini Görmek İstemesi Adına Yaptığı Dua.

Musa (as); “Ya Rabbi! Göster bana zatını, bakayım sana”³³⁵ dedi.

Musa (as), Allah’ın Firavunu helak edeceğini, İsrailoğullarına kendi katından bir kitap indireceğini, bu kitapta uymaları gereken emir ve yasakların bulunduğunu, kavmi (yani İsrailoğulları) daha Mısır’dayken onlara haber vermişti. Allah Firavunu helak edince Musa (as), Rabbinden kitabı talep etti. Bunun üzerine Allah Tur dağının sağ eteğine doğru yola çıkmasını ve orada 30 gün oruçlu olarak ve Allah’a ibadet yaparak beklemesini emretti. Hz. Musa, 30 günü doldurunca Cenab-ı Hak yeniden 10 gün daha oruç tutmak suretiyle ibadetini tamamlamasını emretti.³³⁶ Kırk günü tamamlayınca Allah Musa (as) ile ezeli kelamıyla konuştu.³³⁷ Bu ilahi hitap ile öyle bir makama ulaştı ki bu makamda beşeriyet içinde temayüz etti. Bu mükalemeden sonra Hz. Musa (as)’ın, Allah’ın mukaddes Cemaline olan hasreti arttı. Bu şevk kendine galebe çaldı ve; “Rabbim bana zatını göster” dedi. Allah Teala da, Musa (as)’ın bu isteğine karşın kendisini göremeyeceğini bildirdi.³³⁸

V- Musa (as)’ın Kavminden Olan Sefihlerin Yaptıklarından Dolayı Rabbinden Af Dilemesi

Musa (as); “Ya Rabbi! Dileseydin onları da beni de daha evvel helak ederdin. İçimizden bir takım beyinsizlerin işlediği günah yüzünden hepimizi helak mı edeceksin. Bu sırf senin imtihanından ibarettir. Dilediğini bu imtihanınla şaşırtır, dilediğine yol gösterirsin. Sensin bizim Mevlamız, affet bizi, merhamet eyle. Sen mağfiret edenlerin en hayırlısı. ³³⁹” dedi.

Musa (as), Tur dağında ibadet maksadıyla gittiği 40 günlük bir zaman diliminde, başlarına Harun (as)’ı bıraktığı kavmi, içlerindeki birinin yapmış olduğu

³³⁴ bkz.; Kasas, 28/33-34

³³⁵ Araf, 7/143

³³⁶ bkz.; A’raf, 7/142

³³⁷ bkz.; A’raf, 7/143

³³⁸ bkz.; A’raf, 7/143

³³⁹ A’raf, 7/155

altın buzağıya tapmaya başlamıştı.³⁴⁰ Musa (as), görevini bitirip kavmine döndüğünde, onları yapmakta oldukları bu çirkin işleriyle kendi nefislerine zulmettiklerini ve büyük günah işlediklerini belirtti. Derhal bağışlanmaları için tevbe etmelerini istedi. Onlar da yaptıklarından ötürü pişman oldular.³⁴¹ Musa (as) da pişmanlıklarını Allah'a arz etmek için kavminden yetmiş kişi seçti.³⁴² Hep birlikte tur dağına gittiler. Cenab-ı Hakk ezeli kelamıyla Hz. Musa'ya hitap etti. Fakat İsrailoğullarından bir grup, Hz. Musa ile konuşanın Allah olduğuna iman etmediler, directtiler ve isyan ederek şöyle dediler; “Ya Musa (as) Allah'ı bizzat gözlerimizle ve perdesiz olarak görmedikçe sana inanmayacağız”. Bu sözlerinin ardından onları şiddetli bir sarsıntı tuttu. Bunun üzerine Musa (as), kavminin yaptıklarına karşı Rabbi'ne yalvararak af diledi.³⁴³

VI- Musa (as)'ın Kavmindeki Fasıklarla Kendisi Arasında Hüküm Vermesi İçin Yaptığı Dua

Musa (as); “Ya Rabbi! Ben kendi nefsim ve kardeşimden başkasına söz geçirmiyorum. Artık bizimle bu itaatsiz, yoldan çıkmış topluluk arasında Sen hüküm ver.”³⁴⁴ dedi.

Musa (as) İsrailoğullarını ıslah etmeye çalışmış, fakat onlardan daima kabalık ve muhalefet görmüştür. Onları Allah, bir defa Tur dağına üzerlerine kaldırmakla tehdit etti. Bu manzara karşısında hemen niyaz ve tazarru da bulundular. Allah da onlara kendilerine vahyedilenlere uymalarını ve sadık kalmalarını emretti.³⁴⁵ Fakat onlardan çoğu düçar oldukları gam ve kederleri giderilince hemen yine yüz

³⁴⁰ bkz.; A'raf, 7/148

³⁴¹ bkz.; A'raf, 7/149-153

³⁴² bkz.; A'raf, 7/155

³⁴³ bkz.; A'raf, 7/155-156

³⁴⁴ Maide, 5/25

³⁴⁵ bkz.; A'raf, 7/171

çevirdiler. Allah, Musa (as)’a İsrailoğullarını Filistin’e götürüp yerleştirmesini isteyince Musa (as) onlara bu beldeye girmek için oranın halkı ile savaşmalarını emretti.³⁴⁶ İsrailoğulları ise korkarak, onlarla savaşmaya güç yetiremeyeceklerini, oraya ancak kendileri çıktıkları zaman girebileceklerini söylediler.³⁴⁷ Musa (as) ise, o kavmin üzerine yürüyüp, onları oradan bizzat kendilerinin çıkarmalarıyla oraya girebileceklerini söyleyince, kavmi, Musa’ya (as) karşı alçaklık, inad ve korkaklık ifade eden şu sözü söylediler; “Rabbin ve sen git, onlarla savaşın- İşte biz burada oturacağız.”³⁴⁸

Böylece, bu sefer için yapılan uzun yolculuğun, meşakkatin ve dönüp dolaşmanın Musa (as)’a sağladığı netice, İsrailoğullarının mukaddes yere girmekten yüz çevirmeleri oldu. Neticede, Musa (as)’ın Allah’a şekva etmekten başka çaresi kalmadı. Allah Teala da Musa (as)’ın duasını kabul etti. Böylece, onlara mukaddes yer (Filistin) haram kılındı. Allah, Musa (as)’a onların 40 yıl Sina çöllerinde şaşkın şaşkın dolaşacaklarını bildirip, onlar hakkında mahzun olmamasını bildirdi.³⁴⁹

J) HZ. DAVUT (AS)

I- Davut (as)’ın Tevbesi ve Bağışlanma İsteyişi

“Davut (as) kendisini imtihan ettiğimizi anladı, derhal Rabb’inden mağfiret diledi. Ruku ederek yere kapandı ve (bize gönülden) yönelip döndü.”³⁵⁰

Davut (as) mabedinde ibadet veya herhangi bir nedenle nefsiyle baş başa kaldığı bir zamanda, yanına ansızın duvardan tırmanarak iki kişi girdi. Davut (as), onların bu vaziyetinden korkuya kapıldı. O iki kişi ise, korkmamasını ve ikisinin kendinden hüküm almak isteyen iki davacı olduklarını söylediler.³⁵¹ Durumlarını anlatarak; birinin 99 koyunun olduğu halde, bir koyuna sahip diğer arkadaşının koyununu almak istediğini haber verdiler. Davut (as)’da, doksan dokuz koyun

³⁴⁶ bkz.; Maide, 5/20-21

³⁴⁷ bkz.; Maide, 5/22

³⁴⁸ bkz.; Maide, 5/24

³⁴⁹ bkz.; Maide, 5/25-26

³⁵⁰ Sad, 38/24

³⁵¹ bkz.; Sad, 38/21-22

sahibinin arkadaşının tek koyununu da almaya kalkmasını çirkin buldu. Onun bu yersiz isteğiyle zülüm yaptığına hükmetti. O'nun bu durumu; arkadaşlarına zulmetmek için çeşitli yollara başvuran birçok kimsenin durumu gibidir dedi.³⁵² Böylece, bu iki hasmın gönderilmesiyle -kendisinin tam kesin bilgiye sahip olmadığı durum hakkında- imtihan edildiğini anladı ve Rabbinden bağışlanma dileyerek O'na yöneldi. Allah Teala da onun durumunu affetti ve Ona katında bir yakınlık ve güzel bir akıbet lutfeyledi.³⁵³

³⁵² bkz.; Sad, 38/23-24

³⁵³ bkz.; Sad, 38/24-25

K) HZ. SÜLEYMAN (AS)

I- Allah'ın Kendisine Verdiği Saltanat Karşısında Mesrur Olup Rabbine Şükretmesi

“Süleyman (as); Ya Rabbi! Beni nefsimi öyle hakim kıl ki gerek bana, gerek ebeveynime ihsan ettiğin nimetlere şükredeyim. Seni razı edecek güzel ve makbul işler yapabileyim. Bir de lutfedip beni Salih kulların arasında dahil eyle”³⁵⁴ dedi.

Allah, Süleyman (as)'a ihsanda bulundu ve ona ahkam ve şariat ilmini verdi.³⁵⁵ Kuşların ve hayvanların dilini öğretti. Aralarında cereyan eden konuşmaları, anlama nimetine mazhar etti. O'na kuşlardan, cin ve insanlardan oluşan bir ordu bahşeyledi.³⁵⁶ Süleyman (as), bir gün askerlerini çağırarak toplanmalarını istedi. Kuşlar, cinler ve insanlar toplandı. Onlarla hareket etti. Karıncaların çokça bulunduğu vadiye ulaştılar. Süleyman (as), bir karıncanın arkadaşlarına şöyle hitap ettiğini işitti; “Ey karıncalar! Süleyman (as) ve ordusu sizin bulunduğunuz yere doğru geliyorlar. Acele davranıp yuvalarınıza gizlenin. Ta ki onlar, sizlerin farkına varmadan, ayaklarıyla sizi çiğneyip perişan etmesinler.”³⁵⁷

Süleyman (as), karıncalarının söylediklerini duydu. Karıncanın beşere gizli kalan konuşmasını anlaması ve Allah'ın kendisine has kıldığı saltanat sebebiyle mesrur oldu. Karıncanın söylediklerine tebessüm ederek Rabbine şükredip, bağışlanma diledi.³⁵⁸

II- Süleyman (as)'ın Rabbi'nden Af Dilemesi ve Kendinden Sonra Hiç Kimseye Nasip Olmayacak Bir Hakimiyet Sahibi Olmayı İstemesi

Süleyman (as); “Ya Rabbi! Beni affet ve bana benden sonra hiç kimseye nasip olmayacak bir hakimiyet lutfet. Çünkü sen lutufları, son derece bol olan Vehhab'sın.”³⁵⁹ dedi.

³⁵⁴ Neml, 27/19

³⁵⁵ bkz.; Enbiya, 21/79

³⁵⁶ bkz.; Sad, 38/36-38; Neml, 27/15-16

³⁵⁷ bkz.; Neml, 27/17-18

³⁵⁸ bkz.; Neml, 27/19

³⁵⁹ Sa'd, 38/35

Allah Teala, Süleyman (as) hakkında net, kesin bilgiye sahip olmadığımız bir şekilde tahtının üzerine bir ceset bırakarak, onu imtihan etti. Sonra tekrar eski haline döndürdü.³⁶⁰ Bunun üzerine Süleyman (as) bu duayı yaptı. Allah ise, Süleyman (as)’ın duasını kabul edip, onu bağışladı ve ona büyük ihsanlarda bulundu.³⁶¹

L) HZ. YUNUS (AS)

I- Darlık ve Sıkıntı Anında Yapmış Olduğu Duası

Yunus (as), karanlık içinde şöyle yakarmıştı; “Ya Rabbi! Sensin İlah, Senden başka yoktur İlah. Bütün noksanlardan münezzehsin, Yücesin, Doğrusu kendime zulmettim, yazık ettim. Affını bekliyorum Rabbim!...”³⁶²

Yunus (as)’ın gönderildiği toplum, rızkın bolluğu ve aşırı zenginlik sebebiyle günah ve helak gerektiren davranışa yönelmişti. Putlara tapıyorlar, Allah’a inanmıyorlardı. Allah, onlara Yunus (as)’ı gönderdi. Yunus (as), onları Allah’a iman etmeye ve günahlarından dönmeye davet etti. Fakat onlar günahlarında ısrar ederek, Yunus (as)’ın davetine uymadılar. Yunus (as), az bir zaman sonra bir azabın kendilerine ineceğini söyleyerek onları ikaz etti. Küfür ve günahlarına kızarak şehri terk edip bir gemiye bindi. Allah Teala, çekilen bir kura sonucu onun, bindiği gemiden denize atılmasını sağladı. Allah Teala, Yunus (as)’ı böyle cezalandırdı. Denizin içinde Allah’ın gönderdiği büyük bir balık onu yuttu.³⁶³ Karanlıklar içinde çaresiz bir halde Rabbi’ne dua etti. Allah da onun bu duasını kabul etti.³⁶⁴

M) HZ. ZEKERİYA (AS)

I- Rabbinden Kendisine Bir Evlat İhsan Etmesini İstemesi

Zekeriya (as) dedi; “Doğrusu ben arkamdan yerime geçecek akrabamdan dolayı endişeliyim. Eşim de kısır. Bana lütfü kereminden öyle bir

³⁶⁰ bkz.; Sad, 38/34

³⁶¹ bkz.; Sad, 38/36-40

³⁶² Enbiya, 21/87

³⁶³ bkz.; Saffat, 37/139-142

³⁶⁴ bkz.; Enbiya, 21/87-88

varis nasip et ki, bana da, Yakup hanedanına da varis olsun. Onu, razı olacağın bir insan eyle Ya Rabbi.”³⁶⁵

Zekeriya (as), ömrünü Allah’a davet ve Kudüs’teki Mukaddes Beyt’e (Mescidi Aksa) hizmet uğrunda geçirmişti. Kendinden sonra kavminin doğru yoldan sapmasından korktuğu için, onları Allah yoluna çağırarak bir çocukla rızıklandırılmayı isteyerek Rabbine niyaz etti.³⁶⁶ Allah Teala da, Zekeriya (as)’ın yaşlı, karısının da kısır olmasına rağmen, onun duasına icabet edip, ona Yahya (as)’ı lutfetmiştir.³⁶⁷

N) HZ. MUHAMMED (SAV)

I- İnkarcılara Karşı Allahü Teala’nın Yardımına Sığınma

Resulullah şöyle dedi; “Rabbim hak ile hükmet. Rabbimiz Rahmandır, sizin nitelendirmelerinize karşı yardımına başvurulandır.”³⁶⁸

Kafirler İslam’ın bir köpük gibi sönüp gitmesini gözlüyorlar, bunun için de, her türlü tuzak ve hilelere başvuruyorlar ve Kur’an hakkında iftiralarda bulunarak, şiir, büyü, efsane diyorlardı. Peygamberimiz de kafirlerin bu iftiralarına karşın, Kur’an’ı ve İslam’ı galip kılması için Allah’a yönelip dua etmiştir.

³⁶⁵ Meryem, 19/5-6

³⁶⁶ bkz.; Meryem, 19/3-7

³⁶⁷ bkz.; Meryem, 19/7-9

³⁶⁸ Enbiya, 21/112

SONUÇ

Dua, insan için tabi bir ihtiyaç olup, insanın söz konusu olduğu yerde duanın yoksunluğundan bahsetmek mümkün değildir. Dua olgusu, daha çok inanan ile inanılan arasında kurulan bir ilişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, buradan hareketle dua olgusunun sadece imana bağlı olarak ortaya çıktığı iddia edilemez. Çünkü iman etmeyen insanların da zaman zaman dua ettikleri görülmektedir. Bu durum göstermektedir ki dua ihtiyacı, inançlı – inançsız ayırt etmeksizin herkesin fitratında taşıdığı bir özelliktir.

İnsanı dua etmeye sevkeden amiller, sebepler ve konuları belirleyen en önemli hususlardan birini, “İman” duygusu teşkil etmektedir. Nitekim, insanı dua etmeye sevkeden bir çok güdünün temelinde imani duygular yatarken, pek azının temelinde de psikolojik kaygı ve korkuların yattığı söylenebilir. Bir bela esnasında veya ölümle karşı karşıya kalındığı bir esnada yapılan duaların temelinde çaresizlik, korku veya ümitsizlik gibi psikolojik etmenlerin bulunduğu söylenebilir, ama bunlarda bile, imanın belli bir etkisi bulunmaktadır. Çünkü, bu konumdaki kişiler o esnada kendilerine tek yardım edecek olanın “Allah” olduğunu kabullenmiş olmaktadır. Bunun yanında Allah’ı ta’zim eden, öven, her türlü eksikliklerden münezzeh kılan dua tipleri, her türlü istek ifade eden dua tipleri, şükür ifade eden dua tipleri, bağışlanma ifade eden dua tipleri, şefaata adına yapılan dua tipleri gibi bir çok alanda insanı duaya sevk eden amillerin başında “İman Duygusu” gelmektedir.

“Dua nerede, ne zaman, ne şekilde ve nasıl yapılırsa daha makbul olur?” gibi sorularda insanı yönlendiren en önemli unsur olarak yine iman duygusu ön plana çıkmaktadır. Bu husus dinlere göre değişiklik arzedebilir. Bizim dinimizde duaya nasıl başlanacağı, nasıl bitirileceği, ruhun sukuneti, beden hareketleri, sesin ayarı, hangi vakitlerin gözetileceği, hangi mekanların değerlendirileceği gibi bir çok husus, “duanın kabüle daha yakın olması adına” önem arz etmektedir.

Kur’an-ı Kerim ayetleri ve hadisler incelendiğinde, duanın sadece sıkıntı ve darlık içine düşüldüğünde yapılmasının tasvip edilmediği görülmektedir. Kendisine bir şer isabet ettiğinde feryada boğulan, yalvarıp yakaran, bir iyilik

isabet ettiğinde de şımarık ve nankör olan insanlar gibi bir tavır takınmak, genelde inancı zayıf veya inançsız insanların bir özelliği olarak nazara verilmektedir. Bu yolla mü'minlerin böylesi yaklaşımlara karşı uyarıldığı görülmektedir.

Dinimizdeki tevhid akidesi hassasiyetine binaen, diğer ibadetlerde olduğu gibi dua ibadeti esnasında da şirke neden olabilecek yaklaşımlardan uzak durulması gerekmektedir. İsteklerin kimden ve nasıl isteneceği hususundan tutun da, ifade edilen lafızların manası ve nasıl kullanılacağına varıncaya kadar her türlü hal ve hareketlerde titizlik gösterilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda yanlış vesilelere sarılmak, ölü veya diri herhangi bir yaratıktan medet ummak, bir şeyleri aracı konumuna getirmek, yaratıcının isim ve sıfatları hakkında batıl akidelere sahip olmak gibi hususlarda daha dikkatli olmak gerekmektedir.

İnsana bakan cihetiyle meseleye bakıldığında da tevhid inancı, insan karakterine etki ederek onun yaratıcısına güven duymasını ve bu güven sayesinde sabretmesini, ümit etmesini, teslim olmasını ve tevekkül etmesini sağlamaktadır. Her şeyden önce dua eden kişinin duasına icabet edecek olanın tek bir yaratıcı olması, kişide bir güven hissi uyandırmaktadır. Güven duyan bir kişinin de olaylar karşısında sabredebilme gücü artmakta ve bu alanda en büyük destekçileri dua olmaktadır. Yine, affedecek olanın da, cezalandıracak olanın da bir tek yaratıcı olması, korku ve ümit duygularının yaşanmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı da kişi, suçları ve günahları dolayısıyla hiçbir zaman ümitsizliğe düşmeden bağışlanma dilerken, aynı zamanda ibadetleri ve hasenatlarıyla kendini yeterli görmeyerek istiğfar ve duasına devam etmektedir ki, bu da havf ve reca (korku ve ümit) dengesinin sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir.

Her bakımdan sınırsız bir güç ve kudrete sahip olan tek bir yaratıcının bulunması O'na teslim olmayı gerektirmektedir. Bu teslimiyet, bazı noktalarda zorunlu bir hal almaktadır ki, bu da genellikle tabiat kanunları ve insanın biyolojik alanına dair hususlarda geçerli olan bir durumdur. Bir kısım noktalarda ise teslimiyetin gerçekleşip gerçekleşmemesi varlık iradesine bağlanmıştır ki, bu da insan veya cin gibi varlıklarda görülmektedir. İşte, insanın bu her iki teslimiyet çeşidi karşısındaki duruşunu, itaat ve bağlılığını belirleyen ibadetlerin en önemlilerinden birini de “dua” ibadeti teşkil etmektedir.

Teslim olan kulun Rabbi'ne güvenmesi, dayanması; güvenip dayanırken de genellikle dua ibadetiyle bunu yansıtmış olması, “Tevekkül” meselesini gündeme getirmiştir. Tevekkül ve dua, birbirleriyle doğrudan bir ilişkiye sahip olan konulardır. Bu ilişki ise, çoğu zaman yanlış bir yaklaşımla ortaya konulmaktadır. Bu sebeple, Kur'an ve sünnet ışığında bir tevekkül anlayışı belirlenip, bu alanda yapılacak olan duaların, bu anlayış içerisinde yapılması önem arz etmektedir. Bunun da en sağlam yolu insanlara yol gösterici olarak gönderilen Allah'ın elçilerini kendimize rehber edinmektir. O yüzden hem bu konuda, hem de ele aldığımız diğer konularda bize örnek teşkil etmesi amacıyla, Kur'an-ı Kerim'de yer alan ve Peygamberlerin dilinde ifade edilen çeşitli dualara çalışmamızda yer verilmiştir.

Yapacak olduğumuz dualara örnek teşkil edecek yada dua anlayışımıza ışık tutacak nitelikteki dua örnekleri elbette bunlarla sınırlı değildir. Peygamberlerin bizzat kendi ifadeleriyle yaptıkları ve bizim de bunları mukaddes kitabımız olan Kur'an-ı Kerim'den öğrendiğimiz dualara yer vermiş olmamızın gayesi, tek bir yaratıcıya iman eden insanların yapmış oldukları dualardaki uyum ve insicamı göstermektir. Gerçekten insanlık tarihinin başlangıcından bu yana çok şey değişmiş veya kaybolmuştur. Buna inat, aynı inancı paylaşan insanların dualarındaki uyum ve ahenk değişmemiştir. Bu özelliği sağlayan en önemli evrensel değer de şüphesiz, aynı yaratıcıya iman etmek ve O'na kul olmaktır. İşte, çalışmamızda yer verilen peygamberlerin duaları, bize bu durumu en güzel bir biçimde ispatlamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an-ı Kerim

A. Saim KILAVUZ, İslam Akaidi ve Kelama Giriş, İstanbul 1987

Afif Abdul'l-Fettah TABBARA, Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz, Terc: A. Rıza Temel –Yahya Alkın, İstanbul 1982

Ahmed CEVDET PAŞA; Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa, İstanbul 1972

Alex Carrel, Dua, Çev: M. Alper Yücetürk, İstanbul 1961

Ali Fuat BAŞGİL, Din Psikolojisine Giriş, Ankara 1980

BEYHAKİ, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin; Esma ve's-Sıfat, Beyrut ts.

BEYHAKİ, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin, Delailu'n- Nübüvve ve Ma'rifetü Ahval-i Sahibu's- Şeria, Beyrut ts.

BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Camiu's-Sahih, Terc: M. SOFUOĞLU, İstanbul 1978

BUHARİ, Ebu Abdillan Muhammed b. İsmail, el- Camius's -Sahih, 1315 yy.

BUHARİ, Ebu Abdillan Muhammed b. İsmail, Muhtasar Sahihi Buhari, Beyrut 1999

Cihad TUNÇ, İslam Dininde Dua ve Zikir, E.Ü.İ.F. Dergisi, sy. 5, Kayseri 1988

DARİMİ; Sünen, Terc:Abdullah AYDINLI, İstanbul 1994

Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.11, İstanbul 1995

Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.9 İstanbul 1994

EBU DAVUD, Süleyman İbnu'l-Eşas el-Sicistani, Sünen, yy., ts

Ebu Nuaym; Hilyetu'l Evliya ve Tabakatu'l Asfiya, Beyrut 1967

el-Elbani; Muhammed Nasuri'd-din; Tevessül (Çeşitleri ve Hükümleri), Terc; M. Emin AKIN, İstanbul 1995

Fikret KARAMAN, Hayatı Anlamalı Hale Getiren Güç (Dua), Diyanet Aylık Dergi, sy.166, Ekim 2004

el-GAZALÎ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed , İhya-u Ulumid'd-Din, Terc: Ali ARSLAN, İstanbul ts.

H. Kamil YILMAZ, Ana hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul 2000

Halil ALTUNTAŞ, Fiili Dua yada Duanın Altyapısı (Eylem) Diyanet Aylık Dergi, sy: 166, Ekim 2004

Halil ALTUNTAŞ, Kulluk Bilincinin Gösterdiği Hedef (Teslimiyet) Diyanet Aylık Dergi, sy: 169, Ocak 2005

Hanefi ÖZCAN, Epistemolojik Açıdan İman, II. Baskı, İstanbul1997

Hayati HÖKELEKLİ, Din Psikolojisi, Ankara 1993

Hülya ALPER, Bir Kelam Problemi Olarak İmanın Psikolojik Yapısı, İstanbul 2002

İbni HACER, Askalani, Fethu'l-Bari, Mısır 1301

İbni HALDUN, Abdurrahman b. Muhammd b. Haldun Hadrami, Mukaddime, Terc: Halil KENDİR, İstanbul 2004

İbni KESİR, Ebu'l-Fida' İsmail; Muhtasaru't-Tefsiru İbni Kesir, Tah: Muhammed Ali es-Sabuni, 2. Baskı, Beyrut 1999

İbni MANZUR, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem; Lisanu'l-Arab, Beyrut ts.

İbni TEYMİYYE, Takiyyu'd-Din Ahmed b. Abdulhalim, Tevhid Risalesi, Terc: Tevhid yay. (Heyet), İstanbul 1996

İbni TEYMİYYE, Takiyyud-Din Ahmed b. Abdullhalim, Dua ve Tevhid, Terc:Abdi KESKİNSOY, İstanbul 1987

el- İSFAHANÎ, Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an, Kahire 1961

KADIZADE, Ahmed b. Muhammed Emin; Feraîdu'l-Fevâ-di fî beyâni'l-Akâid,Sad.; M. Rahmi Âmentu Şerhi, İstanbul 1975

el-KADİRÎ, Muhammed Abdu'lkayyum; et-Tevessül bi'n-Nebiiyi ve bi's-Sâlihîn, İstanbul 1986

KEVSERİ, Muhammed Zahid, Mahku't-Tekavvûl fî Mes'ele'ti't'-Teveessül, Kahire 1369

Kuşeri, Abdulkerim; Risale, Tah; Abdulkhakim, Muhammed-Mahmud b. Şerif, Terc: Ali ARSLAN, İstanbul 1978

M. Hamdi YAZIR, Hak Dili Kur'an Dili, Azim Dağıtım, İstanbul ts.

M. Sait ŞİMŞEK, Kur'an'ın Ana Konuları, İstanbul 1999

M. Zeki AYDIN, Duanın Önemi, Diyanet Aylık Dergi, sy.166, Ekim 2004.

Mehmet CANBULAT, Sığınma Psikolojisi ve Türbecilik, Diyanet Aylık Dergi, sy. 150, Haziran 2003

Mehmet S. AYDIN, Din Felsefesi, 10. Baskı, İzmir 2002

MÜSLİM, Ebu'l- Hüseyin Müslim b. Haccac, Camiu's-Sahih, Terc: Ahmed DAVUDOĞLU, İstanbul 1978

Neda ARMANER, Din Psikolojisine Giriş, Ankara 1980

en-NEVEVİ, Ebu Zekeriya Yahya b. Şeref, el-Ezkar, Terc: Abdulhaluk DURAN, İstanbul 1997

Osman PAZARLI, Din Psikolojisi, İstanbul 1968

Ömer ÖZSOY, İlhami GÜLER, Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi), Ankara 2004

Serdar MUTÇALI, El- Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Hadis (Arapça Türkçe Sözlük), İstanbul 1995

Suat YILDIRIM; İslam'ın Tanıttığı Allah, Yeni Ümit Dergisi, (Nisan-Mayıs-Haziran) 2001

Süleyman TOPRAK, Ölümünden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı), 8. Baskı İstanbul 2001

Şerafeddin GÖLCÜK- Süleyman TOPRAK, Kelam (Tarih - Ekoller -Problemler) 5. Baskı, Konya2001

et-TABARANİ, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Muhmmmed, Mu'cemu'l-Kebir, II. Baskı, 1986 yy.

Talat KOÇYİĞİT, Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar, 4 Baskı, Ankara 1989

TİRMİZİ, Ebu isa Muhammed b. İsa; Sünen, Kahire 1964

T.D.K. Türkçe Sözlük, Ankara, 2005

Zekeriya GÜLER, Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri (Tahriç ve Değerlendirme), İlam Araştırma Dergisi, sy. I, c. II, Ocak-Haziran, 1997

